

Харківський
економіко-правовий університет

2010/2(9)

НАУКОВІ ЗАПИСКИ

Збірник наукових статей

**ПРАВО
ЕКОНОМІКА
ГУМАНІТАРНІ НАУКИ**

Харків

2010

Наукові записки Харківського економіко-правового університету № 2 (9), листопад 2010 р.

Науковий журнал. Виходить двічі на рік.

Свідоцтво про державну реєстрацію:
серія КВ № 9141 від 08.09.2004.

Голова редакційної колегії: *Кривуля Олександр Михайлович* – доктор
філософських наук, професор

Редакційна колегія:

Л.М. Давиденко, доктор юридичних наук, професор, Академія прокуратури Генеральної прокуратури України; *П.І. Орлов*, кандидат юридичних наук, професор, Харківський економіко-правовий університет; *М.В. Руденко*, доктор юридичних наук, Харківський національний університет ім. В.Н. Каразіна; *В.С. Венедіктов*, доктор юридичних наук, проректор з наукової роботи, Харківський економіко-правовий університет; *Ю.В. Дубко*, доктор юридичних наук, професор кафедри адміністративного права і процесу Кримського юридичного інституту Одеського університету МВС України; *М.І. Іншин*, доктор юридичних наук, професор, Харківський економіко-правовий університет; *М.М. Сібільов*, кандидат юридичних наук доцент, член-кореспондент Академії правових наук України, доцент кафедри цивільно-правових дисциплін та правового забезпечення підприємницької діяльності.

С.І. Архієреєв, доктор економічних наук, професор НТУ "ХПІ"; *О.Г. Дейнека*, доктор економічних наук, професор, Українська державна академія залізничного транспорту; *В.М. Мартиненко*, доктор державного управління, професор Харківського Регіонального Інституту Державного Управління філіалу Національної Академії Державного управління при Президенті України. *В.В. Глуценко*, доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри фінансів Харківського державного університету ім. В.Н. Каразіна; *Б.Н. Гульман*, доктор психологічних наук, професор, Харківська медична академія післядипломної освіти; *О.М. Кривуля*, доктор філософських наук, професор, Харківський національний університет ім. В.Н. Каразіна; *В.О. Тюріна*, доктор педагогічних наук, професор, Харківський національний університет внутрішніх справ; *В.М. Хом'як*, доктор технічних наук, професор, Академія цивільного захисту України; *Ю.Ф. Прадід*, професор, доктор філологічних наук, академік Академії наук вищої школи України, декан факультету української філології і українознавства Таврійського національного університету ім. В.І. Вернадського.

Рекомендовано до друку вченою радою ХЕПУ

Протокол №10 від 29.10.2010

© ХЕПУ, 2010

ЗМІСТ

НАУКОВЕ ЖИТТЯ

Абашнік В.О.

Наукові зв'язки ХЕПУ з Францією..... 11

ПРАВО

16

Андрюшкова О.А.

Щодо підстав припинення трудового договору у разі виявлення невідповідності посаді або виконуваній роботі внаслідок недостатньої кваліфікації працівника..... 16

Венедіктов С.В.

Теоретико-правові засади виникнення трудового правовідношення..... 23

Горева Є.Ю.

Окремі питання щодо установаження індивідуального режиму праці для науково-педагогічних працівників у зв'язку з прийняттям Закону України "Про засади запобігання та протидії корупції"..... 36

Мельник К.Ю.

Правоохоронні органи - важливий елемент механізму захисту прав людини і громадянина..... 44

Реус О.С.

Особливості охорони праці у сучасному суспільстві..... 50

Русва О.М.

Деякі питання відчуження земельної ділянки сільськогосподарського призначення іноземними особами та особами без громадянства..... 57

Харитонов О.В.

Сучасний стан розвитку державної служби України 65

ЕКОНОМІКА

Андреев В.Г., Андреева М.В.

Ценообразование по принципу «себестоимость плюс»..... 71

Басва О.І.

Розвиток лізингових відносин..... 75

Непран А.В.

Роль кредита в ускорении экономического роста..... 83

ГУМАНІТАРНІ НАУКИ**Бондарь О.В., Петренко Т.І.**

Особливості перекладу англомовних текстів економічного характеру..... 95

Грабар Т.В.

Технологічні особливості перекладу текстів у галузі методики навчання іноземних мов..... 104

Зверева О.Г.

Лексико-стилістичні особливості дискурсу сіблінгів..... 111

НАУКОВІ РЕЦЕНЗІЇ

Рецензія на монографію В.М. Стратонова «Криміналістична теорія пізнавальної діяльності»..... 117

Рецензія на монографію Т.Є.Кагановської «Кадрове забезпечення державного управління в Україні»..... 123

НАУКОВЕ ЖИТТЯ

24-25 вересня 2010 року в Харківському економіко-правовому університеті спільно з Українською асоціацією фахівців трудового права була проведена науково-практична конференція "Трудове право та проблеми соціального захисту населення в контексті правової держави".

У конференції взяли участь представники Автономної Республіки Крим, Запорізької, Дніпропетровської, Луганської, Сумської, Чернігівської областей, а також науковці вищих навчальних закладів м. Харкова.

З вітальним словом до учасників конференції звернувся Президент Харківського економіко-правового університету, професор Орлов Павло Іванович, який зазначив важливість проведення наукового форуму, присвяченого проблемам соціального захисту населення в умовах розбудови правової, демократичної та соціальної держави. Він також зазначив про необхідність такого наукового спілкування, особливо аналізуючи проекти важливих нормативно-правових актів, які приймаються в нашій державі та побажав плідної праці й творчої наснаги під час конференції, прийняття відповідних результативних рішень.

З науковою доповіддю **«Теоретичні та практичні проблеми захисту прав людини в Україні»** виступив Президент Української асоціації фахівців трудового права, доктор юридичних наук, професор Венедіктов Валентин Семенович, яка публікується нижче.

Провозглашение Конституцией Украины человека, его прав и свобод высшей ценностью и обязанностью государства, возложение на государство обязательств по признанию и защите таковых, к сожалению, до сегодняшнего дня представляет собой ничто иное как красивую декларацию. Такое явление в правовой и социальной системах государства приносит огромный вред:

Во-первых, существующий на бумаге, неисполняемый закон ведет к перекоосу правовой политики, потере авторитета государства в этой области, к возникновению правового нигилизма. И как

писал в свое время великий русский поэт Александр Сергеевич Пушкин: «Увы, куда не брошу взор, везде законов гибели позор».

Во-вторых, вошедшее в систему неисполнение закона развращающим образом действует на общественное сознание, толкает на дальнейшее самоуправство и нарушение норм действующего законодательства властью и государственными чиновниками. Еще в свое время Платон отмечал, что не власть должна царствовать в государстве, а закон, который и должен быть основным инструментом в деятельности государственных институций. Государственные чиновники должны не искать проблемы в законодательстве, а соблюдать и исполнять его. К сожалению, сегодня сплошь и рядом нормы Основного Закона нашего государства не выполняются, а нарушаются ибо правительство смотрит не на закон, а как бы «залатать дыры» в бюджете, решить проблемы экономики и социальной политики даже незаконными методами.

Несовершенство и противоречивость национальной правовой системы порождает невозможность полной реализации фундаментальных постулатов правового государства – верховенство права, равенство всех людей перед законом, взаимной ответственности граждан и государства у межах действующего законодательства. В одном ряду с этим стоят и иные, не менее важные обстоятельства субъективного порядка – низкая правовая культура и правовое сознание широких слоев населения, в том числе и представителей политического истеблишмента, что в свою очередь приводит к правовому нигилизму в обществе. Правовой нигилизм, распространенный и глубоко усвоенный общественным сознанием как дозволенная норма поведения выступает в качестве мощного инерционного механизма, препятствующего пониманию, усвоению и соблюдению правовых норм украинскими гражданами, формированию у них устойчивых правовых традиций и отношению к правовой системе. Это дает возможность реализовываться принципу : «Тот прав – у кого больше прав».

Трудовое право является одной из важнейших отраслей правовой системы Украины, которая отвечает за соблюдение и надлежащую реализацию прав граждан в сфере труда. Именно эта отрасль национального права вызывает повышенный интерес всех социальных групп и слоев населения, особенно при построении демократического, правового и социального государства.

Социальное государство – это правовое государство развитого гражданского общества с социально-ориентированным рыночным хозяйством, которое способно создать условия для реализации социально-экономических прав человека, гарантировать социальную справедливость и социальное согласие в обществе.

Отношения человека и государства в цивилизованном обществе строятся на установлении определенного баланса, при котором личность имеет возможность беспрепятственно развивать свои права, свободы и законные интересы, а государство, в лице государственных институций, получать признание и поддержку своей деятельности со стороны личности. Речь идет о том, что общество для себя создает государство, которое работает на общество. А мы, как истинные украинцы, все надкусили и ничего не реализовали.

Правовое государство – это конституционное государство, суть его заключается в том, что Конституция является основным законом жизнедеятельности государства и общества. Поэтому, закрепляя в ст. 43 Конституции свободу труда, государство тем самым показывает демократические начала в сфере трудовой деятельности, дает право человеку свободно выбирать себе сферу деятельности, тем самым устанавливая занятость как правовую категорию, способную на законных основаниях предоставить человеку возможность реализовать себя в обществе и государстве. Поэтому, на мой взгляд, правовое регулирование трудовых отношений, исходя из современного состояния законодательства, менталитета нашего народа и исторических условий развития, должно осуществляться в четыре этапа:

Трудовой кодекс Украины, который устанавливает и закрепляет основные положения, принципы, сферу действия трудового права, основные гарантии, которые обеспечиваются государством и другие общие институты трудового права. Иными словами, Трудовой кодекс Украины в целом должен стать конституцией трудового права Украины в области обеспечения законных прав и интересов человека труда.

Особенности в правовом регулировании труда отдельных категорий работников должны осуществляться соответствующими министерствами и ведомствами путем принятия Положений про особенности правового регулирования труда; например, научно-педагогических работников, медицинских работников, работников агропромышленного сектора, шахтеров, водителей и т. д.

Непосредственно на предприятиях, в учреждении, и организациях правовое регулирование труда с учетом специфики их деятельности должно осуществляться путем заключения коллективного договора, независимо от форм собственности. Другими словами, на данном предприятии, учреждении или организации коллективный договор выступает в качестве своеобразного трудового кодекса.

Особенности в правовом регулировании труда отдельного работника должны находить свое отражение в индивидуально-правовом регулировании, то есть при заключении письменного трудового договора.

Именно такой подход к правовому регулированию трудовых отношений даст возможность резкого уменьшения количества нормативно-правовых актов в сфере трудового права, возможность более детального ознакомления субъектов трудовых отношений со своими правами и обязанностями, повысит их правовую культуру, облегчит ситуацию по разрешению трудовых споров и будет способствовать формированию правового государства и цивилизованного гражданского общества.

Правовое государство есть особая политическая реалья, присущая лишь цивилизованному демократическому обществу и представляющая собой форму существования общества, свободного от произвола и необоснованного насилия. Гражданское общество – высший этап общественного развития по удовлетворению потребностей и законных интересов каждого человека. Сущность и значение гражданского общества для трудового права Украины это:

- признание главной ценностью человека труда , его прав и свобод;
- реальная реализация этих прав при осуществлении трудовых правоотношений;
- признание и гарантированность принципов верховенства права в процессе трудовой деятельности;
- свобода и добровольность труда на основе свободного выбора форм и видов трудовой деятельности;
- надежная и эффективная защита человека труда в процессе реализации трудовых правоотношений.

Правовое государство как усеохватывающая системная организация общества, основано исключительно на верховенстве права,

которое выражает и воплощает общеобязательную волю законодателя для всего населения страны.

Очевидно, что в демократической стране одним из главных показателей свободы и соблюдения прав человека является эффективно функционирующая судебная система, гарантирующая защиту независимым и беспристрастным судом максимально широкого комплекса прав и обеспеченное действенным механизмом исполнения принятых решений. Что, бесспорно, нельзя сказать о судебной системе Украины, в которой Фемида действительно находится с закрытыми глазами, а ведь римские юристы говорили, что законы пишутся для зрячих, следовательно, наша Фемида законов не видит, а результат судебного процесса зависит от наполнения чаш весов – одна чаша для истца, другая – для ответчика, то есть уже предусмотрено для двух сторон, участников судебного процесса. Хочу отметить, что это не абстрактное суждение постороннего человека, а личное мнение активного участника этого процесса на протяжении 4 календарных лет, который во всеобщую видел и ощущал правовой нигилизм в судебной системе. Причем, правовой нигилизм судебной системы порой не знает границ, то есть негативный афоризм «закон, что дышло, куда повернул, так и вышло» активно процветает в украинской судебной системе.

Поэтому предпосылка возникновения прав человека – объективная потребность в обеспечении общих для всех людей условий существования. Перечень прав человека, закрепленный в международных правовых документах, можно считать результатом исторического формирования эталонов и стандартов, которые стали нормой для современного демократического общества к которому надо стремиться и нашему государству. Мощным стимулом этого процесса является стремление ограничить всевластие государства, оградить человека от произвольных действий государственных органов и должностных лиц, а этого можно добиться лишь четкой и без исключений реализацией принципа верховенства права. Совершенствование концепции прав человека сопровождалось разработкой системы их защиты, которую на современном этапе можно представить как совокупность трех уровней: международного, регионального и национального.

В Украине существует явный разрыв между теорией и практикой прав человека: формально признаны и существуют на бумаге, но

фактически ими невозможно воспользоваться и не всегда реализовать в жизни. Это свидетельствует о том, что социально-правовой механизм, обеспечивающий реализацию и защиту прав человека, не функционирует. Социально-правовой механизм – это система мероприятий по созданию условий для реализации основных прав и свобод человека, а также охрана, защита, восстановление нарушенных прав, а также формирование общей и правовой культуры. Вот это должно быть сегодня важнейшим приоритетом государства и общества.

Мы живем в интересной эпохе, которая насыщена важнейшими историческими событиями, которые, на мой взгляд, должны быть связаны с периодом перехода от несвободы и бесправия до утверждения и обеспечения реализации прав человека, уважения чести и достоинства личности, осознания того, что человек отвечает за себя, за свое настоящее и будущее. Поэтому вопросы защиты прав и свобод человека и гражданина сегодня являются проблемой внутренней и внешней политики всех государств, в том числе и Украины, и, возможно, ее в большей степени. И эту проблему необходимо решать нам, народу Украины, цивилизовано, по-европейски, с учетом научно-практических рекомендаций нашей национальной науки. Наступило время, когда молодой генерации специалистов трудового права необходимо высоко поднять приспущенное знамя науки трудового права и с большим достоинством и уверенностью нести его впереди всех отраслей права Украины.

Обговоривши доповідь Президента Української асоціації фахівців трудового права, учасники конференції прийняли відповідні рекомендації, які направлені до Міністерства праці та соціальної політики України.

Виступи учасників науково-практичної конференції, яких немає в опублікованих матеріалах конференції, публікуються в цьому журналі.

Абашнік В.О.

доктор філософії, завідувач кафедри гуманітарних та фундаментальних юридичних дисциплін ХЕПУ

Наукові зв'язки ХЕПУ з Францією

У рамках наукових контактів Харківського економіко-правового університету (ХЕПУ) з Францією завідувач кафедри гуманітарних та фундаментальних юридичних дисциплін ХЕПУ *Володимир Олексійович Абашнік* взяв участь у Міжнародній конференції на тему «Сприйняття творчості Г.В. Лейбніца у науці та філософії науки в період 1850-1950-х років» (La réception de G.W. Leibniz en sciences et philosophie des sciences 1850-1950), яка відбулася з 3-го до 5-го квітня 2008 р. у «Архіві Анрі Пуанкаре» (LPHS-Archives Henri Poincaré) при Університеті Нансі.

До організаційного комітету цієї конференції увійшли відомі науковці та професори - Герберт Брегер (Herbert Breger) з німецького «Архіву Г.В. Лейбніца» у Ганновері (Leibniz-Archiv Hannover), Ральф Крьомер (Ralf Kroemer) з Університету Нансі (Université Nancy), Директор «Архіву Анрі Пуанкаре» Герхард Гайнцман (Gerhard Heinzmann), Мішель Фішан (Michel Fichant) з Паризької Сорбонни (Université de Paris-Sorbonne). Окрім Університету Нансі організаторами цього міжнародного форуму виступили наступні організації та заклади: Університетський інститут Франції (Institut Universitaire de France), Управління французького регіону Лорран (Région Lorraine), міська адміністрація Великого Нансі (Communauté Urbaine du Grand Nancy), німецький культурний центр «Інститут імені Гете» в Нансі (Goethe Institut de Nancy), Департамент філософії університету Нансі (Département de Philosophie de l'Université Nancy 2).

Слід зазначити, що «Архів Анрі Пуанкаре» в Нансі є не лише найважливішим центром досліджень та видання наукових творів знаменитого французького фізика, астронома, математика та філософа Жюля Анрі Пуанкаре (1854-1912), але й одним з центральних французьких наукових закладів у сфері наукової теорії та історії науки 19-го та 20-го століть. Серед головних завдань цього річного наукового форуму в Нансі було, по-перше, поєднання у діалозі історії

філософії та історії науки, що в свою чергу надало імпульси у розвитку певних сфер філософії і науки. По-друге, сприяння виявленню ролі універсального мислення Г.В. Лейбніця у точних науках (зокрема, у математиці, фізиці, логіці) та філософії 19-го і 20-го століть. По-третє, доповіді мали зробити свій внесок у дослідження творчості як Лейбніця, так і таких філософів, логіків та математиків, як Джордж Буль, Георг Кантор, Ернст Кассіер, Альберт Ейнштейн, Бертран Рассел, Курт Гьодель, Луї Кутюра, Готтлоб Фреге, Джузеппе Пеано, Анрі Пуанкаре

У перший день конференції, 3-го квітня 2008 р. на святковому відкритті виступив Директор «Архіву Анрі Пуанкаре», професор *Герхард Гайнцман*, який також звернув увагу учасників на те, що вперше в історії цього Архіву наступна доповідь конференції буде виголошена німецькою мовою, причому – доповідачем з України. Далі з доповіддю «Лейбніц у філософії та науці Росії та України у 1900-х роках» виступив завідувач кафедри гуманітарних та фундаментальних юридичних дисциплін ХЕПУ *Володимир Абашик* (Харків). У першій частині цієї промови була подана загальна характеристика сприйняття філософії Г.В. Лейбніця в університетах та духовних академіях Російської імперії в кінці 19-го – на початку 20-го століть, зокрема, у Харківському університеті. Друга частина доповіді була присвячена конкретним впливам логічного вчення Лейбніця на відповідні логічні концепції російських та українських професорів зазначеного періоду, зокрема, Платона Порецького, Івана Орлова, Миколи Васильєва, Івана Ягодинського. Особлива увага зосереджена на впливах Лейбніця на праці харківських професорів П.Е. Лейкфельда - «Различные направления в логике и основные задачи этой науки» (1890) й «Логическое учение об индукции в главнейшие исторические моменты его разработки» (1896), та В.М. Карінського - «Умозрительное знание в философской системе Лейбница» (1912). У третій, останній частині свого виступу В.О. Абашик звернув увагу присутніх на рецепцію Лейбніцевих ідей у наукових товариствах Росії, України та Радянського Союзу до 1940-х років. Йшлося про відповідне сприйняття вчення Лейбніця у Московській філософсько-математичній школі (Микола Бугаєв, Віссаріон Алексеев, Павло Некрасов), Харківському математичному товаристві (Василь Імшенецький, Олександр Ляпунов, Володимир Стеклов) та Київській математичній школі (Михайло Кравчук та інші).

Наступний доповідач, математик *Філіпп Набоннан* (Philippe Nabonnand) представляв місцевий університет Нансі та присвятив свою доповідь темі «Впливи Лейбніця на французьку геометрію на початку 19-го століття». Зокрема, у цій доповіді було підкреслено, що розквіт французької математики в той час спричинений активною рецепцією математичного учення Лейбніця. Далі професор з канадського університету Онтаріо *Ніколас Гріффін* (Nicholas Griffin) говорив на тему «Рассел, Лейбніц та класифікація теорем». При цьому він зосередив увагу присутніх на значенні впливів Лейбніця на філософські та математичні погляди англійського вченого Бертрана Рассела (1872-1970). Після цього представниця Туринського університету з Італії, доктор *Еріка Лучіано* (Erika Luciano) виступила з промовою «Пеано та його школа між Лейбніцем та Кутюра: впливи в сфері математики та міжнародної мови». Зокрема, італійська доповідачка продемонструвала особливості рецепції поглядів Лейбніця представниками школи відомого італійського логіка та математика Джузеппе Пеано (1858-1932). Також Е. Лучіано наголосила на ролі французьких видань Лейбніця в кінці 19-го та на початку 2-го століть, які були зроблені Луї Кутюра, та філософські монографії самого Л. Кутюра.

Далі відомий німецький професор з Ганноверського університету *Ульріх Майєр* (Ulrich Majer) говорив про «Сприйняття Г. Фреге «універсальної характеристики» Лейбніця та ідею Фреге «Праці про поняття»». Доповідач наголосив при цьому, що один з засновників сучасної математичної логіки Фрідріх Людвіг Готтлоб Фреге (1848-1925) неодноразово підкреслював, що він не був прихильником абстрактної логіки у формулах, а намагався виразити більш чіткіше зміст логіки завдяки знакам, а не словам. При цьому Г. Фреге також говорив, що він має на меті створити логіку у «лейбніцевському розумінні». На завершення першого дня конференції в Нансі інший відомий німецький історик науки та професор університету Падерборн *Фолькер Пекхауз* (Volker Peckhaus) підвів підсумки у своїй доповіді «Сприйняття логіки Лейбніця у німецькій філософії у 19-му столітті». Зокрема, цей доповідач звернув увагу на те, що на відміну від «лейбніце-вольфганської філософії», яка була розповсюджена у 18-му сторіччі завдяки та в специфічній інтерпретації Християна Вольфа, німецькі філософи 19-го століття (Й.Е. Ердманн, М.В. Дробіш, Ф.А. Тренделенбург) використовували в своїй рецепції та критиці логіки Лейбніця безпосередньо праці цього автора.

Другий день Нансіської наукової конференції 4-го квітня 2008 р. розпочався доповіддю місцевого професора *Філіппа Сегуїна* (Philippe Seguin) на тему «Ідея Гаусса про число у сприйнятті Кантора: унаслідкування від Лейбніця та його подолання». Тут тематичний акцент було зроблено на особливостях розвитку поняття числа від Г.В. Лейбніця до відповідних вчень німецьких математиків Карла Фрідріха Гаусса (1777-1855) та Георга Фердинанда Кантора (1845-1918). Далі, французька професорка *Анна Франсуаза Шмід* (Anne Françoise Schmid) з Ліонського дослідницького центру (INSA) говорила на тему «Рецепція Луї Кутюра філософії Лейбніця». Увага на сприйнятті філософії Лейбніця у творчості відомого французького математика та професора Тулузького університету і «Колледж де Франс» (Париж) Луї Кутюра (1868-1914). Зокрема, доповідачка звернула увагу присутніх на відповідні тези Л. Кутюра в його працях «Математична нескінченність» (1896), «Логіка Лейбніця» (1901) та «Принципи математики» (1905); остання праця, до речі, у німецькому (1908) та російському (1913) перекладах звучала як «Філософські принципи математики».

Після цього професорка місцевого університету Нансі, доктор *Франсуаза Вільмманн* (Françoise Willmann) виголосила доповідь про «Неокантіанство в кінці 19-го століття: Курд Лассвітц та метафізика Лейбніця». Тут була висвітлена філософська позиція німецького вченого Курда Лассвітца (1848-1910) на прикладі його твору «Історія атомістики від Середньовіччя до Ньютона» (1890) та продемонстровано впливи Лейбніця на погляди цього автора. На завершення другого дня конференції в Нансі прослухано доповіді доктора *Давида Рабуїна* (David Rabouin) з Паризького дослідницького центру (REHSEIS) на тему «Прочитання Лейбніця та його «універсальна наука» на початку 20-го століття» та доктора *Вінченцо де Різі* (Vincenzo De Risi) з Пізи (Італія) на тему «Час та рух у метафізиці Лейбніця: дебати між Гансом Райхенбахом та Дітріхом Манке». Доповіді присвячені висвітленню ідеї Лейбніця про «mathesis univiversalis» або «універсальну науку» та її окремі аспекти.

Третій день конференції в Нансі 5-го квітня 2008 р. розпочався доповідями французького професора *Жана Зайденгарта* (Jean Seidengart) з Паризького університету (Nanterre) на тему «Кассіпер як читач, видавець та інтерпретатор філософії Лейбніця» та німецького професора *Ерхарда Шольца* (Erhard Scholz) з університету Вуп-

перталь на тему «Лейбніціанські сліди у математичних, фізичних та філософських творах Германа Вейля». Тут розкрито сутність впливів Лейбніця на відомого німецького філософа Ернста Кассіра (1874-1945) та його працю «Система Лейбніця в її наукових підґрунтях» (1902) і математика Германа Вейля (1885-1955) та його курс лекцій про теорію відносності «Простір, час, матерія» (1918). Далі французька професорка *Габрієла Крокко* (Gabriella Crocco) з Марсельського університету виголовила свою доповідь з теми «Гьодель та Лейбніц». У центрі уваги цієї доповідачки була праця відомого математика Курта Гьоделя (1906-1978) «Математична логіка Рассела» (1944), яка була надрукована в серії «Бібліотеки живих філософів». Це – поки що єдина опублікована праця Гьоделя з великої кількості манускриптів, в якій він посилався на логіку Лейбніця.

Нарешті німецький професор з «Архіву Лейбніця» у Ганновері та відомий дослідник Лейбніцевої творчості *Герберт Брегер* (Herbert Breger) зробив доповідь на тему «Хаїтін, Лейбніц та комплексність». Доповідь присвячена математичній теорії комплексності сучасного американського вченого з російсько-українськими та єврейськими коріннями Грегорі Хаїтіна (нар. в 1947р.). Доповідач зазначив, що Г. Хаїтін використав класичні ідеї Лейбніця для обґрунтування своєї «цифрової філософії» та ролі математичної логіки в розвитку сучасної комп'ютерної техніки.

Запланована у приміщенні Гете-Інституту Нансі остання пленарна доповідь «Лейбніц у Франції» відомого французького вченого *Мішеля Фішана* (Michel Fichant) з Паризької Сорбонни, на жаль, через хворобу доповідача не відбулася. Тому після доповіді професора Герберта Брегера пройшла заключна дискусія щодо загальної теми конференції у Нансі, в якій прийняли участь доповідачі та гості цього міжнародного форуму. За його підсумками запланована публікація доповідей в одному з видавництв Франції чи Швейцарії. На завершення слід віднести до електронної версії плану роботи цієї міжнародної конференції в Нансі (1), а також зазначити, що матеріали цієї конференції увійшли до «Наукового проекту Архіву Пуанкаре на 2009-2012рр.» (2).

Примітки

Див.: http://poincare.univ-nancy2.fr/digitalAssets/13876_prog_leibniz08.pdf

Див.: http://poincare.univ-nancy2.fr/digitalAssets/44212_projet0912.pdf

ПРАВО

УДК 349.227

Андрюшкова О.А.

викладач кафедри цивільно-правових дисциплін та правового забезпечення підприємницької діяльності ХЕПУ

Щодо підстав припинення трудового договору у разі виявлення невідповідності посаді або виконуваний роботі внаслідок недостатньої кваліфікації працівника

Кодекс законів про працю України визначає трудовий договір як угоду між працівником і власником підприємства, установи, організації або уповноваженим ним органом чи фізичною особою, за якою працівник зобов'язується виконувати роботу, визначену цим договором, і з дотриманням правил внутрішнього трудового розпорядку, а власник або фізична особа зобов'язується виплачувати працівникові заробітну плату та забезпечити умови праці, які необхідні для виконання роботи і передбачені законодавством про працю, колективним договором та угодою сторін (ст. 21).

Трудове законодавство України та правнича наука використовують різні терміни для позначення припинення трудових правовідносин. При цьому загалом припинення трудових правовідносин зв'язане з припиненням трудового договору. І хоча змістовно це відмінні явища, адже припинення трудового договору – юридичний факт, що є підставою для припинення трудових правовідносин, у літературі ці два терміни нерідко ототожнюються [6; с. 218].

Припинення трудового договору можливе і є правомірним лише за таких умов: 1) існують законні підстави для його припинення; 2) дотримано встановленого порядку звільнення з роботи; 3) є юридичний факт щодо припинення трудових правовідносин (розпорядження власника, заява працівника, відповідний акт третьої сторони – суду, військкомату) [3; с. 281]. Законними підставами для припинення трудового договору вважаються такі обставини, які визначені законодавчими актами.

Трудовий договір, укладений на невизначений строк, а також строковий трудовий договір, до закінчення його строку, можуть бути розірвані роботодавцем лише на ґрунті, передбачених законом. Роботодавець на відміну від працівника, позбавлений права на свій розсуд розірвати трудовий договір. Це зумовлено передусім охороною трудових прав працівника та є важливою гарантією від необґрунтованих звільнень за ініціативою роботодавця [7; с. 228].

Загальні підстави для звільнення з ініціативи власника передбачені у статті 40 Кодексу законів про працю, а додаткові підстави для розірвання трудового договору з окремими категоріями працівників за певних умов – у статті 41 Кодексу законів про працю. На загальних підставах може бути звільнений будь-який працівник, який працює за трудовим договором.

Питання припинення трудового договору є предметом розгляду у наукових статтях різних науковців, зокрема, Н.Б. Болотіна, П.Д. Пилипенко, Н.М. Хуторян та інших.

Трудовий договір, укладений на невизначений строк, а також строковий трудовий договір до закінчення строку його чинності можуть бути розірвані власником або уповноваженим ним органом також у випадку невідповідності працівника посаді або виконуваній роботі внаслідок недостатньої кваліфікації або стану здоров'я, які перешкоджають продовженню такої роботи, а так само у разі скасування допуску до державної таємниці, якщо виконання покладених на нього обов'язків вимагає доступу до державної таємниці.

У наш час розвиток науки і техніки, вдосконалення і ускладнення обладнання, застосування нових технологічних процесів, комп'ютеризація виробничої діяльності, висувають до працівника нові вимоги, ставлять перед ним завдання підвищувати свою кваліфікацію. У тих випадках, коли працівник не підвищує свою кваліфікацію, не застосовує нові технології, комп'ютерну техніку і в результаті цього не може виконувати функційні обов'язки належним чином, можна порушити питання про невідповідність працівника посаді або виконуваній роботі. Слід підкреслити, що припинення трудового договору на таких підставах буде правомірним у разі створення працівникові нормальних умов праці. Причиною визнання невідповідності працівника посаді або виконуваній роботі може бути також стан його здоров'я, у результаті чого працездатність працівника знижується, що перешкоджає якісному виконанню роботи [5; с. 124]. Невідповідність працівника посаді або виконуваній роботі вна-

слідок недостатньої кваліфікації, підтвердженої результатами атестації є також підставою для звільнення працівника за Трудовим кодексом Російської Федерації (п.3 ч.1 ст. 81 Трудового кодексу Російської Федерації) [2; с. 75.].

У законодавствах зарубіжних країн підстави для звільнення працівника поділяються на три головні групи: підстави, спричинені поведінкою працівника (дисциплінарні проступки); підстави, які стосуються особи працівника, але не зумовлені його провиною; підстави, зв'язані з економічними і виробничими факторами. Підстави для звільнення, які стосуються особи працівника, але не спричинені його виною, - недостатня кваліфікація працівника, відсутність необхідних здібностей або стан здоров'я (хвороби). У законодавстві встановлено максимальний строк відсутності за хворобою, протягом якого не допускається звільнення (у Норвегії – 6 місяців зі стажем роботи до 10 років, 1 рік зі стажем більше 10 років; у Нідерландах – 2 роки незалежно від трудового стажу працівника). Досягнення пенсійного віку вважається поважною причиною звільнення для усіх категорій працівників тільки у Швеції та Люксембурзі, для службовців – у Нідерландах. У ФРН законодавство допускає, що досягнення пенсійного віку як підстава для звільнення може бути передбачена у колективному договорі. Автоматичне звільнення у зв'язку з досягнення пенсійного віку може бути зафіксовано у колективних договорах у Франції. У Японії на підприємствах колективний договір або правила внутрішнього трудового розпорядку визначають граничний вік праці (зазвичай 55-60 років). В Іспанії згідно з законом, уряд встановлює максимально припустимий вік для праці у відповідності до ситуації на ринку праці і рекомендаціями органів соціального страхування. У будь-якому випадку цей вік не повинен перевищувати 69 років. У більшості інших країн законодавство не вважає настання пенсійного віку «поважною причиною» звільнення, але встановлює вік примусового виходу на пенсію для визначених категорій працівників, наприклад, керівного персоналу підприємств (США). Існує ще один варіант: особи, які досягли пенсійного віку, виключаються із дії законів, які регулюють звільнення (Великобританія, Італія), тобто, по суті, стають беззахисними перед рішенням підприємця припинити з ним трудові правовідносини. Працівники деяких професій, наприклад, університетські професори, зобов'язані виходити у відставку з настанням пенсійного віку (65-70 років) [4;

с. 86-87].

Пункт 2 ст. 40 КЗпП України містить три причини для розірвання трудового договору: виявлення невідповідності працівника виконуваній роботі або посаді внаслідок стану здоров'я і виявлення невідповідності посаді або виконуваній роботі внаслідок недостатньої кваліфікації, а також скасування допуску до державної таємниці, якщо виконання функційних обов'язків вимагає доступу до державної таємниці. Спільним для цих причин є те, що їх наявність перешкоджає виконанню тієї роботи, яку відповідно до трудового договору повинен виконувати працівник.

Невідповідністю виконуваній роботі вважається нездатність унаслідок недостатньої кваліфікації або стану здоров'я належним чином виконувати доручену роботу. Потрібно звернути увагу на те, що підставою для припинення трудового договору стає саме така невідповідність. Якщо власник або уповноважений ним орган, приймаючи працівника на роботу, знали, що у нього немає документа про освіту або досвіду трудової діяльності, передбачених кваліфікаційними характеристиками, то за загальним правилом, він не може звільнити працівника з цих підстав, тому що вони не були виявлені у процесі праці, про них власник знав[1; с. 90]. У такій нездатності виконувати належну роботу немає провини працівника, і її не можна ототожнювати з винним невиконанням трудових обов'язків. Власник або уповноважений ним орган зобов'язаний довести невідповідність працівника посаді або роботі, що виконується. Доказами можуть бути недоліки, помилки в роботі, а також медичний висновок про стійке зниження працездатності працівника, або про те, що така робота заборонена йому за станом здоров'я, або що виконання ним трудових обов'язків є небезпечним для оточення.

Доводами недостатньої кваліфікації працівника можуть бути відсутність необхідних знань і навичок, без яких неможливо належним чином виконувати обов'язки, передбачені трудовим договором. Разом з тим за цією підставою не можна звільнити працівника, у якого відсутній досвід через коротку тривалість виконання роботи. Також не можна звільнити працівника лише з мотивів відсутності у нього документа про освіту, якщо відповідно до чинного законодавства наявність її не є обов'язковою умовою виконання роботи за трудовим договором. Пленум Верховного Суду України (постанова від 6 листопада 1992 р.) вказав, що у випадку, коли згідно із законодавством виконання певної роботи допускається лише при наявності

відповідної освіти або після надання в установленому порядку спеціального права (водії автомобільного та електротранспорту), позбавлення цього права може бути підставою для розірвання трудового договору з працівником з мотивів невідповідності посаді або виконуваній роботі.

Одним з ефективних засобів перевірки відповідності працівника посаді або виконуваній роботі є періодична атестація. Україна в останні роки створила певну нормативно-правову базу з питань атестації працівників. Прийнято, зокрема, такі акти: Положення про проведення атестації працівників керівного складу державних підприємств, затверджене постановою Кабінету Міністрів України від 27 серпня 1999 р. № 1571; Положення про порядок проведення атестації державних службовців, затверджене постановою Кабінету Міністрів України від 28 грудня 2000 р. № 1922; Положення про порядок проведення атестації керівних, інженерно-технічних працівників і інших фахівців підприємств і організацій залізничного транспорту України, затверджене наказом Міністерства транспорту України від 16 квітня 1996 р. № 127; Положення про порядок проведення атестації лікарів, затверджене наказом міністерства охорони здоров'я України від 19 грудня 1997 р. № 359; Положення про атестацію провізорів і фармацевтів, затверджене наказом Міністерства охорони здоров'я України від 31 липня 1998 р. № 321; Інструкція про атестацію службових осіб митних органів України, затверджену наказом Голови Державної митної служби України від 5 березня 1997 р.; Положення про атестацію наукових працівників, затверджене постановою Кабінету Міністрів України від 13 серпня 1999 р. № 1475, та інші. У частині, не врегульованій законодавством України, порядок проведення атестації керівних, інженерно-технічних працівників, фахівців підприємств і організацій промисловості, будівництва, сільськогосподарства, транспорту, зв'язку регулюється Положенням, затвердженим постановою Держкомпраці СРСР від 5 жовтня 1973 р. зі змінами і доповненнями.

За загальними правилами атестація працівників проводиться один раз на три-п'ять років. Конкретні строки атестації визначаються керівником підприємства за погодженням з відповідним виборним органом первинної профспілкової організації і доводяться до відома осіб, які підлягають атестації, не пізніше, ніж за один місяць до початку атестації. Черговій атестації не підлягають: особи, які

працюють на підприємстві або на відповідній посаді менше одного року, а також молоді спеціалісти, вагітні жінки, жінки, які мають дітей віком до трьох років. Жінки, які перебувають у відпустці по вагітності та пологах, а також по догляду за дитиною до досягнення нею трирічного віку проходять атестацію не раніше, ніж через рік після виходу на роботу. Для проведення атестації керівник підприємства призначає атестаційну комісію з числа керівних працівників, висококваліфікованих спеціалістів. До складу комісії можуть входити також представники первинних профспілкових організацій.

За результатами проведення атестації комісія може прийняти одне з таких рішень: відповідає посаді; відповідає посаді при умові поліпшення роботи і виконання рекомендацій комісії з повторною атестацією через рік; не відповідає посаді.

З урахуванням рішення атестаційної комісії керівник підприємства має право перевести працівника, який за результатами атестації визнаний таким, що не відповідає посаді, за його згодою на іншу роботу. У разі неможливості переведення керівник у термін не більше 2 місяців від дня атестації може розірвати трудовий договір з працівником за п. 2 ст. 40 КЗпП. Потрібно звернути увагу на те, що висновки атестаційної комісії мають рекомендаційний характер і оцінюються у сукупності з іншими доказами у справі (п. 21 постанови Пленуму Верховного Суду України від 6 листопада 1992 р.). Працівник може бути звільнений у такому випадку лише за наявності фактичних даних, що підтверджують неможливість належного виконання працівником трудових обов'язків і у разі неможливості переведення його на іншу роботу.

Атестаційна комісія також може давати рекомендації щодо кар'єрного зросту працівника про заохочення зросту про переведення на іншу роботу, поліпшення діяльності працівників і підвищення ділової кваліфікації. Атестаційна комісія має право проводити атестацію за умови присутності не менше 2/3 членів комісії, а рішення приймаються нею більшістю голосів присутніх на засіданні членів комісії. Рішення атестаційної комісії має рекомендаційний характер. За результатами атестації трудовий договір може бути розірваний не пізніше двомісячного терміну з дня проведення атестації.

Література

1. Кодекс законов о труде Украины: Научно-практический комментарий. Издание четвертое, дополненное и переработанное. – Х.: ООО «Одиссей», 2004. – 736 с.
2. Трудовой кодекс Российской Федерации: Новая редакция (по состоянию на 1 февраля 2007 года). – Новосибирск: Сиб. унив. изд-во, 2007. – 240с.
3. Болотіна Н.Б. Трудове право України: Підручник. – К.: Вікар, 2003. – 725 с. – (Вища освіта XXI століття).
4. Киселев И.Я. Зарубежное трудовое право. Учебник для вузов. – М.: Изд. Группа НОРМА-ИНФРА.М., 1998 – 263 с.
5. Трудовое право в вопросах и ответах: Учебно-справочное пособие. Издание третье, переработанное и дополненное / Под ред. В.В. Жернакова. – Х.: «Одиссей», 2004. – 672 с.
6. Прокопенко В.І. Трудове право України. – Х., 1998. – с. 218.
7. Трудове право України: Академічний курс: Підруч. для студ. юрид. спец. вищ. навч. закл. / П.Д. Пилипенко, В.Я. Буряк, З.Я. Козак та ін.; За ред. П.Д. Пилипенка. – К.: Видавничий Дім «Ін Юре», 2006. – 544 с.

УДК 347.122

Венедіктов С.В.

кандидат юридичних наук,
доцент кафедри державно-правових
дисциплін Харківського національного
університету ім. В.Н. Каразіна,

Теоретико-правові засади виникнення трудового правовідношення

Ключові слова: трудове правовідношення, юридичний факт, подія, юридичний акт

В умовах сучасності, коли нормотворчий процес набуває значної динаміки, що, в свою чергу, продиктовано позитивними змінами в політичній та, насамперед, соціальній сферах суспільного життя України, важливе значення мають наукові, теоретичні та практичні дослідження в усіх галузях права, і передовсім у галузі трудового права, яка, на сьогодні, завдячуючи складній історії розвитку, посадах далеко не провідні позиції серед інших.

У результаті упорядкування правових думок і наукових поглядів було запропоновано мінімальний та достатній перелік передумов виникнення трудових правовідносин: 1) правова (юридична) норма, як схема трудових правовідносин; 2) трудова правосуб'єктність як співвідношення право- та дієздатності з одного боку, та належна і необхідна ознака суб'єкта права з іншого; 3) юридичний факт, як часткова передумова трудових правовідносин. При цьому передумови існують не тільки у тісному зв'язку, а ще й нерозривно переплетені одна з одною: норма трудового права встановлює вимоги до обсягу правосуб'єктності та визначає юридичний факт, який сприяє виникненню правовідносин; трудова правосуб'єктність, зіставляючись із нормою, визначає особу в якості суб'єкта правовідносин; юридичний факт (визначений нормою) своєю наявністю спричинює виникнення, зміну або припинення трудових правовідносин між особами, які володіють необхідною правосуб'єктністю.

«Норму права та правоздатність називають абстрактними або загальними передумовами правовідносин, юридичний факт – конкретно або частковою їх передумовою», - визначає видатний російський правознавець Ю.К. Толстой [1, с. 3].

Підсумовуючи викладене, слід зазначити: норма права є схемою правовідносин, але не породжує їх; правосуб'єктність є критерієм, відповідно до якого особа визначається як суб'єкт правовідносин.

Для того, щоб правова норма «почала жити», необхідна подія, дія або стан, що має характер юридичного факту, з якою законодавець, створюючи норму, вбачає причину виникнення, зміну або припинення правовідносин. Треба зауважити, що сам юридичний факт, також нормою не створюється, виникає він у зв'язку з певними діями людей, які можуть і не усвідомлювати, що їх дії або події, що з ними відбулися, були передбачені законодавчою нормою, при цьому правовідносини виникають або відповідно до норми, або всупереч нормі, тобто з її порушенням, але це вже справа правоохоронних органів.

Зараз у вітчизняному трудовому праві не існує загально-визнаної наукової теорії юридичних фактів. Загалом, питання теорії юридичних фактів у трудовому праві здебільшого вивчалися опосередковано при дослідженнях фундаментальних питань у роботах М.Г. Александрова, В.М. Догадова, Л.Я. Гінцбурга, В.В. Єременка, М.П. Карпушина, Ю.П. Орловського, О.Є. Пашерстніка, О.С. Пашкова, П.Д. Пилипенка, О.І. Процевського, Л.О. Сироватської, В.М. Скобелкіна, В.М. Смирнова, А.І. Ставцевої, К.П. Уржинського та інших науковців. Отже, на сучасному етапі теорія юридичних фактів галузі вже має у своєму розпорядженні значний об'єм теоретичних здобутків.

Система юридичних фактів як фактичних обставин, з якими норма права пов'язує настання правових наслідків, була сформована вже у римському праві (наприклад, було визначено основні установлення правовідносин) [2, с. 89-93]. З плином часу вона змінювалася і доповнювалася, забезпечуючи більш досконале і глибоке проникнення у суспільні відносини. Рецепція римського права зумовила сучасне правонаступництво теоретичних традицій. Уперше термін «юридичний факт» застосував Фридрих Карл фон Савіні у роботі «Система сучасного римського права», де під юридичними фактами

мав на увазі події, що ними зумовлюється початок чи кінець правовідносин. Це було відмічено німецьким правознавцем А. Манігом у 1928 році і з того часу не викликає заперечень [3, с. 116].

Початкове становлення теорія юридичних фактів як окреме правове вчення отримала у Західній Європі, де бурхливий розвиток капіталізму у XIX – на початку XX століть потребував більш виваженої та детальної регламентації майнових відносин (Ф. Бернгефт, Г. Дєрнбург, Л. Еннексерус, І. Колєр, А. Тон). Були сформовані загальні поняття юридичних фактів та складів, зроблені перші спроби систематизації фактів, створені основні класифікаційні системи, проведено розмежування юридичних фактів та інших фактичних обставин, зв'язаних з ними. Необхідність створення самостійної теорії юридичних фактів була спричинена потребою пов'язати між собою окремі юридичні факти, або ж зрозуміти зв'язок між ними.

На початку XX століття вченням юридичних фактів зацікавились і російські правознавці, говорячи, що односторонність підходу західних теоретиків, намагалися вийти за його межі, дати юридичним фактам своє тлумачення (Є.В. Васьковський, В.І. Синайський, Г.Ф. Шєршенєвич). Одним з яскравих прикладів таких прагнєнь стали праці Л.І. Петражицького. Викладена в них психологічна теорія юридичних фактів не знайшла широкої підтримки, оскільки була наскрізь ідеалістичною та не відповідала потребам буденної реальності.

У радянській юридичній науці найбільш помітні, фундаментальні дослідження проблем теорії юридичних фактів припадають на 50-60-ті роки XX століття. У цей час і пізніше юридичним фактам був присвячений ряд самостійних робіт та окремі розділи у роботах із загальної теорії права та у межах деяких галузей права (цивільного, сімейного, житлового). Серед таких робіт перш за все слід назвати роботи М.М. Агаркова, С.С. Алексєєва, Н.В. Вороніної, З.Д. Іванової, О.С. Іоффе, В.Б. Ісакова, С.Ф. Кєчєк'яна, О.А. Красавчикова, А.В. Міцкевича, С.І. Реутова, К.А. Стальгєвича, Ю.К. Толстого, Р.О. Халфіної, Л.С. Явича та ін. Коло питань, що було ними розглянуто, надзвичайно широке. Особлива увага зосереджувалася на розробці поняття «юридичного факту», виявленню його природи та змісту, характеру зв'язку юридичного факту правового нас лідку, розгляду передумов динаміки правовідносин фак-

тичних складів, фактичних комплексів, класифікаційним дослідженням, функціям юридичних фактів, розкриттю значення фактів, принципів їх відбору та механізму дії, способів закріплення, тощо. Тоді ж питання теорії юридичних фактів уперше починають розглядатися і у межах трудового права. Перші спеціальні галузеві дослідження з'являються у 70-80-х роках ХХ століття. Вони присвячені зображенню специфіки юридичних фактів та фактичних складів галузі, аналізу складу юридичного факту трудового права, дослідженню юридичних фактів спираючись на форми реалізації права на працю, розробці системи підстав виникнення та припинення трудових правовідносин, класифікації напрямів їх розвитку, відображенню особливостей правової регламентації фактів - юридичних дій, тощо [4].

З моменту проголошення державної незалежності України у процесі переходу від соціалістичних суспільних та економічних відносин до відносин, що продиктовані ринковою економікою та демократичним шляхом розвитку, становлення теорії юридичних фактів перебуває у сфері постійної уваги науковців галузі. Основним трендом є поглиблена розробка чинних проблем з паралельним відпрацюванням нових напрямків. Нові етапи розвитку суспільства, відмова від принципу загальності праці, заборона примусової праці, значне розширення договірної свободи суб'єктів трудових відносин, введення нових організаційно-правових форм господарювання стає причиною розширення проблематики цього питання, що особливо помітне в останні роки. Дуже актуальним стає завдання за допомогою системи юридичних фактів забезпечити більш гнучкий, виважений та ефективний вплив права на дійсні суспільні відносини. Тому вивчення способів правового регулювання трудових відносин за допомогою юридичних фактів, створення системи юридичних фактів та розробка прийомів впливу юридичних фактів на суспільні відносини з метою підвищення ефективності такого впливу, вбачаються найближчою перспективою розвитку теорії юридичних фактів галузі трудового права.

Чинний Кодекс законів про працю України [5] не має розділу, який би давав визначення та класифікував юридичні факти в галузі трудового права. Не має подібного розділу і в перспективному законодавстві – проєкті Трудового кодексу України, що був зареєстрований 04 грудня 2007 року у Верховній Раді України під № 1108

та прийнятий 20.05.2008 року в першому читанні за основу. Традиційно законодавець йде шляхом простого перерахування фактів, не розкриваючи при цьому їх загальних ознак і не даючи їм визначення.

Положення трудового права щодо юридичних фактів розвивалися під впливом цивілістичних постулатів. У джерел радянського вчення стояли відомі цивілісти М.М. Агарков та О.А. Красавчиков, і навіть на сьогодні воно зазнало лише незначних змін [6, с. 544].

У науковій правовій літературі пропонується декілька основних варіантів визначення «юридичного факту». Відмінності між ними зв'язані, перш за все з тим, що науковці вкладають різний зміст в одні й ті ж поняття. Наприклад, юридичний факт можна розглядати у вузькому (конкретна фактична обставина, що складається з одного елементу) і широкому значенні (різні фактичні обставини, що мають правове значення, наприклад, елементи фактичного складу, фактичного комплексу). По-різному розуміють і поняття життєвих обставин (обставин реальної дійсності), правових наслідків.

Як правило, юридичними фактами визнають конкретні життєві обставини, з настанням яких норми права пов'язують юридичні наслідки, тобто виникнення, зміну чи припинення правовідносин. У працях різних вчених це визначення може відтворюватись у дещо іншому вигляді. Так, О.С. Іоффе розуміє юридичні факти як підставу виникнення цивільних прав та правовідносин [7, с. 119].

М.П. Карпушин вважає юридичними фактами обставини, за наявності яких люди набувають право чи зобов'язуються на певну поведінку [8, с. 75].

На думку О.В. Барінова, це визначення не повністю відбиває сутність цієї правової категорії, оскільки у ньому відсутня вказівка на динамічну роль фактів у правовідносинах і зафіксоване статичне положення [9, с. 23].

О.І. Процевський стверджує, що юридичні наслідки фактів можуть спричинювати як виникнення, зміну або припинення правовідносин, так і набуття певних прав і обов'язків [10, с. 81].

Такої ж думки дотримується і С.Ф. Кечек'ян, вказуючи, що юридичними фактами є «факти чи події, з наявністю яких норми права пов'язують настання певних юридичних наслідків, тобто виникнення, зміну чи припинення правовідносин, прав та обов'язків тих чи інших осіб» [11, с. 161].

С.Ф. Кечек'ян конкретизує поняття правових наслідків, до настання яких причетні юридичні факти, таким чином: «Не є юридичними фактами такі правомірні дії, які не тягнуть за собою виникнення (зміну чи припинення) правовідносин, хоча б ці дії і зумовлювали інші юридичні наслідки» [11, с. 163].

С.С. Алексєєв називає юридичними фактами «конкретні життєві обставини, з якими юридична норма пов'язує виникнення, зміну чи припинення правових наслідків (правовідносин)» [12, с. 163].

С.І. Реутов ужає, що під правовими наслідками, які виникають на підставі юридичних фактів, розуміють не тільки правовідносини (їх рух), але і правоздатність [13, с. 144].

М.Г. Александров під юридичними фактами розглядає взагалі всі обставини, з якими чинне право пов'язує або виникнення, або зміну, або припинення юридичних відносин [14, с. 219].

Під обставинами розуміють життєві факти певного виду або комплекси таких фактів, а юридичні відносини розуміються як виникнення, зміну або припинення правомочностей та юридичних обов'язків [15, с. 162].

На думку В.М. Синюкова «визначення “юридичного факту”» повинно містити наступні ознаки: по-перше, законність, тобто зв'язок з нормою права; по-друге, обґрунтованість, тобто адекватне відображення реального явища; по-третє, спроможність спричинити правові наслідки». Виходячи з цього, він формулює таке визначення юридичного факту: «юридичний факт є реальна життєва обставина, виражена у системі спеціальних юридичних ознак, яка є юридичною підставою настання правових наслідків» [16, с. 9].

В.Б. Ісаков називає юридичними фактами «конкретні соціальні обставини (події, дії), що викликають у відповідності до норм права настання правових наслідків (виникнення, зміну чи припинення правових відносин)» [17, с. 7].

Досліджуючи підстави виникнення трудових правовідносин, В.В. Єременко визначає юридичні факти як конкретні обставини реальної дійсності (явища, стани, відносини), які визнаються правовими і з наявністю або відсутністю яких норми права пов'язують можливість виникнення, зміни, припинення правовідносин та інші правові наслідки [18, с. 23].

На думку автора, таке визначення найбільш повно і точно зачіпає весь спектр життєвих обставин, яким право надає юридичного

На думку автора, таке визначення найбільш повно і точно зачіпає весь спектр життєвих обставин, яким право надає юридичного значення. Хоча не зовсім зрозуміло, за яким критерієм виділяються ці обставини і чому наголошується лише на можливості настання правових наслідків.

Що ж до визначення юридичного факту з урахуванням специфіки трудового права, то тут слід виокремити О.С. Пашкова, який вказує, що правову основу форм розподілу робочої сили складають юридичні факти, з якими законодавство пов'язує формування, зміну і припинення трудових правовідносин [19, 20].

К.Н. Гусов вважає, що «підстави виникнення, зміни та припинення трудових правовідносин – це конкретні юридичні факти, передбачені трудовим законодавством. Підставами виникнення трудових правовідносин можуть бути лише юридичні факти – правомірні дії, спрямовані на установлення взаємних прав і обов'язків у зв'язку з реалізацією працівником своєї здібності до праці» [21, с. 110].

Перше спеціальне визначення юридичного факту у трудовому праві було сформульовано О.В. Бариновим, який розумів факт як соціально-значущому подію чи діяння (дію чи бездіяльність) учасників суспільно-трудова і зв'язаних з ними відносин, з якими норми трудового права пов'язують виникнення, існування, призупинення, зміну і припинення правовідносин або окремих суб'єктивних прав і обов'язків у межах цих відносин [9, с. 25].

Це визначення було розкритиковано Г.С. Бодерсковою. На її думку, не зрозуміло, чому до визначення уведено класифікацію фактів за ознакою наявності чи відсутності волі. Крім того, з її точки зору, орієнтуючись на концепцію диференційованих трудових правовідносин, О.В. Баринов допускає протиставлення правовідносин та прав і обов'язків, що складають їх зміст. Дотримуючись теорії єдності трудових правовідносин, Г.С. Бодерскова пропонує таке визначення юридико - фактичної передумови у трудовому праві: це конкретна життєва обставина (чи поєднання таких обставин), з якими норми трудового права пов'язують настання юридичних наслідків, тобто виникнення, зміну і припинення конкретних прав та обов'язків суб'єктів трудових та похідних від них правовідносин [22, с. 46].

Обидва наведених визначення мають наукову цінність і їх можна брати за основу при подальших дослідженнях.

У дефініції О.В. Барінова закономірно наголошується на соціальній значимості юридичних фактів трудового права, яку автор розуміє у широкому та вузькому (спеціально-галузевому) аспектах (покращення побуту трудящих, їх культурного обслуговування та соціального забезпечення). Уведення до визначення класифікації фактів за вольовою ознакою дає змогу відобразити галузеві особливості відносин, на тлі яких діють учасники. Зображення О.В. Баріновим правових наслідків дії юридичних фактів для правовідносин та окремих прав і обов'язків, на нашу думку, теж теоретично обґрунтовано і не містить протиставлення з наступних міркувань.

Склад юридичного факту як окрема науково-практична категорія нерівнозначний до поняття нормативної моделі факту і наближається до його матеріального змісту, значною мірою враховуючи різні аспекти дійсності там, де це необхідно. Поняття складу юридичного факту вперше було запропоновано М.Г. Александровим як «сукупність ознак, за наявності яких відповідний життєвий факт (комплекс фактів) з точки зору соціалістичної держави, що виражає інтереси трудящих, повинен спричиняти ті чи інші юридичні наслідки» [15, с. 174].

Спроба визначити склад факту як сукупність ознак була розкритикована у юридичній літературі. Так, О.А. Красавчиков стверджував, що оскільки юридичний факт – це явище реальної дійсності, яке відрізняється від інших лише можливістю спричиняти юридичні наслідки, то він не може містити ознак, які є ідеологічним відображення тих чи інших якостей цього явища [23, с. 18].

За С.М. Прилипком та О.М. Ярошенко, «юридичні факти у трудовому праві - це конкретні обставини реальної дійсності, з наявністю або відсутністю яких норми права пов'язують можливість виникнення, зміни та припинення правовідносин у сфері праці» [24, с. 161-163]

На переконання М.В. Лушнікової, А.М. Лушнікова, «в теорії права юридичні факти зазвичай визначаються як обставини, які є підставами для виникнення, зміни та припинення правовідносин. Це визначення можна розповсюдити і на юридичні факти у трудовому праві» [6, с. 539]. Поєднати існування норми права як схеми правовідносин, правосуб'єктності як необхідної умови існування правовідносин і перетворити їх сукупність у правовідносини покликаний юридичний факт. У площині трудових правовідносин В.І. Щербина

зазначив, що «перехід правових можливостей, що містяться в нормах трудового права до правової дійсності, тобто суб'єктивних прав і юридичних обов'язків, що характеризують зміст правовідносин у трудовому праві, відбувається завдяки юридичним фактам» [25, с. 92].

Положення трудового права щодо юридичних фактів розвивалися під впливом цивілістичних постулатів. У джерел радянського вчення стояли відомі цивілісти М.М. Агарков та О.А. Красавчиков, і навіть на сьогодні воно зазнало лише незначних змін [6, с. 544].

П.Д. Пилипенко пише: «Оскільки і норми трудового права, і правосуб'єктність як передумови існування правовідносин – умови стабільного характеру, а їх наявність більшою частиною презюмується, то юридичне значення для виникнення, зміни і припинення трудових правовідносин мають лише юридичні факти» [26, с. 11].

У результаті урахування та узагальнення викладених правових позицій, юридичний факт у галузі трудового права може бути визначений, як визначені правовою нормою діяння, події, стани або їх сукупність (складний юридичний факт) наявність або відсутність яких, у залежності від змісту правової норми, викликає виникнення, зміну або припинення трудових правовідносин між нормативно визначеним колом суб'єктів.

Наступним етапом пізнання різноманітності юридичних фактів може бути розробка класифікації фактів, що мають правове значення, при цьому на перший план виходять конкретні властивості юридичних фактів, визначення яких дає можливість спрогнозувати їх поведінку у загальній системі фактичних обставин.

Убачається цілком прийнятним застосування в трудовому праві традиційного для цивілістичної теорії розподілу юридичних фактів на діяння, події та стани. Події, тобто обставини, настання яких не є в залежності від волі людей, зазвичай є частиною складного фактичного складу, наприклад, відповідно до ст. 33 Кодексу законів про працю України «власник або уповноважений ним орган має право перевести працівника строком до одного місяця на іншу роботу, не зумовлену трудовим договором, без його згоди, якщо вона не заборонена працівникові за станом здоров'я, лише для попередження або ліквідації наслідків стихійного лиха, епідемії, епізоотії, виробничих аварій, а також інших обставин, які ставлять або можуть поставити під загрозу життя чи нормальні життєві умови людей» [5], тобто право власника залежить від події, настання якої не має ніяко-

го відношення до його волевиявлення або волевиявлення працівника, а також від стану здоров'я працівника.

На відміну від подій, діяння завжди носять вольовий характер і здійснюються за бажанням людей. Діяння можуть бути виражені як в діяльності – активній поведінці особи, так і в бездіяльності – поведінці пасивній. Наприклад, ст. 133 Кодексу законів про працю України встановлює обмежену матеріальну відповідальність для керівника підприємства у розмірі заподіяної з їх вини шкоди, але не більше свого середнього місячного заробітку, якщо шкоду підприємству завдано, зокрема, «невжиттям необхідних заходів до запобігання простоям» [5].

Станом є юридичний факт, який визначається обставинами, що склалися, при цьому стану могли передувати певні події або діяння, але цей стан може бути їх результатом лише опосередковано. Йдеться про те, що дія деяких норм трудового права зв'язана, наприклад, з досягненням суб'єктом певного віку, або зі станом здоров'я працівника, отже, в цих нормах певний рік або стан здоров'я є юридичними фактами – станами.

Діяння поділяються на правомірні та неправомірні. Правомірні діяння здійснюються для того, щоб викликати передбачені законом юридичні наслідки. Неправомірні діяння суперечать вимогам трудового законодавства і зазвичай виступають елементами складного фактичного складу у випадках припинення трудових правовідносин. Наприклад, п. 3 ст. 41 Кодексу про працю України визначає, що трудовий договір може бути розірваний власником у разі «систематичного невиконання працівником без поважних причин обов'язків, покладених на нього трудовим договором або правилами внутрішнього трудового розпорядку», тобто за неправомірні діяння працівника, але за умови, що «до працівника раніше застосовувалися заходи дисциплінарного чи громадського стягнення», що вже є складним юридичним фактом [5].

Правомірні діяння поділяються на юридичні акти, які свідомо направлені на настання юридичних наслідків та юридичні вчинки, які призводять до юридичних наслідків незалежно від намірів особи, що здійснила цей вчинок.

М.В. Лушнікова та А.М. Лушніков мають сумніви відносно поділу правомірних діянь на юридичні акти та юридичні вчинки, оскільки вважають, що неможливо уявити у трудових правовідноси-

нах такі правомірні діяння, які породжують правові наслідки попри їх волі [6, с. 546].

Однак, не слід погоджуватися з такою точкою зору. Так, за приклад юридичного вчинку Г.С. Бодерсковою розглядається укладення шлюбу між особами, служба яких зв'язана з безпосередньою підлеглистю чи підконтрольністю одного з них іншому за умови установаження обмежень щодо спільної служби [22].

У цьому випадку, укладаючи шлюб, суб'єкти трудового права мають на меті досягнути правових наслідків у сфері сімейного права, однак їх дії спричиняють неможливість подальшого виконання ними колишніх трудових обов'язків, тобто незалежно від їх волі набувають значення юридичних фактів і у сфері трудового права. Наслідки у вигляді звільнення чи переведення на іншу роботу одного з подружжя наступають у результаті наявності власне факту їх дій.

Також, приклад юридичного вчинку у трудовому праві можна згадати про те, що в результаті дії трудового договору, працівник не тільки виконує зумовлену роботу і отримує заробітну плату (це безпосередньо має на меті укладення трудового договору), а й створює необхідний для призначення відповідного виду пенсії страховий стаж, відповідно до Закону України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» [27].

Юридичні акти М.В. Лушнікова та А.М. Лушніков пропонують поділити на односторонні акти та договори про працю. Односторонні акти розподілено на акти органів державної влади та місцевого самоврядування та акти суб'єктів трудових та зв'язаних з ними правовідносин. Договори про працю містять трудовий договір; інші договори між працівником та роботодавцем (наприклад, договір про повну матеріальну відповідальність); колективні договори та угоди [6, с. 547].

Отже, юридичні факти в трудовому праві можна класифікувати наступним чином. По-перше, це події, діяння та стани. Складні юридичні факти є сукупністю подій, діянь та станів. Діяння є правомірні та неправомірні. Правомірні діяння це юридичні акти та юридичні вчинки. Юридичні акти в свою чергу розділяються на односторонні (акти органів влади та самоврядування та акти суб'єктів трудових правовідносин) та договори про працю (трудоий договір, інші договори між працівником та роботодавцем, колективні договори та угоди).

Література

1. Толстой Ю.К. К теории правоотношения. – Ленинград: Из-во Ленинградского Ун-та. – 1959. – 281 с.
2. Римское право/ Под редакцией Новицкого И.Б. и Перетерского И.С. – М., 1948. – 230 с.
3. Иоффе О.С. Правоотношение по советскому гражданскому праву. – Л.: Из-во Ленинград. ун-та, 1949. – 144 с.
4. Солодовник Л.В. Юридичні факти у трудовому праві України: дис. канд. юрид. наук: 12.00.05 / Національний ун-т внутрішніх справ. - Х., 2004.
5. Кодекс законів про працю України // Відомості Верховної Ради УРСР, 1971, додаток до № 50, ст. 375.
6. Лушникова М.В., Лушников А.М. Очерки теории трудового права. – СПб.: Издательство Р.Асланова «Юридический центр Пресс», 2006. – 940 с.
7. Иоффе О.С. Правоотношение по советскому гражданскому праву. – Л.: Из-во Ленинград. ун-та, 1949. – 144 с.
8. Карпушин М.П. Социалистическое трудовое правоотношение. – М.: Госюриздат, 1958. – 173 с.
9. Баринов О.В. Юридические факты в советском трудовом праве: Дис. канд. юрид. наук: 12.00.05. – Л., 1980. – 189 с.
10. Процевский А.И. Метод правового регулирования трудовых отношений. – М.: Юрид. лит., 1972. – 288 с.
11. Кечекьян С.Ф. Правоотношение в социалистическом обществе. – М.: Из-во Акад наук, 1958. – 187 с.
12. Алексеев С.С. Общая теория права: В 2т. – М., 1982. – Т.2. – 359 с.
13. Реутов С.И. Теория юридических актов по советскому праву // Теоретические вопросы государства и права развитого социализма. – Пермь. – 1980. – С. 144.
14. Александров Н.Г. Трудовое правоотношение. – М.: Юрид. из-во минобста СССР, 1948. – 336 с.
15. Александров Н.Г. Законность и правоотношения в советском обществе. – М.: Госюриздат, 1955. – 176 с.
16. Синюков В.Н. Юридические факты в системе общественных отношений: Автореф. дис. канд. юрид. наук: 12.00.01/ Саратов. юрид. ин-т. – Саратов, 1984. – 21 с.
17. Исаков В.Б. Проблемы теории юридических фактов: Автореф. дис. д-ра юрид. наук: 12.00.01./ Свердловск юрид. ин-т. – Свердловск, 1985. – 28 с.
18. Єрмоєнко В.В. Підстави виникнення трудових правовідносин: Дис. канд. юрид. наук: 12.00.05. – Х., 1998. – 195 с.
19. Пашков А.С. Правовые проблемы подготовки и распределения рабочей силы: Дис. докт. юрид. наук: 12.00.05. – Л., 1965. – 420 с.

20. Пашков А.С. Правовые основы научной организации труда. – М.: Юрид. лит., 1967. – 247 с.
21. Гусов К.Н., Толкунова В.Н. Трудовое право России: Учеб. – М.: ТК Велби, Изд-во Проспект, 2003. – 496 с.
22. Бодерскова Г.С. Юридические факты в процессе развития трудового правоотношения: Дис. канд. юрид. наук: 12.00.05. – М., 1983. – 178 с.
23. Красавчиков О.А. Юридические факты в советском гражданском праве. – М.: Госюриздат, 1958. – 183 с.
24. Прилипко С.М., Ярошенко О.М. Трудове право України: Підручник. – Харків: Видавець ФО-П Вапнярчук Н.М., 2008. – 664 с.
25. Щербина В.І. Трудове право України: Підручник / За ред. В.С. Венедіктова. – К.: Істина, 2008. – 384 с.
26. Пилипенко П.Д. Підстави виникнення індивідуальних трудових правовідносин. – К.: Т-во «Знання», КООЮ, 2003.
27. Закон України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування», Урядовий кур'єр, 2003, 08, 14.08.2003, №150.

УДК 349.2:378

Горева Є. Ю.

викладач кафедри права

Сумського державного університету

Окремі питання щодо встановлення індивідуального режиму праці для науково-педагогічних працівників у зв'язку з прийняттям Закону України "Про засади запобігання та протидії корупції"

В умовах реформування вищої освіти в Україні особливого значення набувають питання правового регулювання праці науково-педагогічних працівників, які держава повинна вирішувати шляхом підвищення якості підготовки науково-педагогічних працівників, створення належних умов для їх ефективної праці.

У сучасних умовах існує актуальна проблема дослідження питань щодо особливостей правового регулювання праці науково-педагогічних працівників-сумісників у зв'язку з прийняттям Закону України «Про засади запобігання та протидії корупції».

Проблемам правового регулювання умов трудового договору за сумісництвом на умовах ненормованого робочого часу щодо гнучкого режиму робочого часу приділяли увагу вчені-юристи Прокопенко В.І., Гінзбург Л.Я., Терез І.І., Варенич Н.В., Венедиктова В.М., Воеводенко Н.К. та ін.

Разом з тим у зв'язку з прийняттям Закону України «Про засади запобігання та протидії корупції» ці питання, на нашу думку, вимагають подальших досліджень з метою систематизації, стабільності, недопущення дублювання окремих норм, суперечностей як в трудовому, так і інших галузях законодавства України, що так чи інакше регулюють працю найманих працівників, у тому числі і науково-педагогічних працівників.

Відповідно до ст. 48 Закону України «Про вищу освіту» основними посадами науково-педагогічних працівників вищих навчальних закладів третього і четвертого рівнів акредитації є асистент, викладач, старший викладач, доцент, професор, завідувач кафедри, декан, проректор, ректор та деякі інші категорії працівників.

Досліджуючи питання щодо умов трудового договору за сумісництвом науково-педагогічних працівників, на нашу думку, слід звернути увагу на саме поняття «педагог».

У словнику російської мови Ожегова С.І. наводиться наступне визначення: «педагог» - це особа, яка займається викладацькою і виховною роботою [1, с. 454]. У тлумачному словнику української мови слово «педагог» розтлумачено як особа, яка займається викладацькою або виховною роботою, яка розробляє проблеми педагогіки [2, с. 313].

Конкретна назва посади педагога залежить від типу навчальної установи та її акредитаційного рівня.

Як визначає Савченко А.А., педагогічні працівники вищих навчальних закладів, об'єднані змістом терміна «науково-педагогічний склад», особливості правового регулювання праці яких зумовлені деякими обставинами: особливою роллю педагога в житті суспільства, специфікою його трудової діяльності, яка зв'язана з нервовими перенавантаженнями і підвищеними трудовитратами (що включає працю в неробочий час), необхідність підвищення престижу викладацької роботи і навчального закладу шляхом постійного підвищення науково-педагогічним складом свого ідейно-теоретичного професійного рівня [3, с. 58].

Викладач вищого навчального закладу виступає перед студентами представником сучасних наукових знань, з його допомогою майбутній фахівець пізнає всю глибину, конкретний зміст і значимість своєї професії та спеціальності.

Значний внесок у розкриття сучасності фаху здійснюють саме висококваліфіковані спеціалісти народного господарства України, органів державної виконавчої влади, органів місцевого самоврядування, судових та правоохоронних органів та ін., які мають наукові ступені та вчені звання та яких залучають до проведення занять у навчальних закладах третього та четвертого рівнів акредитації на умовах сумісництва.

Заняття проводять також ректори, проректори, декани та інші посадові особи вищих навчальних закладів, які виконують науково-організаційну роботу.

Зазначені вище фахівці, які залучаються до проведення занять так і ті, що працюють на постійній основі, як свідчить практика та власні спостереження, як правило, проводять заняття під час свого основного робочого часу згідно з розкладом занять, за винятком ке-

рівництва, аспірантів, захистом курсових робіт та ін.

Постановою Кабінету Міністрів України «Про роботу за сумісництвом працівників державних підприємств, установ і організацій» від 3 квітня 1993 року № 245, п. 1 встановлено, що робітники, спеціалісти і службовці державних підприємств, установ і організацій мають право працювати за сумісництвом, тобто виконувати, крім своєї основної, іншу роботу на умовах трудового договору. На умовах сумісництва працівники можуть працювати на тому ж або іншому підприємстві, в установі, організації у вільний від основної роботи час.

У п. 4 зазначеної постанови звертається увага на те, що не мають права працювати за сумісництвом керівники державних підприємств, установ і організацій, їхні заступники, керівники структурних підрозділів та їхні заступники (за винятком наукової, викладацької, медичної і творчої діяльності).

У п. 2 ст. 4 Закону України «Про засади запобігання та протидії корупції», уведення в дію якого двічі відкладалося, зазначається, що особам, зазначеним у пунктах 1-3 частини першої статті цього Закону забороняється займатися іншою оплачуваною або підприємницькою діяльністю (крім викладацької, наукової та творчої діяльності, що здійснюється в позаробочий час) безпосередньо або через інших осіб, якщо інше не передбачено законом. Суб'єктами відповідальності за корупційні порушення є особи, уповноважені на виконання функцій держави або органів місцевого самоврядування, державні службовці, посадові особи місцевого самоврядування, професійні судді, посадові особи інших органів державної влади, особи, які постійно або тимчасово обіймають посади, зв'язані з виконанням організаційно-розпорядчих чи адміністративно-господарських обов'язків. Перелік суб'єктів відповідальності за корупційні правопорушення не вичерпний.

З вищевикладеного постає питання – яким же чином і в який час проводити заняття зі студентами, особами, які підпадають під перелік суб'єктів відповідальності за корупційні порушення?

Чи проводити педагогічну роботу з погодинною оплатою праці в обсязі не більш як 240 годин на рік, як те передбачають відповідно пункти 3 та 5 Положення про умови роботи за сумісництвом працівників державних підприємств, установ і організацій, чи проводити заняття зі студентами-заочниками, студентами вечірньої,

дистанційної форм навчання, здійснювати керівництво переддипломною практикою, чи керівництво і приймання (захист) курсових, контрольних робіт?

А як тоді бути з вимогами пункту 3. 3. 1. Положення про організацію навчального процесу у вищих навчальних закладах, затвердженого наказом Міністерства освіти і науки України від 23 листопада 1993 року № 173, в якому зазначено, що лекції проводяться лекторами-професорами і доцентами викладачами вищого навчального закладу, а також провідними науковцями або спеціалістами, запрошеними для читання лекцій? Перш ніж дати відповідь на поставлені питання, слід, на нашу думку проаналізувати окремі відхилення від нормальної тривалості робочого часу, до яких відносяться сумісництво, надурочні роботи, ненормований робочий час тощо. Трудове законодавство достатньо уваги приділяє питанням сумісництва. У статті 75 проекту Трудового кодексу України сумісництво визначається як виконання працівником у вільний від основної роботи час іншої оплачуваної роботи.

Цей проект не передбачає особливостей сумісництва для науково-педагогічних працівників.

Виходячи із змісту цієї ж статті можна виділити і види сумісництва. Зокрема, робота за сумісництвом може виконуватися працівником як за місцем основної роботи (внутрішнє сумісництво), так і в іншого роботодавця (зовнішнє сумісництво).

Досить актуальною є проблема розмежування внутрішнього сумісництва і надурочних робіт.

Стаття 97 Трудового кодексу Російської Федерації передбачає, що робота за межами нормальної тривалості робочого часу може проводитися як з ініціативи працівника (сумісництво) так і з ініціативи роботодавця (надурочні роботи). Саме завдяки такому підходу можна успішно відмежувати внутрішнє сумісництво від надурочних робіт та інших робіт понад норму робочого часу.

Ненормований робочий час припускає також відхилення від установленної тривалості робочого часу в бік збільшення лише для виконання безпосередніх обов'язків працівника. Слід погодитися з Прокопенком В.І., який указує, що ненормований робочий день – це особливий режим робочого часу керівників, спеціалістів, державних службовців, праця яких за характером виконуваних ними трудових функцій не завжди може бути обмеженою нормальною тривалістю

робочого дня, не піддається точному обліку внаслідок специфічного режиму роботи, а також осіб, робочий час яких у зв'язку з особливостями організації їх праці розподіляється ними на свій розсуд [4, с. 294].

Ненормований робочий день означає «працю, необмежену часом» [5, с. 291].

У Рекомендаціях щодо порядку надання працівникам з ненормованим робочим днем щорічної додаткової відпустки за особливий характер праці затверджених наказом Міністерства праці та соціальної політики України від 10 жовтня 1997 року №7, передбачено, що ненормований робочий день – це особливий режим робочого часу, який установлений для певної категорії працівників у разі неможливості нормування часу трудового процесу. У разі потреби ця категорія працівників виконує роботу понад нормальну тривалість робочого часу (ця робота не вважається надурочною). Міра праці в такому випадку визначається не тільки тривалістю робочого часу, але й колом обов'язків і обсягом виконаних робіт (навантаженням).

Отже, до працівників з ненормованим робочим часом відносять не тільки осіб, які працюють понад норму нормального робочого часу, а й осіб, які виконують свої службові обов'язки в нормальний робочий час, але працюють з особливою інтенсивністю, напруженістю, відповідальністю.

Часто сумісництво розглядають як особливу правову форму організації праці. Роботу за сумісництвом вважають додатковою можливістю підвищення матеріального рівня працівника, а також залученням додаткової робочої сили в конкретній або в іншій галузі народного господарства, установи, організації. Прикладом цього є, залучення висококваліфікованих працівників народного господарства, органів державної виконавчої влади та ін., які мають наукові ступені та вчені звання, до науково-педагогічної роботи. Сумісництво є однією з форм вторинної зайнятості працівників.

Проте з практичної точки зору найцікавішим є визначення сумісництва як відхилення від нормальної тривалості робочого часу [6, с. 379]. Детально це питання дослідила Венедиктова В.М., яка зазначає, що поряд із загальним поняття робочого часу (його нормальної тривалості) чинне законодавство називає й інші його різновиди. Тому з метою узагальнення є сенс іменувати їх відхилення від нормальної тривалості робочого часу. До них належать неповний

та ненормований робочий час, надурочні роботи, праця за сумісництвом тощо [7, с. 9].

Воеводенко М.К., досліджуючи правове регулювання праці таких працівників робить висновок, що ненормований робочий день – це умова праці, яка відповідним її характером, або можливістю переробітку осіб, облік часу яких ускладнений [8, с. 8].

У ст. 154 проекту Трудового кодексу лише зазначається, що робота на умовах ненормованого робочого часу передбачає, що працівник за вказівкою роботодавця або без такої епізодично зобов'язаний працювати понад норму робочого часу. Як бачимо, визначення поняття «ненормований робочий час», так і не знайшло свого законодавчого закріплення у проекті Трудового кодексу.

Як вже зазначалось вище, для науковців слід створювати належні умови для їх ефективної праці. На нашу думку, для науково-педагогічних працівників слід запроваджувати гнучкий режим робочого часу. Режим робочого часу – це порядок розподілу тривалості робочого часу, на різних етапах календарного часу для належного протікання трудового процесу та забезпечення вільного часу працюючим.

На думку Венедиктова В.С., установлення раціонального режиму праці та відпочинку – це засіб підвищення ефективного використання робочого часу, тому що дозволяє створювати більшу кількість продукції при менших фізичних витратах людини, яка виконує цю роботу. Тому сутність норм права, які визначають можливі варіанти режимів праці та відпочинку, сьогодні слід розглядати як прояв поглядів, які склалися у суспільстві про найбільш доцільні форми календарного установлення тривалості робочого часу. Режим робочого часу повинен бути таким, який би відповідав як інтересам виробництва, так і працівника [9, с. 61].

Гнучкий режим робочого часу – це така форма організації робочого часу, при якій для окремих працівників допускається саморегулювання початку, закінчення і загальної тривалості робочого дня [10, с. 173].

При цьому треба відпрацювати повністю установлену законом сумарну кількість робочих годин протягом прийнятого облікового періоду. На нашу думку, застосування гнучкого режиму для осіб, які є суб'єктами відповідальності за корупційні правопорушення, спри

ятиме найбільш доцільній організації праці, підвищенню дисципліни ефективності та забезпеченню поєднання суспільних і особистих інтересів працівників.

У деяких зарубіжних країнах допускаються індивідуалізовані режими праці, приміром у Франції, де до кодексу праці увійшла допустимість індивідуалізації режиму праці. Це допускається у законодавстві Бельгії, Німеччині, Фінляндії.

Підсумовуючи вищевикладене, на нашу думку, слід в законодавчому порядку запровадити індивідуальний режим робочого часу з закріпленням права працівникам, у тому числі і науково-педагогічним, які виконують організаційно-розпорядчі чи адміністративно-господарські обов'язки самостійно планувати свій робочий час за умови дотримання строків виконання робіт, щодо яких установлені строк.

Пропонуємо також, враховуючи специфіку правового регулювання праці науково-педагогічних працівників, розробити і затвердити Положення про умови роботи за сумісництвом у вищих навчальних закладах третіх і четвертих рівнів акредитації. Крім того, на нашу думку, є доцільним внесення змін і доповнень до структури та змісту проекту нового Трудового кодексу України, а саме: у книзі «Особливості регулювання трудових відносин за участю окремих категорій працівників і роботодавців» поряд із главами «Особливості праці працівників із сімейними обов'язками», «Особливості праці молоді» та ін., передбачити главу «Особливості регулювання праці осіб, які працюють за сумісництвом», в якій окремими нормами врегулювати працю сумісників науково-педагогічних працівників.

На нашу думку, доцільним було б в нормативно-правових актах для працівників вищих навчальних закладів третього і четвертого рівнів акредитації, які виконують науково-організаційну роботу, висококваліфікованим спеціалістам народного господарства органів державної виконавчої влади, органів місцевого самоврядування, судових та правоохоронних органів та ін., які залучаються до проведення занять встановити адміністративний день у вихідний день (суботу).

Література

1. Ожегов С.И. Словарь русского языка./под ред. проф. Н.Ю.Шведовой, 12-е изд., стереотип. – М.: «Русский язык» - 1978. – 454 с.

2. Іванченко А. Тлумачний словник української мови. – Х.: Фоліо. – 2007. – 313 с.
3. Савченко А.А. К проблеме реализации права на труд научно-педагогическими работниками высших учебных заведений Украины./ Матеріали науково-практичної конференції «Проблеми вдосконалення правового регулювання соціально-трудова відносин в Україні. – Українська асоціація фахівців трудового права. Харківський економіко-правовий університет. – Х.: 5-6 червня 2009р.
4. Прокопенко В.І. Трудове право України: Підручник. – Х.: Консум, 1998. – 480 с.
5. Гинцбург Л.Я. Регулирование рабочего времени в СССР. – М.: Наука, 1966.-302 с.
6. Терез І.І. Перспективи правового регулювання сумісництва в Україні // Матеріали науково-практичної конференції «Трудове право України в контексті Європейської інтеграції. Українська асоціація фахівців трудового права. Харківський національний університет внутрішніх справ. – Х.: 2006.- с.377-380.
7. Венедиктова В.М., Х.- 2006. - 379 с.
8. Прокопенко В.І. Трудове право України: Підручник. – Х.: Консум, 1998.- 480 с.
9. Воеводенко Н.К. Правовое регулирование труда работников с ненормированным рабочим днем. Автореферат дис. канд. юрид. наук: 12.00.05/ МГУ. – М.: 1976. - 20 с.
10. Венедиктов В.С. Трудовое право Украины. /Особенная часть/: Учеб. пособ. для курсантов и слушателей высш. учеб. завед. МВД Украины. – Симферополь: Эльиньо, 2005. - 200 с.
11. Яковлева Г.О. Щодо робочого часу наукових працівників. Матеріали науково-практичної конференції «Соціально-захисна діяльність держави в умовах ринкових відносин. Українська асоціація фахівців трудового права. Чернігівський державний інститут права, соціальних технологій та праці. – Чернігів, 31 травня – 2 червня 2007р.

УДК 351.7:342

Мельник К. Ю.

провідний науковий співробітник НДЛ з розроблення законодавчих та інших нормативно-правових актів Харківського національного університету внутрішніх справ, кандидат юридичних наук, старший науковий співробітник

Правоохоронні органи — важливий елемент механізму захисту прав людини і громадянина

Як відомо, ідея прав людини (спочатку тільки вільних громадян) з'явилася у давньогрецьких полісах, де також вперше виникли ідеї демократії і республіканізму, з'явився принцип громадянства. Вільні громадяни давньогрецьких полісів мали певні права і обов'язки, наприклад: право брати участь в управлінні державними справами на народних зборах, право брати участь у відправленні правосуддя, право на приватну власність, можливість здійснення різних угод, право на свободу слова тощо [1, с. 23—25].

Провідниками цих ідей були давньогрецькі філософи-софісти (Горгій, Фрасимах, Протагор й ін. — V—IV ст. до н.е.), зокрема, Протагором було сформульовано основний принцип поглядів софістів — «людина є міра всіх речей».

Уперше права людини одержали юридичне закріплення в національних юридичних документах у XVIII ст. Також у цих документах на державу покладался обов'язок забезпечувати права людини. Одним із аспектів такого забезпечення прав людини і була її діяльність із надання їм юридичної форми, тобто форми закону. Так, у Декларації прав Вірджинії 1776 р. уперше було юридично закріплене формулювання прав людини, тобто вона містила таку норму: «Усі люди природньо є однаковою мірою вільними та незалежними і володіють певними природженими правами, яких вони — при вступі в суспільний стан — не можуть позбавити себе і своїх нащадків якою-небудь угодою, а саме: правом на життя і свободу із засобами придбання і володіння власністю, правом на прагнення до щастя і безпеки їх придбання». У подальшому ідеї Декларації прав Вірджинії

були розвинуті та доповнені в Американській Декларації не залежності, прийнятій 4 липня 1776 р. У цьому документі підкреслено на службовій ролі держави стосовно прав людини. Зокрема, Декларація містить таку норму: «Ми вважаємо очевидними істини: що всі люди створені рівними; що Творець наділяє їх певними невід'ємними правами, до числа яких відносяться життя, свобода і прагнення до щастя. Для забезпечення цих прав людьми засновуються уряди, функції яких, визначені законом, безпосередньо залежать від згоди тих, ким управляють».

Сьогодні права людини і громадянина та гарантії їх захисту державою закріплюються національними законодавствами всіх цивілізованих країн світу. Не є виключенням з цього правила і Україна, яка у ст. 3 Конституції України визнала людину, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпеку найвищою соціальною цінністю. А як головний обов'язок держави закріпила утвердження та забезпечення прав і свобод людини.

За своєю сутністю ці та інші конституційні розпорядження вимагають, щоб усі державні органи охороняли права та свободи людини і громадянина. Однак для переважної більшості державних органів діапазон їх діяльності не обмежується виконанням завдань захисту прав і свобод людини, боротьби зі злочинами та іншими правопорушеннями. У них на першому плані інші завдання — здійснення заходів із забезпечення зайнятості населення, соціального захисту, охорони здоров'я, освіти, науки, культури, охорони природи, екологічної безпеки, природокористування тощо. Деякі функції із захисту прав і свобод громадян, інтересів суспільства і держави від злочинних та інших протиправних посягань вони виконують ніби одночасно, із виконанням своїх основних завдань.

Спеціально захистом прав і свобод громадян, інтересів суспільства і держави від злочинних та інших протиправних посягань займається значно менше коло органів, — ті, які існують виключно або головним чином для виконання такої ролі. Їх прийнято іменувати правоохоронними органами. Такі органи у будь-якій державі не виникають спонтанно. Вони є продуктом розвитку суспільства та держави. Так, система правоохоронних органів на території, яку сьогодні займає Україна, з'явилася за доби античності (друга половина I тисячоліття до н.е).

Слід відзначити, що національне законодавство стосовно визначення органів, які входять до системи правоохоронних органів, є

доволі суперечливим. Так, хоча ст. 2 Закону України „Про державний захист працівників суду і правоохоронних органів” від 23.12.1993 р. № 3781—XII і дає перелік таких органів, однак зміст інших законів свідчить про те, що окремі з цих органів не є правоохоронними. Наприклад, ст. 9 Закону України „Про основи національної безпеки України” від 19.06.2003 р. № 964—IV поряд з правоохоронними органами виділяє Службу безпеки України, суди загальної юрисдикції, прокуратуру України.

Відсутня однастайність серед вчених також стосовно системи правоохоронних органів. Так, кількість правоохоронних органів різними джерелами коливається від шести до двох десятків [2, с. 13; 3, с. 3; 4, с. 35—308; 5, с. 31; 6, с. 162—293]. Спираючись на проаналізовану літературу можна констатувати, що найширше дискутується питання щодо віднесення судів до правоохоронних органів. Так, з точки зору А. В. Єндольцевої, О. А. Галустяна, А. П. Кізлика, віднесення судових органів до правоохоронних є вірним хоча б тому, що судові органи здійснюють судову владу, обов’язковою характеристикою якої є примусовість [4, с. 17]. Іншу думку висловлює С. Г. Кузьменко, яку вказує на те, що суди не можна віднести до правоохоронних органів, бо вони є самостійною гілкою державної влади [7, с. 18].

Убачається, що факт існування судової влади як самостійної гілки державної влади жодним чином не може заважати віднесенню судів до правоохоронних органів. Передусім необхідно підкреслити те, що суди конституційно безпосередньо призначені для захисту прав і свобод. Так, ст. 55 Конституції України проголошує, що права та свободи людини, і громадянина захищаються судом. Кожному гарантується право на оскарження в суді рішень, дій чи бездіяльності органів державної влади, органів місцевого самоврядування, посадових і службових осіб. Це означає, по-перше, що будь-які права і свободи захищаються в судовому порядку, по-друге, право на судовий захист забезпечується будь-якій особі; по-третє, судовому оскарженню підлягають поряд з іншим рішення, дії чи бездіяльність органів державної влади, органів місцевого самоврядування, посадових і службових осіб.

Сьогодні, як і раніше, суд відіграє важливу роль у боротьбі зі злочинністю та іншими правопорушеннями. Мова, зокрема, йде про застосування суворих заходів кримінального покарання (наприклад,

позбавлення волі на тривалий термін або довічне позбавлення волі). Діяльність суду також спрямовується на запобігання та припинення протиправних дій інших правоохоронних органів (санкціонування обшуку, виїмки, огляду житла чи іншого володіння особи, арешту тощо). Суд не може залишати без реагування будь-які порушення закону, навіть учинені з метою досягнення найблагороднішої мети — покарання осіб, що скоїли злочин.

Як вірно зазначено в юридичній літературі, судова влада є інструментом самообмеження держави. Відомо, що один з головних принципів етики — мета визначає засоби, але не виправдує їх. Якщо метою держави є захист населення від злочинів, то не може такий захист бути злочинним, таким, що знищує право одних задля права інших [8, с. 98].

Окремі вчені до правоохоронних органів відносять органи досудового розслідування [9, с. 221—234]. На моє переконання, не всі органи, які здійснюють вищезазначену діяльність, можна назвати правоохоронними. Так, не можна відносити до правоохоронних органів певних осіб, яким надано право проводити дізнання (командирів (начальників) військових частин, з'єднань; начальників військових установ; командирів кораблів, капітанів морських суден, що перебувають у далекому плаванні). Для вищезазначених осіб функція дізнання не є основною. У цьому можна переконатися дослідивши нормативно-правові акти, які регулюють статус вищезазначених осіб. Наприклад, ст. 58 Кодексу торговельного мореплавства України передбачає, що на капітана судна покладається управління судном, у тому числі судноводіння, вжиття всіх заходів, необхідних для забезпечення безпеки плавання, запобігання забрудненню морського середовища, підтримання порядку на судні, запобігання завданню будь-якої шкоди судну, людям і вантажу, що перебувають на ньому.

Н. В. Сібільова відносить до системи правоохоронних органів суди; прокуратуру; органи досудового слідства; органи виконавчої влади, що реалізують державну політику в тій чи іншій сфері правоохоронної діяльності: Міністерство внутрішніх справ, Міністерство юстиції, Службу безпеки України, державну виконавчу службу; адвокатуру; нотаріат [10, с. 10]. Слід звернути увагу на те, що, відповідно до ст. 102 Кримінально-процесуального кодексу України, органами досудового слідства є слідчі прокуратури, слідчі органів внутрішніх справ, слідчі податкової міліції та слідчі органів безпеки.

Отже, недоцільно окремо виділяти органи досудового слідства, оскільки це призводить до певного дублювання.

Дискусійним є також питання щодо віднесення до правоохоронних органів недержавних структур (адвокатура, приватний нотаріат тощо). Так, М. І. Мельник та М. І. Хавронюк вказують на те, що органи нотаріату і адвокатури, які діють під егідою Міністерства юстиції України, не мають повноважень щодо виконання правоохоронних функцій. Тому навряд чи їх можна віднести до правоохоронних органів [3, с. 6]. Протилежну точку зору висловлює Н. В. Сибільова, яка зазначає, що поряд з державними органами правовою охороною займаються також інші установи, які, хоча й не мають ознак державного органу, виконують важливу державну функцію охорони прав, свобод і законних інтересів особи. Йдеться про адвокатуру і нотаріат [10, с. 9]. К. Ф. Гуценко і М. А. Ковальов, уважаючи адвокатуру та нотаріат належними до системи правоохоронних органів, разом з тим зазначають, що їх можна називати правоохоронними органами лише з великою долею умовності [11, с. 15].

Як відомо, адвокатура є інститутом громадянського суспільства, ніяк не зв'язаним з державною владою. Конституція України (ч. 2 ст. 59) проголошує, що для забезпечення права на захист від обвинувачення та надання правової допомоги при вирішенні справ у судах та інших державних органах в Україні діє адвокатура. Стаття 1 Закону України „Про адвокатуру” від 19.12.1992 р. № 2887—ХІІ визначає адвокатуру України як добровільне професійне громадське об'єднання, покликане згідно з Конституцією України сприяти захисту прав, свобод та представляти законні інтереси громадян України, іноземних громадян, осіб без громадянства, юридичних осіб, надавати їм іншу юридичну допомогу.

Держава визнає право за особою скористатися послугами адвоката і забезпечує реалізацію цього права в усіх випадках, коли органи держави висунули проти неї обвинувачення, коли особа затримана або арештована, коли в суді розглядається цивільно-правовий спір. Адвокати можуть відвідувати слідчі ізолятори, в'язниці і розмовляти з арештованими, ознайомлюватися з кримінальними справами, виступати в судах і виконувати інші дії, спрямовані на захист прав особи, яку представляють.

Виходячи з вищезазначеного слід констатувати, що функціонування адвокатури сприяє здійсненню правоохорони. Те ж стосу-

ється і діяльності нотаріату, приватних детективних і охоронних служб, недержавних органів охорони громадського порядку. Однак зазначені органи не можна назвати правоохоронними, оскільки такими є лише органи, що наділені державно-владними повноваженнями.

Уважаю, що системоутворювальною ознакою, яка відрізняє правоохоронні органи від усіх інших органів, є єдина або, принаймні, основна мета їх функціонування, яка виявляється у забезпеченні захисту прав і свобод громадян, інтересів суспільства і держави від злочинних та інших протиправних посягань. З огляду на зазначене до правоохоронних органів слід віднести: суд, прокуратуру, органи внутрішніх справ, Службу безпеки України, Державну прикордонну службу України, Управління державної охорони України.

Література

1. Абдулаев М. И. Права человека и государство. — СПб.: СПБЮИ, 1999.
2. Куліш А.М. Правоохоронна система України: адміністративно-правові засади організації та функціонування : автореф. дис. док. юрид. наук. — Х. 2009. — 32с.
3. Мельник М.І., Хавронюк М.І. Суд та інші правоохоронні органи. Правоохоронна діяльність: закони і коментарі : навч. посібник . — К.:Атіка, 2001 . — 512 с.
4. Правоохранительные органы: учеб. / под ред. А.В. Ендольцевой, О.А. Галустьяна, А.П. Кизлыка. — 6-е изд., перераб. и доп. — М.: ЮНИТИ—ДАНА: Закон и право, 2009. — 447 с.
5. Бондаренко І.В. Органи внутрішніх справ в системах правоохоронних органів України, Російської Федерації та інших зарубіжних країн: теоретичні аспекти : дис. канд. юрид. наук. — К., 2004. — 253с.
6. Суд, правоохоронні та правозахисні органи України : підручник / О.С. Захарова, В.С. Ковальський, В.С. Лукомський та ін. Відп. ред. В.Т. Маляренко — К.:Юрінком Інтер, 2007. — 352 с.
7. Судові та правоохоронні органи України: навч. посібник. — Суми: „МакДен”, 2008. — 280 с.
8. Халиков А.Н. Суд, правоохранительные органы и борьба с преступностью // Государство и право . — 2007. — № 11 — с. 95—98.
9. Бараннік, Р.В. Судові, правоохоронні та правозахисні органи України : навч. посіб. . — К.:Дакор: КНТ, 2008 . — 348 с.
10. Організація судових та правоохоронних органів : підручник / за ред. І.Є. Марочкіна, Н.В. Сібільової. — Х. : „Одісей”, 2007. — 528 с.
11. Гуценко К. Ф., Ковалев М. А. Правоохранительные органы : учебник / под ред. К. Ф. Гуценко. — М.: „ЗЕРЦАЛО—М”, 2006. — 440 с.

Рец О.С.

завідувач кафедри
цивільного та трудового права
ЛДУВС імені Е.О. Дідоренка
доцент, кандидат юридичних наук

Особливості охорони праці у сучасному суспільстві

В статті вивчається сучасний стан забезпечення безпеки працюючих в Україні, досліджується стан травматизму, вивчаються положення нормативно-правових актів, що регулюють питання охорони праці в Україні, а також визначаються шляхи вирішення проблеми із забезпечення безпечних та здорових умов праці на прикладі їхнього вирішення міжнародною спільнотою.

Метою проведення даного дослідження є визначення шляхів вирішення деяких проблем в сфері забезпечення безпеки працюючих. Задля досягнення поставленої мети в процесі наукової роботи необхідно: вивчити сучасний стан травматизму в Україні; дослідити положення основних нормативно-правових актів, які регулюють питання охорони праці; вивчити ті питання, які постають в сфері охорони праці на міжнародній арені, та дослідити, яким чином вони вирішуються; на основі зробленого визначити шляхи вирішення проблем з охорони праці в Україні.

Окремим питанням охорони праці присвячували свої роботи такі видатні вчені як: О.Т. Барабаш., М.І. Бару, В.С. Венедіктов, В.Я. Гоц, В.В. Жернаков, С.О. Іванов, Є.Є. Мачульська., С.М. Прилипко, О.І. Процевський, В.Г. Ротань, Б.С. Стичинський, Н.М. Хуторян, О.М. Ярошенко та інші. Проте, на сьогодні відсутнє комплексне вивчення питань охорони праці у її взаємному зв'язку із реальним станом охорони праці на підприємствах. Новизна запропонованої наукової роботи полягає у дослідженні найсучасніших та найостанніших заходів у сфері охорони праці.

Сучасний стан забезпечення безпечних та здорових умов праці не є задовільним.

З одного боку, стан охорони праці в державі багато в чому залежить від соціально-економічної ситуації в країні. На сьогодні соціально-економічна ситуація в Україні характеризується недостатнім фінансуванням як з боку держави, так і з боку власників недержав-

ного сектору економіки на потреби охорони праці. Так, наприклад, як вказують дослідники питань фінансування заходів з охорони праці в Росії: «Основна проблема в створенні безпечних умов праці на підприємствах – дефіцит коштів, які роботодавці виділяють на заходи з охорони праці за залишковим принципом без обліку реальних потреб у створенні безпечних праці працівникам. Це пов'язано з поганим знанням роботодавцями законодавства про працю та нормативних документів»[1].

Іншою стороною незадовільного стану ефективного забезпечення охорони праці, очевидно, є недостатня нормативна обізнаність власників підприємств, недосконала нормативно-правова база з питань охорони праці, а також відсутність достатньої вимогливості щодо забезпечення норм з питань охорони праці. Сьогодні існують регіони, де рівень організації роботи з питань безпечної життєдіяльності дуже низький, серед факторів виробничого травматизму не останнє місце займають всілякого роду порушення вимог нормативних актів про охорону праці.

Як відомо, право покликане врегульовувати найбільш важливі суспільні відносини та саме йому відведено роль найефективнішого впорядкування цих відносин. Цілком зрозуміло, що наша реальність є дзеркальним відображенням усіх недоліків сучасної законодавчої бази.

Законодавство України про охорону праці являє собою систему взаємозв'язаних нормативно-правових актів, що регулюють відносини у галузі реалізації державної політики щодо правових, соціально-економічних, організаційно-технічних і лікувально-профілактичних заходів та засобів, спрямованих на збереження здоров'я і працездатності людини в процесі праці. Питання охорони праці регулюються Кодексом законів про працю України, законами України «Про охорону праці», «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування від нещасного випадку на виробництві та професійного захворювання, які спричинили втрату працездатності», а також рядом постанов Кабінету Міністрів України.

Основним нормативно-правовим актом, що регулює питання охорони праці є Закон України «Про охорону праці», який визначає основні положення щодо реалізації конституційного права працівників на охорону їх життя і здоров'я у процесі трудової діяльності, на належні, безпечні і здорові умови праці, регулює за участю відповідних органів державної влади відносини між роботодавцем і пра-

цівником з питань безпеки, гігієни праці та виробничого середовища і встановлює єдиний порядок організації охорони праці в Україні.

Вказаний закон визначає, що охорона праці – система правових, соціально-економічних, організаційно-технічних, санітарно-гігієнічних і лікувально-профілактичних заходів та засобів, спрямованих на збереження життя, здоров'я і працездатності людини у процесі трудової діяльності[2].

Цим Законом належним чином встановлені та забезпечені права працівників в сфері забезпечення їхнього права на належні, безпечні та здорові умови праці. Так, працівнику надано право розірвати трудовий договір за власним бажанням, якщо роботодавець не виконує законодавства про охорону праці, не додержується умов колективного договору з цих питань. У цьому разі працівникові виплачується вихідна допомога в розмірі, передбаченому колективним договором, але не менше тримісячного заробітку. Окрім того, працівник має право відмовитися від дорученої роботи, якщо створилася виробнича ситуація, небезпечна для його життя чи здоров'я або для людей, які його оточують, або для виробничого середовища чи довкілля.

Обов'язки щодо створення та дотримання безпечних умов праці покладаються на роботодавця: «роботодавець зобов'язаний створити на робочому місці в кожному структурному підрозділі умови праці відповідно до нормативно-правових актів, а також забезпечити додержання вимог законодавства щодо прав працівників у галузі охорони праці»[2].

Слід вказати, що серед вимог щодо забезпечення функціонування системи управління охороною праці на підприємстві відсутня така вимога як планування роботи щодо охорони праці. Хоча цілком зрозуміло, що для того, щоб забезпечити виконання всієї системи управління охороною праці, необхідно аби власник вів облік показників умов та безпечності праці, розробляв поточне та перспективне планування діяльності щодо охорони праці, розробляв за участю профспілок програми заходів щодо покращення безпечності та гігієни праці, контролював виконання всіх запланованих заходів. Відсутність обов'язку планування породжує відсутність комплексного підходу до розробки взаємопов'язаних заходів щодо забезпечення охорони праці. Відтак, багато із передбачених вимог, які зобов'язаний виконувати роботодавець, не виконується та не провад-

жується на підприємстві.

Звідси постає проблема вдосконалення питань управління охороною праці на підприємстві. Як вказує В.Юрченко, заступник Міністра праці та соціального захисту АР Крим, «проблема вдосконалення системи управління охороною праці дуже актуальна, та на сьогодні є велика потреба у її вирішенні. Ізольованість принципів управління охороною праці від принципів ринкової економіки проявляється у недосконалості норм фінансування охорони праці та призводить до різкого погіршення стану основних виробничих фондів, машин, механізмів та устаткування, санітарно-гігієнічних умов праці»[3]. Очевидною є необхідність приведення у відповідність норм законодавства про охорону праці до сучасних реалій з тим, щоб забезпечення належних умов праці було не тільки продеклароване у відповідних нормативно-правових актах, але реально втілювалося в життя.

Одним із дієвих важелів дотримання норм законодавства про охорону праці, а також забезпечення на підприємствах належних та здорових умов праці є встановлення відповідальності. За порушення законодавства про охорону праці юридичні та фізичні особи, які використовують найману працю, притягаються органами державного нагляду за охороною праці до сплати штрафу. За порушення законів та інших нормативно-правових актів про охорону праці, створення перешкод у діяльності посадових осіб органів державного нагляду за охороною праці, а також представників профспілок, їх організацій та об'єднань винні особи притягаються до дисциплінарної, адміністративної, матеріальної, кримінальної відповідальності згідно із законом.

Ще одним фактором, який має позитивно впливати на ефективне застосування законодавства про охорону праці, є відновлення, модернізація та укріплення інспекцій праці.

За даними Міжнародного Бюро Праці станом на 11.12.2006 взагалі у світі налічується 120 тисяч інспекторів праці. Це є дуже незначна кількість, оскільки такій кількості інспекторів праці ніяким чином не вдасться покращити ситуацію в сфері охорони праці. Наприклад, в Малайзії один інспектор праці приходить на 5,5 тисяч економічно активного населення, в Латвії – на 8,3 тисяч, Камбоджі – на 370 тисяч, в Бангладеш – на 3 мільйони 200 тисяч економічно активного населення[4].

З огляду на це, МБП запропонував ряд заходів, спрямованих на збільшення кількості інспекторів праці та покращення якості їхньої праці. Заходи, які пропонуються, в першу чергу, спрямовані на відродження інспекцій праці. Мова йде про організацію трьохстороннього аудиту інспекцій, про розробку їхнього морального та професійного кодексу, про підготовку інформаційних листків для інспекцій праці, про розробку міжнародних принципів інспекції праці, про видання матеріалів щодо управління ризиками та системами охорони праці, а також про цільове навчання інспекторів.

Запропоновані заходи вже починають діяти в деяких країнах. Так, наприклад, у Франції був розроблений «План Ларшела», мета якого - подолати організаційну кризу в інспекції праці. План включає структурну та організаційну реформу, підвищення якості роботи інспекцій та прийом на роботу до 2010 року 700 нових інспекторів.

Окрім того, МБП було підтримано пропозицію щодо створення Інтегрованої системи навчання співробітників інспекцій праці. Її метою виступає сприяння зміцненню інспекцій праці шляхом координації адміністративних, процедурних та технічних елементів їхньої роботи – від міжнародного рівня до рівня конкретних підприємств, де можна буде значно збільшити та покращити якість роботи інспекцій праці.

Наряду із Міжнародною Організацією Праці проблемами охорони праці стурбовані і керівні органи Європейського Союзу. Вони прагнуть до об'єднання зусиль держав-членів Євросоюзу в зазначеній області: видаються нормативні документи щодо охорони праці, які включають різні аспекти виробничої діяльності(вони включаються в національні закони про охорону праці та постійно підвищують вимоги до його умов), здійснюється велика та значна пропагандистська діяльність, адресована не тільки менеджменту підприємств, але й широкими масам працюючих.

В останні роки Європейське агентство з охорони праці на виробництві проводить активну роботу щодо покращення умов праці та скороченню травматизму в малому та середньому бізнесі, а також щодо розповсюдження позитивного досвіду. Так, починаючи з 2001 року воно виділило близько 12 мільйонів євро на часткове фінансування кращих національних та міжнародних проектів, які відбиралися в ході конкурсів(близько 400 фірм-учасниць). Розроблена чотирирічна програма щодо впровадження в життя стратегічних завдань, у

відповідності до якої у грудні 2003 року була проведена конференція «Вітри змін – нові підходи та стратегія у сфері охорони праці на виробництві». На прикладі Польщі, за участі інших значних представників держав, бізнесу та профспілок були обрані вектори вирішення питання щодо зниження травматизму та професійної захворюваності, пом'якшення соціальних витрат, які обумовлюються змінами на ринку праці; підвищення рівня охорони праці у державах, які вступають або бажають вступити до Євросоюзу.

Нещодавно Європейське агентство з охорони праці на виробництві видало збірник «Використання систем управління охороною праці в країнах-членах Європейського Союзу». В цьому збірнику зібраний досвід ряду компаній, що діють в різних галузях господарства, розглядаються конкретні приклади того, як вони досягли успіху в покращенні умов праці, скороченні травматизму та підвищенні ефективності виробництва.

Як бачимо, питання охорони праці – актуальне питання не тільки для України, але й для всієї міжнародної спільноти. З огляду на це вбачається необхідним приділення більшої уваги як вчених, так і власників підприємств, безпосередньо самих працюючих, до питання забезпечення безпечних, здорових та належних умов праці. Це має проявлятися насамперед у таких напрямках діяльності: приведення у відповідність до діючих законів норм підзаконних нормативно-правових актів; усунення розпорошеності у повноваженнях державних органів щодо здійснення розробки, нагляду та контролю за охороною праці; розробка системи ефективного управління охороною праці на підприємстві; підготовка та навчання більшої кількості інспекторів з охорони праці; розробки заходів добровільного зацікавлення власників у забезпеченні належних та здорових умов праці; стимулювання працівників реалізовувати надане їм право на відмову працювати у неналежних умовах праці. Всі ці заходи сприятимуть покращенню ситуації в сфері охорони праці та запобігати-муть підвищенню травматизму на підприємствах.

Література

1. Стан виробничого травматизму в Україні у період з 18 до 24 лютого 2008 року. Державний комітет України з промислової безпеки, охорони праці та гірничого нагляду(Держгірпромнагляд). Офіційна веб-сторінка. <http://www.dnor.kiev.ua>.

2. Фінансування заходів з охорони праці в Росії. Доповідь від 29 вересня 2005 року. Державний комітет України з промислової безпеки, охорони праці та гірничого нагляду(Держгірпромнагляд). Офіційна веб-сторінка. <http://www.dnopr.kiev.ua>.

3. Закон України «Про охорону праці» від 14.10.1992.// Відомості Верховної Ради (ВВР), 1992, N 49, с.668.

4. В.Юрченко. Проблемы законодательства об охране труда.
//Охрана труда.:Нучно-производственный журнал. Май, 2001. Офіціальний сайт <http://www.ohoronapraci.kiev.ua/index.htm>.

5. МОТ призывает укреплять инспекции труда во всем мире. Державний комітет України з промислової безпеки, охорони праці та гірничого нагляду (Держгірпромнагляд). Офіційна веб-сторінка. <http://www.dnopr.kiev.ua>.

УДК 349.412.24

Русва О.М.

викладач кафедри трудового, аграрного екологічного права та соціального забезпечення населення Харківського економіко-правового університету

Деякі питання відчуження земельної ділянки сільськогосподарського призначення іноземними особами та особами без громадянства

Ключові слова: право власності на земельну ділянку, правостановлювальний документ, державний акт на право власності на земельну ділянку, відчуження земельної ділянки сільськогосподарського призначення іноземними особами та особами без громадянства.

У сучасних умовах соціально-економічного розвитку держави конче необхідно вирішити питання щодо відносин, зв'язаних з правом власності на землю. Одним із важливих напрямків цієї проблематики є відчуження земельної ділянки сільськогосподарського призначення іноземними особами та особами без громадянства.

Окремі аспекти цієї проблеми були предметом розгляду в наукових працях М. Шульги, А. Гетьмана, В.Петрова та ін. Однак у цих роботах не було висвітлено питання стосовно відчуження земельної ділянки сільськогосподарського призначення іноземними особами та особами без громадянства.

Відповідно до частини першої статті третьої Земельного кодексу України [1] земельні відносини регулюються Конституцією України, цим Кодексом, а також прийнятими відповідно до них нормативно-правовими актами.

Частина 2 статті 81 Земельного кодексу України передбачає, що іноземні громадяни та особи без громадянства можуть набувати права власності на земельні ділянки несільськогосподарського призначення в межах населених пунктів, а також набувати права власності на земельні ділянки несільськогосподарського призначення за межами населених пунктів, на яких розташовані об'єкти нерухомого майна, що належать їм є їх на праві приватною власністю.

Відповідно до частини 3 цієї ж статті Земельного кодексу України передбачено, що іноземні громадяни та особи без громадянства можуть набувати права власності на земельні ділянки відповідно до частини другої цієї статті у разі: а) придбання за договором купівлі-продажу, ренти, дарування, міни, іншими цивільно-правовими угодами; б) викупу земельних ділянок, на яких розташовані об'єкти нерухомого майна, що є їх власністю; в) прийняття спадщини.

Таким чином, положеннями Земельного кодексу України передбачено набуття іноземними громадянами та особами без громадянства права власності лише на землі сільськогосподарського призначення.

Однак, частина 4 вищенаведеної статті Земельного кодексу України передбачає, що землі сільськогосподарського призначення, отримані у спадщину іноземними юридичними особами, підлягають відчуженню протягом одного року.

Нормами Земельного кодексу України допускається успадкування земель сільськогосподарського призначення іноземними громадянами та особами без громадянства. При цьому успадковані земельні ділянки сільськогосподарського призначення не можуть перебувати у приватній власності осіб без громадянства або іноземних громадян та повинні бути ними відчужені. Зокрема, частиною 1 статті 145 Земельного кодексу України передбачено, якщо до особи переходить право власності на земельну ділянку, яка за цим Кодексом не може перебувати в її власності, ця ділянка підлягає відчуженню її власником протягом року з моменту переходу такого права. Частиною 2 цієї ж статті зазначено, що у випадках, коли земельна ділянка цією особою протягом установленого строку не відчужена, така ділянка підлягає примусовому відчуженню за рішенням суду.

Разом з цим, однією із підстав припинення права власності на земельну ділянку за змістом ст. 140 Земельного кодексу України є не відчуження земельної ділянки іноземними особами та особами без громадянства у установленій строк у випадках, визначених цим Кодексом.

Подібні положення, однак більш конкретизовані щодо кола осіб містяться у статті 143 Земельного кодексу України де зазначено

що право на земельну ділянку, яка не відчужена в установленому законом порядку, може бути припинено примусово в судовому порядку, якщо не здійснено відчуження земельної ділянки іноземними особами та особами без громадянства через установлений строк у вищенаведених випадках, визначених Земельним кодексом України.

Отже, у Земельному кодексі України присутні чіткі та безапеляційні приписи щодо відчуження земельної ділянки сільськогосподарського призначення іноземними особами та особами без громадянства.

У зв'язку з вищевикладеним потрібно було б розглянути деякі питання пов'язані із відчуженням земельних ділянок іноземними громадянами або особами без громадянства.

По-перше, це набуття права власності на земельну ділянку та можливість одержання іноземним громадянином або особою без громадянства державного акта на право власності на земельну ділянку.

Відповідно до частини 1 статті 125 Земельного кодексу України право власності та право постійного користування на земельну ділянку виникає після одержання її власником або користувачем документа, що посвідчує право власності чи право постійного користування земельною ділянкою та його державної реєстрації.

Одночасно за змістом законодавства України лише власник земельної ділянки може розпорядитися належним йому майном та ним приймається рішення про її відчуження. При цьому зважити на те, що без державного акта на право власності особа не зможе здійснити відчуження земельної ділянки.

Отже, одержання державного акта на право власності на земельну ділянку іноземним громадянином або особою без громадянства є необхідною умовою для реалізації положень чинного законодавства України в частині відчуження земельної ділянки.

По-друге, необхідно визначити, коли починається облік річного строку протягом якого іноземний громадянин або особа без громадянства повинні відчужити успадковану земельну ділянку.

Ураховуючи те, що право власності за змістом статті 125 Земельного кодексу України виникає після одержання спадкоємцем земельної ділянки документа, що посвідчує право власності земельною ділянкою та його державної реєстрації, на підставі якого особа отримує право щодо розпорядження земельною ділянкою, то

облік річного строку «добровільного» відчуження слід вести від часу одержання іноземним громадянином чи особою без громадянства зареєстрованого державного акта на право приватної власності на земельну ділянку.

По-третє, встановити, який порядок відчуження земельної ділянки іноземним громадянином або особою без громадянства.

Такий порядок безпосередньо законодавством не визначений, однак відчуження успадкованої земельної ділянки сільськогосподарського призначення може реалізуватися шляхом укладання іноземним громадянином чи особою без громадянства будь-якої цивільно-правової угоди, що передбачена цивільним чи земельним законодавством України, та відповідно до якої буде здійснено перехід права власності на земельну ділянку до іншої особи.

Також потрібно розглянути наслідки невідчуження земельної ділянки для іноземного громадянина чи особи без громадянства.

Як зазначалося вище, відповідно до частини 2 статті 145 Земельного кодексу України, якщо протягом установленого строку земельна ділянка іноземним громадянином чи особою без громадянства не відчужена, така ділянка підлягає примусовому відчуженню за рішенням суду.

Розглянемо, як приклад рішення Ширяївського районного суду Одеської області (витяг)(цивільна справа) від 24.04.2009р. №2-167/2009 року.

"У судовому засіданні прокурор підтримав позовні вимоги та пояснив суду, що відповідно до розпорядження № 342 Ширяївської РДА Одеської області на підставі свідоцтва про право на спадщину за заповітом відповідачеві 20 грудня 2005 року видано Державний акт на право власності на земельну ділянку серії ЯБ № 425070, згідно з яким йому виділена на території Старомаяківської сільської ради Ширяївського району Одеської області земельна ділянка розміром 11,69 гектара, яка за цільовим призначенням відноситься до земель сільськогосподарського призначення. Відповідач є громадянином Російської Федерації, тобто іноземцем, а земельна ділянка, прийнята іноземцем у спадщину протягом року підлягає відчуженню. Оскільки відповідач не відчужував указану земельну ділянку протягом одного року з моменту отримання Державного акту на право власності на земельну ділянку, що їй була передана у власність, то його в зв'язку з порушенням норм чинного земельного за-

конодавства, необхідно позбавити права власності на зазначену ділянку шляхом припинення такого права.

Правовідносини регулюються земельним законодавством. Відповідно до вимог частини 4 статті 81 Земельного кодексу України землі сільськогосподарського призначення, прийняті у спадщину іноземними громадянами, а також особами без громадянства, протягом року підлягають відчуженню. Відповідно до вимог частини першої статті 145 Земельного кодексу України, якщо до особи переходить право власності на земельну ділянку, яка за цим Кодексом не може перебувати в її власності, ця ділянка підлягає відчуженню її власником протягом року з моменту переходу такого права, а відповідно частини другої статті 145 Земельного кодексу України у випадках, коли земельна ділянка особою протягом установленого строку не відчужена, така ділянка підлягає примусовому відчуженню за рішенням суду. Невідчуження земельної ділянки іноземними особами та особами без громадянства у установленій строк є підставою припинення права власності на земельну ділянку, і тому на підставі вищевикладеного та статті 140 Земельного кодексу України позов слід задовольнити.

ВИРШИВ:

Задовольнити позов прокурора Ширяївського району Одеської області. Припинити право власності ОСОБА_1, ІНФОРМАЦІЯ_1, громадянина Російської Федерації, на земельну ділянку № 352, розміром 11,69 гектара, розташовану на території Старомаяківської сільської ради Ширяївського району Одеської області, цільове призначення якої - ведення товарного сільськогосподарського виробництва, кадастровий номер - 5125485600:01:001:0473, право власності на яку посвідчено Державним актом на право власності на земельну ділянку серії ЯБ № 435070, що виданих Ширяївською районою державною адміністрацією Одеської області 20 грудня 2005 року, та відчужити цю земельну ділянку на користь Старомаяківської сільської ради Ширяївського району Одеської області". [2]

Отже, при відсутності «добровільного» відчуження іноземним громадянином чи особою без громадянства успадкованої земельної ділянки ця ділянка підлягає примусовому відчуженню. Примусове відчуження здійснюється виключно на підставі відповідного судово-

го рішення. При цьому позивачем у справах про примусове відчуження іноземцями чи особами без громадянства успадкованих земельних ділянок сільськогосподарського призначення можуть бути відповідні органи прокуратури в межах реалізації повноважень визначених законодавством України. З метою одержання ринкової вартості земельної ділянки та усунення можливостей для зловживань, зважаючи на положення частини 4 статті 135 Земельного кодексу України, відповідним рішенням суду може бути передбачено відчуження земельної ділянки сільськогосподарського призначення успадкованої іноземцем чи особою без громадянства проведенням земельних торгів. У такому разі колишньому власнику земельної ділянки може виплачуватися вартість земельної ділянки за результатами проведеного аукціону з урахуванням витрат на проведення торгів та інших передбачених платежів.

Потрібно також торкнутися питань, які земельні ділянки сільськогосподарського призначення підлягають відчуженню іноземними громадянами чи особами без громадянства та чи повинні відчужуватися такі земельні ділянки особами, які отримали у власність ці ділянки за часів перебування у громадянстві України, а згодом змінили таке громадянство .

Відповідно до частини 1 статті 22 Земельного кодексу України землями сільськогосподарського призначення визнаються землі, надані для виробництва сільськогосподарської продукції, здійснення сільськогосподарської науково-дослідної та навчальної діяльності, розміщення відповідної виробничої інфраструктури або призначені для цих цілей. Частиною 3 цієї ж статті Земельного кодексу України визначено, що землі сільськогосподарського призначення передаються у власність громадянам для ведення особистого селянського господарства, садівництва, городництва, сінокошіння та випасання худоби, ведення товарного сільськогосподарського виробництва.

Тобто, у разі успадкування іноземним громадянином чи особою без громадянства від громадянина України земельної ділянки для ведення особистого селянського господарства, садівництва, городництва, сінокошіння та випасання худоби, ведення товарного сільськогосподарського виробництва така земельна ділянка є об'єктом дії норм законодавства України щодо подальшого її «добровільного» або примусового відчуження.

Особливостей (уточнень) щодо розпорядження земельними ділянками сільськогосподарського призначення особами, які отримали у власність ці ділянки за часів перебування у громадянстві України, а згодом змінили таке громадянство, статті 22, 81 та інші. Земельного кодексу України не містять.

Разом з тим слід зазначити, що статтею 145 цього Кодексу встановлено вимогу припинення права власності на земельну ділянку особи, якій земельна ділянка не може належати на праві власності.[3]

Однак, зважаючи на недостатнє законодавче врегулювання цього питання таке законодавче рішення є позицією Державного комітету України з земельних ресурсів, носить рекомендаційний характер та потребує детального й широкого обговорення усіма зацікавленими сторонами для напрацювання відповідних пропозицій.

Частиною четвертою статті 81 Земельного кодексу України встановлено, що землі сільськогосподарського призначення прийняті у спадщину іноземними громадянами, а також особами без громадянства, протягом року підлягають відчуженню.

Відчуження таких земель іноземними громадянами може бути здійснено тільки після видачі їм державного акта на право власності на земельну ділянку для ведення товарного сільськогосподарського виробництва.

З дня отримання державного акта на право власності на зазначені земельні ділянки іноземні громадяни повинні протягом року здійснити відчуження цієї земельної ділянки.

Отже, заборони або обмежень щодо відчуження земельних ділянок для ведення особистого селянського господарства, особистого підсобного господарства та для ведення садівництва немає. Тобто іноземні громадяни можуть відчужувати такі земельні ділянки за цивільно-правовими угодами.

Слід зазначити також, що відповідно до пункту «е» частини першої статті 140 Земельного кодексу України підставами припинення права власності на земельну ділянку є невідчуження земельної ділянки іноземними особами та особами без громадянства у встановлений строк у випадках, визначених цим Кодексом.

Зазначені проблеми підкреслюють нагальність потреби внесення змін до норма то чинних нормативно-правових актів, які регулюють розглянуті нами питання з метою уніфікації чинного законодавства.

Ця стаття є спробою висвітлити деякі аспекти відчуження земельної ділянки сільськогосподарського призначення іноземними особами та особами без громадянства та проаналізувати проблемні моменти.

Данная статья является попыткой осветить некоторые аспекты отчуждения земельного участка сельскохозяйственного назначения иностранными лицами и лицами без гражданства и проанализировать проблемные моменты

Література

1. Голос України від 20.11.2001 - № 217.
2. Єдиний державний реєстр судових рішень // <http://reyestr.court.gov.ua/Review/4678912>.
3. Лист міністерства юстиції № с-14667-23 від 09.06.2009р. // <http://www.licasoft.com.ua/component/lica?base=menu=645455&id=927990>.

УДК 35.08

Харитонов О.В.

доцент кафедри правового забезпечення
господарської діяльності ХНАМГ
кандидат юридичних наук

Щодо вдосконалення державної служби України

Ключові слова: державна служба, реформування державної служби, нормативно-правове забезпечення державної служби, соціальна спрямованість державної служби

Досліджено актуальні питання подальшого розвитку державної служби, підкреслено що розвиток та удосконалення інституту державної служби України є можливим тільки шляхом реформування чинної законодавчої бази в сфері державної служби із застосуванням новітньої наукової бази

Исследовано актуальные вопросы дальнейшего развития государственной службы подчеркнута, что развитие и усовершенствование института государственной службы Украины является возможным только путем реформирования действующей законодательной базы в сфере государственной службы с применением новейшей научной базы

Analyses questions of further development of government service, that development and improvement of institute of government service of

Ukraine is possible only by reformation of operating legislative base in the field of government service with the use of the newest scientific base

Формування України як демократичної, соціальної, правової держави зумовлює необхідність у кваліфікованому і потужному державному апараті. Як зазначає В.Я. Малиновський: «успіх соціально-економічних і політичних перетворень в Україні та реалізації функцій демократичної, правової, соціальної держави багато в чому залежить від ефективної роботи апарату державного управління» [1-6, с. 137]. Т.Л. Желюк пише, що здійснення економічних та соціальних перетворень, досягнення економічного зростання та надання державою громадянам управлінських послуг на високому рівні, про-

сування в напрямі європейської інтеграції можливі лише за умови створення ефективної системи державного управління, що відповідає стандартам демократичної, правової держави із соціально орієнтованою економікою [2, с. 237]. Світовий досвід і стан сучасних відносин у нашій країні свідчить про те, що сучасне суспільство не може нормально функціонувати і розвиватися поза державою, незалежно від її упорядкованого впливу на розвиток найважливіших суспільних відносин [3, с. 6].

Питання подальшого розвитку державної служби стали об'єктом уваги багатьох вітчизняних і зарубіжних учених: Ю.П. Битяка, А.Г. Кабанця, Т.В. Мотренка, О.Ю. Оболенського, В.М. Олуйка, Т.І. Пахомової, Л.А. Пашко, А.С. Сіцинського, С.М. Серьогіна та інших. Водночас аналіз практичних аспектів реформування, розвитку та удосконалення інституту державної служби України потребує сьогодні здійснення додаткових досліджень, із врахуванням нових політичних, соціальних та економічних тенденцій, що складаються в нашій державі. Тим більше, що на цей час наша держава переживає новий складний етап державотворення, який характеризується політичною нестабільністю, незавершеністю державницьких реформ, негативними наслідками світової економічної кризи. А це спричиняє безліч проблем в сфері функціонування державної служби, зокрема «відсутність активного використання сучасних засобів системного, морфологічного аналізу, моделювання у прийнятті управлінських рішень; потреба розробки дійової системи критеріїв оцінки ефективності функціонування державного апарату; вдосконалення контролю в системі державної служби; запровадження міжфункціонального інструменту управління – контролінгу, який підтримує процеси прийняття рішень і управління за допомогою цілеспрямованого забезпечення інформацією з метою досягнення кінцевих цілей і результатів діяльності; оптимізація програмно-цільового інструментарію в системі функціонування державної служби» [2, с. 50-51].

Слід погодитися з позиціями багатьох учених, які зазначають, що розвиток та удосконалення інституту державної служби України є можливим тільки шляхом реформування чинної законодавчої бази у сфері державної служби з застосуванням новітньої наукової бази. Цікавим в цьому випадку буде також узагальнення провідного світового досвіду в частині виявлення сучасних тенденцій розвитку дер-

жавної служби розвинених країн світу. Як зазначає М.І. Іншин, досвід багатьох країн світу свідчить про те, що суспільство, яке належним чином не зуміло організувати працю, трудову діяльність державних службовців, відчуває серйозні труднощі, зв'язані з якістю державного управління [3, с. 6].

Д. Герген та Б. Келерман серед соціально-політичних чинників впливу на реформування державної служби виокремлюють: повернення до питань безпеки; зростання глобалізації; розповсюдження інформаційної революції; зростання нерівності; зміну культури лідерства; падіння стін між державним, приватним та неприбутковим секторами. [4, с. 16]. Що допомагає виділити такі основні напрями розвитку державної служби: аналіз та інституалізація політичної ролі бюрократії і механізмів реалізації нею своїх корпоративних інтересів; зменшення довіри громадян до державних службовців, до їх здатності ефективно вирішувати потреби сьогоденного і завтрашнього дня; зменшення ролі вертикальної адміністративної ієрархії, розвиток функціональних органів та горизонтальних структур; менеджериалізація і маркетизація значної частини державної служби; збільшення відкритості бюрократії до потреб громадян; підвищення культурних та морально-етичних аспектів функціонування державної служби; посилення ролі паритетної демократії (рівне право представництва жінок і чоловіків на різних рівнях управління); посилення лобізму; адаптація інституту державної служби до умов Європейського співробітництва; зростання наднаціональної системи бюрократії – службовців міжнародних організацій (ООН, ЄС, ЮНЕСКО, МВФ та ін.) [2, с. 50].

Важливу роль у процесі підвищення ефективності та нормативно-правового забезпечення державної служби, зазначає з цього приводу М.І. Іншин, відіграє оптимізація нормотворчої діяльності. Оптимізація правотворчого процесу як законодавчого, так і підзаконного, вимагає узгоджених дій різних нормотворчих органів. На сучасному етапі реформування державної служби значущості набувають наступні складники процесу такої оптимізації: забезпечення верховенства закону, урахування загальних законів і принципів функціонування державної служби, усунення дублювання в діяльності різних організаційно-інституційних структур, визначення порядку і процедури вирішення нормативних колізій, доступність для виконавців результатів правотворчості. Забезпечення верховенства закону в системі нормативно-правових актів сприятиме знищенню так

зваю «законодавчої» нормотворчості органів виконавчої влади. Урахування загальних законів і принципів функціонування державного служби зумовлено тим, що соціально-економічна обґрунтованість правового рішення є важливою умовою його ефективності [3, с. 71]. Знання і розуміння цих законів могло б зменшити імовірність помилок, які знижують ефективність правових норм [5, с. 93]. Розвиток державної служби в Україні в контексті адміністративної реформи передбачає вирішення найближчим часом цілого комплексу першочергових завдань, зокрема: удосконалення структури управління державною службою; удосконалення правових її засад; забезпечення професіоналізму державних службовців і сумлінного виконання ними посадових обов'язків; установа дієвого контролю в системі державної служби, враховуючи заходи щодо боротьби з корупцією та іншими зловживаннями службовим становищем; інформаційне, фінансове, матеріально-технічне забезпечення; організація наукових розробок і аналітичного супроводження [6, с.74].

Вихідні позиції розвитку державної служби визначають необхідність надання системного підходу її реформуванню, зосередження основної уваги на інституційно-правових аспектах діяльності кадрового апарату державної влади. Успішне здійснення запланованих заходів дасть змогу створити міцний фундамент єдиної системи державної служби. При цьому система, що реформується, має стати не тільки відлагодженою на всіх рівнях, високопрофесійною, стабільною та організованою, а й гарантувати демократичний характер взаємовідносин державного апарату з суспільством, провести конституційний принцип, згідно з яким держава зобов'язана визнавати і захищати права та свободи людини й громадянина. Отже, державна служба має базуватися на науково обґрунтованих засадах, які визначатимуть характер її діяльності, а такими у правовій і демократичній державі є пріоритет людини та громадянина, демократизм, законність, участь громадян в управлінні державою [3, с. 47-48].

Одним із шляхів підвищення ефективності та нормативно-правового забезпечення державної служби є прийняття Указом Президента від 22 липня 1998 року № 810/98 Концепції адміністративної реформи в Україні. Підставою прийняття зазначеної Концепції служувала неефективність чинної в Україні системи державного управління, яка еkleктично поєднує як інститути, що успадковані від радянської доби, так і нові інститути, що сформувалися у період неза-

лежності України. Зазначена система є внутрішньо суперечливою, незавершеною, громіздкою і відірваною від людей, унаслідок чого сучасне державне управління стало гальмом у проведенні соціально-економічних і політичних реформ. При цьому, згідно з положеннями цієї Концепції для досягнення мети адміністративної реформи при її проведенні необхідно розв'язати ряд завдань: формування ефективної організації виконавчої влади як на центральному, так і на місцевому рівнях управління; формування сучасної системи місцевого самоврядування; запровадження нової ідеології функціонування виконавчої влади і місцевого самоврядування як діяльності щодо забезпечення реалізації прав і свобод громадян, надання державних та громадських послуг; організація на нових засадах державної служби та служби в органах місцевого самоврядування; створення сучасної системи підготовки та перепідготовки управлінських кадрів; запровадження раціонального адміністративно-територіального устрою. Виконання цих завдань є можливим тільки шляхом «подолання відчуження державного апарату від народу та поглиблення демократизму; вдосконалення інформаційного забезпечення; вдосконалення кадрового потенціалу; вдосконалення стилю державного управління, який би акумулював теорію менеджменту і нагромаджений досвід управління; розробка методичного забезпечення для оцінки ефективності державного управління» [2, с. 51].

Таким чином, усе вищевикладене свідчить про те, що для подальшого розвитку державної служби в Україні необхідно є реалізація сукупності заходів спрямованої на: а) завершення формування єдиної системи державного апарату в Україні; б) впровадження різних видів і форм контролю над ним, а також нових форм зв'язку державного апарату з інститутами громадського суспільства; в) доопрацювання адміністративного законодавства; г) введення нових політичних й правових інститутів, необхідних для забезпечення прийняття ефективних державних рішень; д) забезпечення постійного зв'язку державного апарату з громадянами, громадськими організаціями, політичними партіями, підприємницькими структурами, народним господарством, суспільством у цілому. Реалізація зазначених заходів сприятиме створенню в Україні ефективної системи державної служби, здатної об'єднати увесь складний державний механізм, об'єднуючи структурні елементи його цілей, принципів, функцій і стандартів.

Література

1. Малиновський В.Я. Державне управління: Навчальний посібник. – Луцьк: «Вежа», 2000. – 558 с.
2. Желюк Т.Л. Державна служба: Навчальний посібник. – К.: Вид. «Професіонал», 2005. – 576 с.
3. Іншин М.І. Правове регулювання службово-трудових відносин в Україні: Монографія. – Харків: Вид-во Нац. ун-ту внутр. справ, 2004. – 337 с.
4. *Gergen D. and Kellerman B. Public Leaders: Riding as Tiger, in Donahue/ Nye, For the People.* – P.16.
5. Эффективность правовых норм / В.Н. Кудрявцев, В.И. Никитинский, И.С. Самощенко, В.В. Глазырин., М.: Юрист, 2000 г. (по изданию 1980 г.) – 176 с.
6. Оболенский О. Задачі розвитку державної служби в контексті адміністративної реформи // Вісник державної служби України. 1997. № 3. с. 71-75.

ЕКОНОМІКА

УДК 338.512

Андреев В.Г.

к.э.н., доцент ХЭПУ

Андреева М.В.

к.э.н., доцент

Ценообразование по принципу "себестоимость плюс"

Установление цены на продукцию является одним из важнейших управленческих решений, так как от уровней цены и затрат зависят финансовые результаты производственной деятельности предприятий различных форм собственности.

На цены влияют различные факторы, основными из которых являются [1] спрос, действия конкурентов и затраты. Эти факторы определяют две основные модели ценообразования: экономическую и на основе затрат [1,2]. Наиболее распространенной формой ценообразования на основе затрат считается ценообразование по принципу «затраты плюс». При этом авторы подчеркивают, что ценообразование продукции на основе затрат используется прежде всего потому, что это является отправной точкой для старта предприятий, что себестоимость продукции определяет границу, ниже которой цену нельзя устанавливать на длительный период, и что для многопродуктовых предприятий не всегда имеются возможности для обоснованного анализа цен на рынке.

Как правило, при расчете цен по принципу «затраты плюс» авторы исходят из всех затрат и общей целевой прибыли. Соответственно на основе затрат устанавливаются расчетные формулы наценки, а не на основе себестоимости единицы продукции [3]. Поэтому в статье предлагается принцип ценообразования «себестоимость плюс», так как в составе цены на единицу продукции учитывается значение себестоимости и удельной прибыли (на единицу продукции).

Тогда общая формула расчета цены по принципу «себестоимость плюс» принимает следующий вид:

$$\mathbf{Ц} = \mathbf{C}_i + \mathbf{H}_i, \quad (1)$$

где $\mathbf{Ц}$ - цена единицы продукции;

$\mathbf{C}_i$ - полная или неполная (часть) себестоимость единицы продукции;

$\mathbf{H}_i$ - наценка на соответствующую себестоимость продукции. Все значения формулы (1) в денежном выражении.

В свою очередь наценку необходимо определять по формуле:

$$\mathbf{H}_i = \mathbf{K}_i * \mathbf{C}_i, \quad (2)$$

где $\mathbf{K}_i$ - соответствующий коэффициент наценки.

В рассматриваемых условиях коэффициент наценки на базовую себестоимость единицы продукции должен быть рассчитан по формуле:

$$\mathbf{K}_i = \frac{\mathbf{C}_n - \mathbf{C}_i + \mathbf{n}}{\mathbf{C}_i}, \quad (3)$$

где $\mathbf{C}_n$ - полная себестоимость единицы продукции, $\mathbf{n}$ - удельная прибыль (на единицу продукции).

Следовательно, величина цены по рассматриваемому принципу ценообразования определяется формулой:

$$\mathbf{Ц} = \mathbf{C}_i * (1 + \mathbf{K}_i). \quad (4)$$

Чаще всего коэффициент наценки устанавливается именно на основе учета нормы удельной прибыли ($\mathbf{n}$) на базе следующих видов себестоимости продукции:

а) части себестоимости, рассчитанной на основе переменных производственных затрат предприятия ($\mathbf{C}_1$);

б) части себестоимости, рассчитанной на основе производственных затрат – производственной себестоимости ($\mathbf{C}_2$);

в) части себестоимости, рассчитанной на основе всех переменных затрат – производственных и непроизводственных ($\mathbf{C}_3$);

г) полной себестоимости единицы продукции (C_n).

Покажем порядок расчета величины цены на основе следующих условных данных:

Таблица 1 – Себестоимость единицы продукции предприятия

Вид себестоимости продукции	Величина себестоимости, грн.
1. Себестоимость в части переменных производственных затрат (C_1)	15
2. Производственная себестоимость (C_2)	25
3. Себестоимость в части всех переменных затрат (C_3)	30
4. Полная себестоимость продукции (C_n)	50

Допустим, что по расчетам удельная прибыль составляет 10 грн. Тогда коэффициент наценки при использовании каждого из четырех видов себестоимости составит:

$$K_1 = (50 - 15 + 10) / 15 = 45 / 15 = 3,0 ;$$

$$K_2 = (50 - 25 + 10) / 25 = 35 / 25 = 1,4 ;$$

$$K_3 = (50 - 30 + 10) / 30 = 30 / 30 = 1,0 ;$$

$$K_n = (50 - 50 + 10) / 50 = 10 / 50 = 0,2 .$$

Цена единицы продукции на основе формулы (4) при использовании различных баз (значений себестоимости) расчета наценки составит:

$$Ц = 15 * (1 + 3) = 60 \text{ грн.};$$

$$Ц = 25 * (1 + 1,4) = 60 \text{ грн.};$$

$$Ц = 30 * (1 + 1) = 60 \text{ грн.};$$

$$Ц = 50 * (1 + 0,2) = 60 \text{ грн.}$$

Таким образом, используя различные базы расчета коэффициента наценки, по формуле (4) получаем одинаковую величину цены, как результат учета соответствующих значений себестоимостей единицы продукции и коэффициентов наценки.

При этом необходимо отметить, что используемые при расчете значения себестоимости единицы продукции (табл.1) легко могут быть получены на основе бюджетирования затрат и прибыли, а предложенный порядок расчета коэффициентов наценки по формуле (3):

а) упрощает расчеты, так как не требует использования общих сумм затрат определенных видов продукции;

б) определяет взаимосвязь между ценой, себестоимостью и удельной прибылью, т.е. учитывает структуру цены;

в) показывает, что основой расчета цены являются не затраты как таковые или общая себестоимость продукции, а себестоимость единицы продукции. Поэтому и предлагается вместо принципа установления цены «затраты плюс» использовать уточненный принцип «себестоимость плюс», что является дальнейшим совершенствованием способов ценообразования на основе удельных затрат предприятий.

При этом необходимо иметь в виду, что рассмотренные формулы (3) и (4) предлагаются впервые и могут быть использованы в научной и учебной работе по ценообразованию и управленческому учету, а также и в других экономических дисциплинах.

Література

1. Голов С.Ф. Управлінський облік: Підручник.- К.: Лібра, 2003.- с. 259-262.
2. Друри К.Управленческий и производственный учёт: Пер.с англ. :Ученик.- М.:ЮНИТИ-ДАНА, 2002. – с.381-384.
3. Бланк И.А. Управление прибылью.- К.: «Ника-центр», 1998.- с.130-140.

УДК: 339.138.62.003.3

Басва О.І.

кандидат економічних наук, ХЕПУ

Розвиток лізингових відносин

У роботі аналізується застосування і розвиток лізингових відносин. Досліджується економічний механізм лізингу. Розглядаються питання користування, володіння та розпорядження лізинговим майном.

В работе проводится анализ применения и развитие лизинговых отношений. Исследуется экономический механизм лизинга. Рассматриваются вопросы пользования, владения и распоряжения лизинговым имуществом.

Application and development of leasing relations are analyzed. The economic mechanism of leasing is investigated. The questions of using, possession and managing of leasing property are considered.

Ключові слова. Лізинг, лізингові операції, фінансовий лізинг, лізингові відносини, лізингодавець, лізингоодержувач, суб-лізинг.

Постановка проблеми. Лізингові операції широко розповсюджені в усьому світі. Для середнього та малого бізнесу у країнах з високо розвинутою економікою фінансовий лізинг є одним з основних джерел залучення фінансових ресурсів для реалізації інвестиційних програм і тому саме через лізингове фінансування здійснюється значна частка капітальних інвестицій.

Особливо важливу роль грає лізинг для країн, які гостро відчують потребу в оновленні основних фондів в усіх галузях економіки. Так, наприклад, рівень зносу основних засобів в Україні нині становить у середньому 50%, а в сільськогосподарському виробництві знос основних фондів сьогодні досягає 60-80%, а також відчувається гостра нестача сільськогосподарської техніки нових зразків.

Фінансовий лізинг можна застосувати для рішення регіональних проектів по модернізації виробництва. Такий вид лізингу можна використовувати для створення малого підприємства з

метою зниження соціальної напруги, створення нових робітничих місць.

При активному використанні фінансового лізингу, в силу притаманних йому можливостей, він може стати потужним імпульсом науково-технічного переозброєння виробництва, структурної перебудови української економіки, насичення вітчизняного ринку високоякісними товарами.

Вищевикладене є насущним, тому необхідність розвитку ринку лізингових послуг, в тому числі, завдяки зарубіжним інвесторам, є особливо актуальною.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вивченню теоретичних проблем лізингу, формуванню розвитку лізингових відносин та удосконаленню лізингового механізму присвячені праці таких науковців як Дем'яненко М.Я., Алексійчук В.М., Борщ А.Г., Внукова Н., Ольховиков О, Грищенко О. та інші.

Наукові дослідження та практика провідних країн світу доводять, що лізинг відіграє важливу роль в економічному зростанні країн, що розвиваються. Багато вчених, які займалися дослідженням цієї проблеми (Дем'яненко М.Я., Алексійчук В.М., Борщ А.Г.) вказували на те, що формування розвитку лізингових відносин сприятиме забезпеченню нових конкурентних позицій підприємствами у трансформаційному періоді становлення ринкових відносин [2].

На думку Грищенко О. [4] гарантією та запорукою успішного розвитку лізингової діяльності є її надійне правове забезпечення. Тому важливою умовою розвитку лізингових відносин є створення сучасного мобільного законодавства, що стимулюватиме ділову активність усіх учасників лізингових угод: лізингових фірм, банків, підприємств виробничої та сервісної сфери, потенційних лізингодержувачів.

Проблема юридичної природи лізингу розглядалась і такими вченими як Внукова Н., Ольховиков О. [3] Вони відзначали, що саме чинне законодавство відіграє ключову роль у врегулюванні питань забезпечення ринку лізингових послуг.

Формулювання мети статті (постановка завдання). Метою статті є вивчення теоретичних основ організації і функціонування лізингу та розробці рекомендацій щодо удосконалення механізму організації лізингових відносин.

Викладення основного матеріалу дослідження. Лізинг, як засіб реалізації відносин власності, виражає певний стан продуктивних сил і виробничих відносин, з якими він тісно взаємозв'язаний. Особлива економічна роль лізингової діяльності саме і полягає в тому, що, з одного боку, вона сприяє становленню приватної власності на засоби виробництва, а з іншого – веде до подолання її, зміни власника і розпорядника.

Головна роль в комплексі лізингових відносин належить відносинам по передачі майна в тимчасове володіння і користування; другорядна роль належить відносинам з купівлі – продажу. В економічному механізмі лізингу право власності на об'єкт лізингу поділяється на такі дві частини: перша - володіння і користування і друга - розпорядження.

На основі договору купівлі-продажу, виробник лізингового майна передає на нього право власності спеціалізованій лізинговій компанії. Однак, лізингова компанія не може користуватися цим майном, тому що вона купує лізингове майно з метою надання його в тимчасове володіння і користування за лізинговим договором. Лізингодавець передає предмет лізингу користувачу за лізинговим договором, а не контрагенту по договору купівлі-продажу. Лізингова компанія може реалізувати лише право розпорядження, причому тільки відповідним чином: передавати в тимчасове володіння і користування за лізинговою угодою. Відшкодуванням за обмеження прав власності компанії виступають податкові й амортизаційні пільги, які надаються лізингодавцю державою.

У зв'язку з цим, на нашу думку, необхідно внести зміни в Закон "Про лізинг" і дозволити в подальшому лізинговим компаніям залишити предмети договору лізингу для власного споживання, що буде сприяти розвитку лізингової діяльності. Можливість стати власником предмета лізингу допоможе лізинговим компаніям збільшити власний капітал.

В процесі лізингової діяльності лізингодержувач виступає одночасно в трьох якостях: підприємця, трудівника і власника. Він не тільки використовує передані йому засоби виробництва, а й певним чином володіє та частково розпоряджається ними. З моменту підписання акту прийняття - передачі майна до лізингодержувача

переходить право користування, тимчасового володіння об'єктом лізингу і часткового розпорядження майном власника. В лізингових взаємовідносинах лізингодавець ніколи і нікому не передає права повного розпорядження майном. Право часткового розпорядження передається лізингоодержувачу при застосуванні сублізингової форми діяльності, за якою лізингоодержувач за договором сублізингу передає іншим лізингоодержувачам об'єкт лізингу за згодою лізингодавця, не змінюючи умов лізингового договору. Лізингоодержувач є повним власником вкладених ним (з дозволу лізингодавця) витрат у поліпшення засобів виробництва, а також частини нових основних засобів, принаймні у розмірі їхнього приросту за рахунок власного прибутку протягом лізингового періоду.

При встановленні терміну лізингового договору лізингодавець і лізингоодержувач враховують:

- термін служби устаткування, що визначається його техніко-економічними даними. Тривалість лізингового контракту не повинна перевищувати терміну можливої експлуатації устаткування з урахуванням умов експлуатації об'єкту лізингоодержувачем;

- динаміку інфляційних процесів: для лізингодавця не вигідно укладати угоду за високих темпів інфляції на тривалий строк фіксованими лізинговими платежами, і навпаки, при тенденції цін до зниження лізингодавець прагне до тривалого строку лізингової угоди;

- цикл появи продуктивнішого або дешевшого аналога об'єкту угоди;

- кон'юнктуру ринку позичкового капіталу і тенденції його розвитку (лізингові компанії користуються банківським кредитом і рівень відсоткових ставок за довгостроковими кредитами безпосередньо впливає на умови лізингової угоди, зокрема його термін).

Лізинг базується на системі принципів або вихідних положень, правил, які визначають єдність та зв'язок загальних, часткових і особливих його властивостей та зовнішніх проявів, які необхідні у практичній діяльності. Знання основних принципів компенсує незнання багатьох факторів у лізингових відносинах. Серед особливостей лізингових відносин необхідно виділити наступні.

По-перше, це добровільність відносин. Лізингові відносини виникають на добровільній основі за згодою партнерів. Лізингоодержувач самостійно обирає виробника обладнання (при фінансовому лізингу), лізингову компанію. Лізингодавець сам вирішує з яким клієнтом він буде працювати. Виробник добровільно продає обладнання на вигідних для нього умовах. Добровільність вибору партнерів лізингової діяльності відповідає загальним принципам підприємництва. Проте, необхідно враховувати, що зміст договору лізингу регламентується статтями Закону України “Про лізинг”, який передбачає його істотні умови – умови обслуговування об’єкту, розмір, склад та графік сплати лізингових платежів, умови переоцінки вартості об’єкта, порядок реєстрації та інші [1].

По-друге, відособлення права користування майном від власника. Лізингодавець, при передачі предмету лізингу лізингоодержувачу залишає за собою право власника. Право власності може перейти від власника до іншої сторони через певний термін і за певних умов. Право власності на предмет лізингу набувається лізингоодержувачем після сплати повної вартості предмета лізингу.

Що стосується право власності на предмет лізингу то протягом усього строку дії договору лізингу об’єкт залишається у власності лізингодавця, а якщо лізингодавець змінився, договір зберігає чинність щодо нового власника. Це відповідає принципу нерозривності договору при зміні власника майна.

До наступної особливості лізингу слід віднести, що договірні відносини можуть мати багатосторонній характер. Лізингові взаємовідносини виходять далеко за межі двосторонніх. Крім лізингового договору укладається ще цілий ряд різних угод – угода купівлі – продажу, страхування, кредитний договір, договір застави та інші. Це свідчить про комплексний характер форм нормативно-правового забезпечення функціонування лізингової діяльності та лізингових відносин.

У монографії [2] наведені принципи та особливості лізингових відносин. Ми вважаємо за необхідне доповнити цю систему принципом отримання пільг. Для того, щоб лізинг міг розвиватися, він повинен бути пільговим для суб’єктів лізингових відносин. Тому господарствам слід передбачати можливість скористатися

сприятливими умовами, які надає держава, для розвитку лізингової діяльності:

- лізингове майно зараховується на баланс лізингодавця. Це звільняє лізингоодержувача від сплати податку на майно і не збільшує його активів. Вартість майна не враховується в залишок кредитної заборгованості. Це поліпшує фінансові показники лізингоодержувача і дозволяє йому залучити додаткові кредитні ресурси (у зв'язку з цим сучасний лізинг часто класифікують як „позабалансове фінансування”);

- лізингові платежі відносяться на собівартість виробленої лізингоодержувачем продукції (послуг), а це зменшує оподатковуваний прибуток;

- прискорена амортизація прискорює відновлення матеріально-технічної бази й зменшує оподатковуваний прибуток.

Отже, цей принцип є необхідним, бо він відіграє важливу роль у розвитку лізингового бізнесу. Принципи лізингових відносин та їх особливості наведені на рис. 1.1.

Виділяють наступні функції лізингу: фінансову, виробничу та реалізаційну [3].

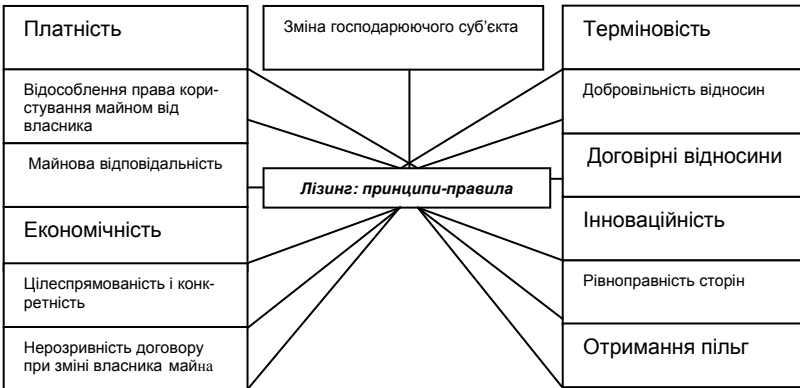

Рис. 1 Основні принципи та особливості лізингових відносин

Фінансова функція лізингу проявляється у формі вкладання коштів в основні фонди, у доповненні традиційних каналів фінансування: власні засоби підприємств та організацій, довгострокові кредити, бюджетні та інші джерела.

Лізинг розширює канали по залученню коштів, особливо лізингоодержувачу. При цьому лізингоодержувач може скористуватися необхідним для нього обладнанням без одночасної мобілізації на ці цілі власних або залучених коштів.

Перевага лізингу з покупкою в кредит, проглядається і в здійсненні платежів. Сторони, що домовляються, оформляють угоду, як правило, з урахуванням особливостей свого фінансового стану, коли може бути використана відстрочка першого платежу, приріст лізингових виплат або навпаки. З іншого боку, за взаємною зацікавленістю лізингові платежі можуть здійснюватись з виручки від продажу продукції, що виготовлена на цьому обладнанні. Виплата може проводитись не тільки в грошовій формі, але і товарами або послугами (частково або повністю).

Крім фінансової функції лізинг забезпечує і виробничу функцію. Завдяки лізинговому механізму прискорюється вирішення суперечності між необхідністю використання сучасної техніки та швидким її моральним старінням.

Лізинг дозволяє використовувати не тільки відокремлене устаткування, а і цілі укомплектовані виробництва. При цьому забезпечуються умови для придбання прогресивної технології, її освоєння і підтримки на необхідному технічному рівні. Лізингоодержувач має можливість отримати необхідний набір послуг: від технічного обслуговування до послуг по страхуванню, маркетингу, забезпеченню сировиною, робочою силою.

Отже, виробнича функція лізингу полягає у вирішенні лізингоодержувачем своїх виробничих завдань за допомогою тимчасового використання обладнання, а не придбання його у власність.

Реалізаційна функція – це розширення кола споживачів і освоєння нових ринків реалізації, залучення до лізингу всіх, хто не може одразу придбати необхідне майно.

На наш погляд, до вищенаведених функцій слід додати маркетингову, яка раніше не була розглянута. До того як почати виробляти продукцію, необхідно дослідити яку саме продукцію і в якій кількості слід виробляти, а для цього потрібно вивчити наявний попит на продукцію, що передбачається до випуску; наявність головних споживачів; ринки збуту продукції. Тому ця функція, на

думку автора, є необхідною, бо вона відіграє важливу роль у ефективній лізинговій діяльності і суттєво знижує ризики.

Висновки. Таким чином, запропоновані доповнення і зміни допоможуть підвищити ефективність лізингових відносин в ринковій економіці.

Залишаючи предмети договору лізингу для власного споживання лізингові компанії зможуть збільшити кількість запропонованих угод, підвищити власний капітал, поживавити лізингову діяльність.

Маркетингова функція допоможе виявити платоспроможних споживачів, дослідити попит та пропозицію на вироблену продукцію, ринки збуту.

Актуальним в даний час для нашої країни є запропонований принцип надання державою сприятливих умов для розвитку лізингової діяльності, який допоможе лізингоодержувачам в умовах нестачі коштів продовжувати свою діяльність.

Література

1. Закон України "Про лізинг" від 11.12.03 р. із змінами і доповненнями /Відомості Верховної Ради, 2004, №15, Ст. 231.
2. Дем'яненко М.Я., Алексійчук В.М., Борщ А.Г. Фінанси в період реформування агропромислового виробництва. – К.: ІАЕ УААН, 2002 – 645 с.
3. Внукова Н., Ольховиков О. Мир лизинга. - Х.: Основа, 1994.- 223 с.
4. Грищенко О. Фінансовий лізинг: історія, сучасність та перспективи розвитку // Юридичний журнал. - 2006.- № 3.- с. 61-69.

УДК 336.77:330.35

Непран А.В.

кандидат экономических наук, ХЭПУ

Роль кредита в ускорении экономического роста

The article is devoted to the role of credit accommodation in the rise of the rate of economic growth in Ukraine. The author analyses correlations of sectoral shifts with investment processes and population consumption. Such factors as solvent and balance of trade and payments are also studied in the article.

Постановка проблемы. В Украине остро стоит задача обеспечения экономического роста опережающими по сравнению с развитыми странами темпами, поскольку в настоящее время наблюдается значительное техническое и технологическое отставание нашей страны от стран с развитой рыночной экономикой. Решение этой задачи усложняется кризисными процессами, охватившими финансовый и реальный сектор экономики страны. Уровень экономического падения в отдельных сферах (в частности, промышленное производство и розничное товарооборот) в Украине оказались наибольшими среди стран СНГ, а по уровню обесценивания национальной валюты страна вышла на лидирующие позиции в мире.

На нынешнем этапе экономического развития резко возросла роль кредита в экономике, объем которого в Украине постоянно возрастал и в 2008 г. составил 77,3 % от валового внутреннего продукта. Кредит прямо и косвенно оказывает непосредственное влияние на все основные факторы экономического роста. Он активно участвует в формировании основных и оборотных фондов предприятий и организаций, способствует увеличению потребления населения. Однако связи кредита и экономического роста не просты, не прямолинейны и опосредуются действием множества факторов. В отдельные годы и в отдельных отраслях кредит дает неодинаковый эффект с точки зрения ускорения экономического роста. На современном этапе на характер этих процессов все большее влияние оказывает тип расширенного воспроизводства, развитие и динамика интеграционных процессов, изменение межотраслевых

связей и структуры хозяйства, усиление роли нематериальных факторов роста. Ряд новых черт в их соотношении вносят ускорение научно-технического прогресса, интернационализация хозяйственной деятельности, а также резкое обострение внутренних противоречий развития экономики. Все это вызывает необходимость внимательного изучения важнейших направлений и конкретных форм воздействия кредита на темпы экономического роста, специального анализа факторов, определяющих результативность кредитных вложений в отношении экономики живого и овеществленного труда.

Анализ последних исследований и публикаций. Изучению проблем теории кредита, совершенствованию кредитного механизма и усиления его воздействия на динамику экономического роста посвящены работы таких ученых, как И. И. Лукинов, В. Геец, В. Корнеев, В. Кудряшов, М. Крупка, А. Мороз, М. Савлук и др. Как отмечали В. Геец, А. Гриценко, в Украине на современном этапе развития банки в процессе своей основной — кредитной деятельности выдают кредиты преимущественно на финансирование текущей, а не инвестиционной деятельности [1, с. 86]. При этом увеличивается доля кредитов в отрасли и сферы, которые занимаются преимущественно распределением и перераспределением общественного продукта и национального дохода. Опережающие темпы инвестиций в секторы, которые осуществляют перераспределение общественного продукта, усиливают риски финансовой системы и инфляционный потенциал [2, с. 327].

В 2005–2009 гг. одной из особенностей развития банковской системы Украины стала активизация кредитования населения. Несмотря на ряд положительных моментов этого процесса (стимулирование спроса, рост товарооборота), ряд исследователей (В. Геец, В. Шевчук, Т. Вахненко И. Нидзельска, и др.) указывали на дисбаланс потребительского кредита и качественных сдвигов в реальном секторе, а также на несбалансированность структуры доходов и расходов населения, усиление инфляционных ожиданий [3–6]. «Перекіс у бік споживчої направленості економічного розвитку України, — говорив М. Сивульський, — це не „сліпа дія невидимої руки”, а свідомі дії зі сприяння просування імпоротної продукції на український ринок, агресивна політика завоювання зовнішнього ринку» [7, с. 10].

По мнению С. Буковинского, Т. Унковской, О. Яременко, проявление глобального кризиса в Украине усилено реализацией макроэкономических и финансовых рисков, накопленных в годы экономического роста [8]. Банковская система Украины в 2008–2009 гг. столкнулась с накопленными финансовыми и институциональными диспропорциями, созданными в результате кредитной экспансии последних лет. При этом, как утверждали авторы, насыщение финансовыми ресурсами отсталых отраслей и предприятий отвлекают хозяйственную систему от необходимых структурных изменений, создает иллюзию благополучия [8, с. 52].

В современных условиях значительно возрастает роль внешнего кредита как фактора ускорения темпов экономического роста и обновления производственного потенциала страны. Многие ученые, занимавшиеся этой важной проблемой (П. Матвиенко, В. Кудряшов, В. Ершов, Л. Григорьев и др.), акцентировали внимание, с одной стороны, на ускорение инвестиционного процесса и обновление производства, но с другой — на рост внешней задолженности, что увеличивает риски развития реального сектора экономики [9–12].

Формулирование целей статьи (постановка задания). Целью исследований является анализ роли кредита в ускорении темпов экономического роста и повышении эффективности общественного производства. Значительное внимание уделено влиянию кредита на формирование платежеспособного спроса населения, а также процессам изменения структуры кредита.

Изложение основного материала исследования. Экономика развитых стран характеризуется господством кредитных отношений. Охватывая всю систему общественного воспроизводства — и производство, и распределение, и обмен, и потребление, они вышли за пределы национальных экономик и глубоко проникли в международные экономические связи. Из весьма важного элемента экономики кредитные отношения превратились во всеобщую форму современной экономики. Кредит является важной формой обеспечения ресурсами социально-экономического развития, способствует ускорению темпов роста накопления и общественного воспроизводства.

В Украине кредитные отношения непрерывно развиваются и совершенствуются. Расширяется перечень кредитных мероприя-

тий, укрупнюються об'єкти кредитування, зростає об'єм довгосрочного і краткосрочного кредиту, підвищуються і диференціюються ставки процента за кредит і т. д. Об'єм кредитних вкладень зріс з 28,4 млрд. грн. в 2001 г. до 729,5 млрд. грн. в 2009 г. або в 25,7 рази (табл. 1).

Таблиця 1

Кредитні вкладення банків в народне господарство *
(остатки ссуд на кінець року в млрд. грн.)

	2001 г.	2005 г.	2007 г.	2009 г.	Ріст в 2009 г. по порівнянню з		
					2001 г.	2005 г.	2007 г.
Усе кредити банків	28,4	143,4	426,9	729,5	25,7 рази	5,1 рази	1,7 рази
В тому числі:							
краткосрочні	27,1	54,8	131,5	238,9	8,8 рази	4,4 рази	1,8 рази
довгосрочні	1,3	88,6	295,4	490,6	377,4 рази	5,5 рази	1,7 рази

* Джерело: Бюлетень НБУ. – 2009. – № 11. – С. 89; за 2009 г. дані на вересень.

Особливістю сучасного розвитку кредитних відносин в Україні є не тільки прискорений ріст об'ємів кредиту, але і перебудова кредитного портфеля комерційних банків, ріст кредитів на тривалі терміни, видаваних підприємствам і населенню. Так, якщо в 2001 г. частка довгосрочних кредитів в загальній сумі кредитних вкладень становила 4,6 %, то в 2009 г. вона зросла до 67,3 %, тобто перевищила розміри краткосрочних кредитів.

В 2000–2005 гг. основна частина кредитних вкладень припадала на промисловість, сільське господарство, торгівлю і будівництво. Частка цих галузей становила 55–65 % від загальної величини кредитних вкладень в економіку країни. На протязі останніх чотирьох років в Україні достатньо активно розвивається кредитування фізичних осіб. Так, наприклад, за 2007 г. задолженість населення по кредитах збільшилася на 174,9 % — з 82,0

млрд. до 160,4 млрд. грн. В 2008 г. в абсолютном выражении наблюдалось значительное увеличение прироста: задолженность возросла почти на 120,1 млрд. грн. А в 2009 г. эта тенденция значительно замедлилась: за первые восемь месяцев физическим лицам было выдано кредитов на сумму 255,7 млрд. грн. В целом за исследуемый период кредиты, выданные населению, возрастали значительно быстрее, чем общий рост кредитных вложений в экономику страны, что стало причиной изменения пропорций в структуре кредитных вложений (табл. 2).

Таблица 2

**Структура внутреннего кредита* в экономике Украины
за 2004–2008 гг., %****

	2004 г.	2005 г.	2006 г.	2007 г.	2008 г.
I. Кредиты, выданные субъектам хозяйствования – всего	83,3	76,6	68,0	63,6	60,4
В том числе:					
отрасли материального производства	40,5	38,1	33,3	29,4	28,2
отрасли нематериального производства (сфера услуг)	42,8	38,5	34,7	34,2	32,2
II. Кредиты, выданные населению	16,7	23,4	32,0	36,4	39,6

* Задолженность по кредитам на конец года.

** Источник: бюллетень НБУ. – № 10. – С. 102.

Так, если в 2004 г. удельный вес кредитов, выданных депозитными корпорациями населению страны, составлял 16,7 %, то в 2008 г. он повысился до 39,6 %. Это больше, чем удельный вес отраслей материального производства (28,2 %) и сферы услуг (32,2 %). Расчетные данные табл. 2 убедительно подтверждают тот факт, что в Украине, начиная с 2007 г., доля кредитов, полученных населением, в структуре внутреннего кредита превысила удельный вес отраслей материального производства и сферы услуг.

Банковский кредит способствует наращиванию масштабов производства и обращения общественного продукта. С его помощью формируется необходимый для увеличения выпуска продукции прирост денежных и материальных фондов предприятий, обеспечивается финансовая база образования нужных для промышленного и сельскохозяйственного производства и капитального строительства запасов материалов, сырья, оборудования, растет выпуск товаров народного потребления. В настоящее время в промышленности примерно 16 % капитальных вложений обеспечивается за счет кредита; в сельском хозяйстве и торговле его доля еще выше. Капитальные вложения долговременны и на длительную перспективу определяют направления и темпы развития отраслей народного хозяйства, структуру основных фондов. Поэтому первостепенное значение приобретает повышение эффективности капитальных вложений в различные отрасли народного хозяйства.

Роль кредита при этом состоит в ускорении инвестиционных процессов, что в конечном итоге позволяет обеспечить высокие темпы экономического роста и увеличить размеры личного потребления. Однако это происходит лишь в том случае, когда кредиты используются для финансирования инвестиционной деятельности предприятий. К сожалению, в Украине на протяжении длительного времени складывается ситуация, когда основная часть кредитов, выданных депозитными корпорациями нефинансовому сектору, используется для финансирования текущей производственной деятельности (табл. 3).

Объем кредитов, полученных предприятиями нефинансового сектора, возрос за 2003–2009 гг. в 8,0 раза и составил к концу 2009 г. 457,5 млрд. грн. При этом удельный вес кредитных вложений в инвестиционную деятельность в общей сумме кредитов, выданных депозитными корпорациями нефинансовому сектору, возрос с 7,6 % в 2003 г. до 19,4 % в 2008 г. Объемы долгосрочного кредита значительно опережали увеличение капитальных вложений, что было обусловлено процессами замены собственных средств предприятий бюджетным финансированием и банковским кредитом. Основная же часть кредитов направляется на финансовое оздоровление предприятий, на кредитование пополнение оборотных средств предприятий.

Таблица 3

**Объем и структура кредитов, выданных депозитными
корпорациями Украины нефинансовому сектору
за 2003–2009 гг.***

Годы	Сумма кредитов – всего, млн. грн.	В том числе			
		кредиты в инвестиционную деятельность		кредиты в текущую деятельность	
		млн. грн.	в % к итогу	млн. грн.	в % к итогу
2003	57403	4381	7,6	53022	92,4
2004	71583	8173	11,4	63410	88,6
2005	160078	22384	14,0	137694	86,0
2006	160503	22987	14,3	137516	85,7
2007	260476	43205	16,6	217271	83,4
2008	443665	84525	19,1	359140	80,9

* Источник: бюллетень НБУ. – № 11. – С. 114.

Повышение темпов экономического роста в 2003–2007 гг. в условиях ускоренного роста основных производственных фондов оказалось возможным благодаря улучшению показателей эффективности общественного производства: ускорились темпы роста производительности труда, в основном стабилизировалась фондоотдача, несколько снизилась материалоемкость народного хозяйства. Однако возникшие позитивные импульсы не стали долгосрочными: появились неблагоприятные тенденции, которые уже отразились на развитии экономики. Так, прирост ввода основных фондов во многих отраслях заметно уступал приросту капитальных вложений. Например, ввод основных фондов на 1 грн. капитальных вложений в промышленности снизился с 0,79 коп. в 2001 г. до 0,65 коп. в 2006 г., в сельском хозяйстве — соответственно с 2,58 до 0,68 коп. В результате замедлились темпы обновления основных фондов, возрос объем незавершенного строительства. Наиболее ощутимо замедлился рост в обрабатывающей промышленности, которая нуждается в крупных капитальных вложениях для дальнейшего расширения производства.

Ускорение социально-экономического развития страны, создание современной материально-технической базы предполагает значительную активизацию всех факторов экономического роста, в том числе и кредита. По мнению К. И. Микельского, высокие темпы могут достигаться такими способами, которые в одном случае обеспечивают устойчивость дальнейшего развития, а в других — ведут к накоплению предпосылок для резкого замедления [13, с. 52]. Менее высокие темпы экономического роста при растущей эффективности могут сопровождаться быстрым ростом потребления, а более высокие темпы при снижающейся эффективности — медленным ростом потребления.

В последние годы по ряду причин замедлилось осуществление мероприятий по ускорению экономического роста, позволяющих повысить темпы роста продукции и производительности труда. Об этом в наибольшей степени свидетельствует анализ роста и соотношения темпов роста объемов производства и кредитных вложений (табл. 4).

Таблица 4

Соотношение объемов производства и кредитных вложений по отраслям народного хозяйства в Украине за 2006-2008 гг., %

	2006 г.	2007 г.	2008 г.
Валовой внутренний продукт	7,3	7,9	2,1
Кредитные вложения в народное хозяйство	71,0	74,1	72,0
Инвестиции в основной капитал	34,5	50,5	23,7
Долгосрочное кредитование банками народного хозяйства	79,5	85,7	73,3
Индекс промышленного производства	6,2	10,2	-3,1
Кредитные вложения в промышленность	43,8	48,2	59,8

* Рассчитано по данным: Бюллетень НБУ. — 2009. — № 8. — С. 44.

Данные таблицы свидетельствуют о том, что за 2006–2008 гг. темпы роста краткосрочных кредитных вложений были выше темпов роста валового внутреннего продукта. Рост кредитных

вложений, приходящийся на 1 % прироста валового внутреннего продукта, колебался в пределах 9,7–23,0. Объемы долгосрочного кредита значительно опережали увеличение капитальных вложений, что было связано с изменением в структуре источников финансирования расширенного воспроизводства. Наконец, кредиты в промышленность возрастали быстрее, нежели индекс промышленного производства.

Экономическое развитие в значительной мере зависит от фактора спроса, который представляет собой повышение уровня совокупного спроса, что обеспечивает экономический рост в масштабе народного хозяйства. Недостаточный совокупный спрос (в том числе потребительский, инвестиционный) приводит к замедлению темпов экономического роста и сокращению объемов производства. В Украине за последние годы в сфере кредитных отношений осуществляется комплекс мер, способствующих созданию материальных предпосылок ускоренного роста потребления. Важную роль в повышении жизненного уровня населения сыграло последовательное обеспечение растущего платежеспособного спроса кредитными ресурсами (табл. 4).

Рис. 1. Удельный вес кредита в доходах и расходах населения на конечное потребление в Украине

Реализация стратегии на усиление социальной ориентации экономики привела к ускорению роста внутреннего потребительского спроса, связанного с постоянной тенденцией опережающего роста доходов населения (за 2004–2008 гг. номинальные доходы

населения и потребительские расходы возросли в 3,1 раза, а реальный валовой внутренний продукт — только на 36,1 %). На современном этапе экономического и социального развития прямое повышение доходов стало основным путем увеличения материальной обеспеченности населения. Кредит оказывает значительное влияние на образование конечных доходов населения, используемых для личного потребления. На протяжении 2004–2008 гг. за счет кредитных ресурсов финансируется все возрастающая часть расходов домашних хозяйств на конечное потребление (в %): в 2004 г. — 8,9, в 2006 г. — 25,7, в 2007 г. — 37,9, тогда как в 2008 г. — 48,6. Особенно переломными стали 2007 и 2008 гг., когда доля кредита в структуре расходов населения повысилась в наибольшей степени (на 12,2 и 11,7 % соответственно).

При этом необходимо учитывать, что перестройка пропорций кредитных вложений сама по себе не ведет к ускорению роста ресурсов, используемых в производстве. Ее позитивное значение состоит в том, что она создает условия для укрепления взаимосвязи между ростом производства и ростом потребления, для обеспечения большего соответствия масштабов повышения жизненного уровня масштабам расширения производства. На наш взгляд, на современном этапе развития особое значение приобретает именно последний аспект обратной взаимосвязи между потреблением и производством, поскольку значительная часть возросшего спроса населения и предприятий удовлетворяется не за счет роста собственного производства, а за счет импорта (табл. 5).

Таблица 5

**Абсолютные и относительные размеры импорта
в Украине за 2004–2008 гг.***

	2004 г.	2005 г.	2006 г.	2007 г.	2008 г.
Импорт, млн. долл.	36313	43707	53307	72153	100132
Годовой прирост импорта, млн. долл.	8648	7394	9600	18846	27979
Импорт (в %) к валовому внутреннему продукту	56,0	49,5	54,8	51,1	55,1
Экспорт, млн. долл.	41291	44378	50239	64001	85612
Сальдо торгового баланса, млн. долл.	4978	671	-3068	-8152	-14520
Сальдо платежного баланса, млн. долл.	6909	2531	-1617	-5272	-12933

* Источник: рассчитано на основе данных бюллетеней НБУ за соответствующие годы

Как показывают данные табл. 5, за исследуемый период общая стоимость импорта товаров и услуг возросла с 36,3 млрд. долл. в 2004 г. до 100,1 млрд. долл. в 2008 г. Следует отметить, что в 2006–2008 г. происходило ускорение роста объема импорта. Если в 2004–2006 гг. абсолютный прирост импорта в Украине составил 25,6 млрд. долл., тогда как только за 2007–2008 г. — 46,8 млрд. долл. Значительное увеличение импорта послужило главной причиной ускоренного роста отрицательного сальдо торгового баланса, величина которого возросла с 3068 млн. долл. в 2006 г. до 14520 млн. долл. в 2008 г. Это, в свою очередь, предопределило резкое ухудшение состояния сальдо платежного баланса, дефицит которого к началу 2009 г. превысил 12,9 млрд. долл.

Взросший на внутреннем рынке спрос на товары и услуги в основном удовлетворяется закупками за границей. Новый импульс, рожденный в результате значительного роста доходов населения, в том числе и за счет ускоренного роста объемов кредитования, уходит за границу и ведет к дальнейшему росту производства не в Украине, а за ее пределами. Поэтому одной из главных стратегических задач, стоящих перед Украиной, является создание необходимых условий для придания тенденции экономического роста устойчивого характера. Это, в свою очередь, объективно требует принятия экстренных мер по сокращению импорта и уменьшению дефицита торгового и платежного баланса. Ориентация на отрасли экономики, связанные с удовлетворением внутреннего спроса позволит избежать затяжной депрессии.

Выводы. В Украине объем кредитов значительно возростал быстрыми темпами, оставаясь фактором, дезорганизующим денежное обращение. Только в 2005–2009 гг. сумма кредитов, выданных государственному и частному сектору, увеличилась в 5,1 раза, что происходило при росте промышленного производства, обычно не превышавшего 3–6 % в год. В последние годы произошли значительные изменения структуры использования кредитных ресурсов в направлении стимулирования роста потребительского спроса. Переориентация кредитных ресурсов на финансирование потребительского спроса стала одной из главных причин значительного роста импорта и ускорения инфляционных процессов. В настоящее время увеличение импорта представляет большую угрозу для сохранения высоких темпов экономического роста особенно в

отраслях, производящих товары народного потребления, стабильности на валютном рынке. Ускорение экономического развития объективно требует переориентации кредитных ресурсов на финансирование инвестиционной деятельности.

Література

1. Капіталізація економіки України / За ред. акад. НАН В. М. Гейця, д-ра екон. наук А. А. Гриценка. – К.: Ін-т екон. та прогноз., 2007. – 220 с.
2. Україна у 2008 р: щорічні оцінки суспільно-політичного та соціально-економічного розвитку: Монографія / За заг. ред. Ю. Г. Рубана. К.: НІСД, 2008. – 744 с.
3. Геец В. Макроэкономическая оценка денежно-кредитной и валютно-курсовой политики Украины до и во время финансового кризиса // Экономика Украины. – 2009. – № 2. – с. 6–9.
4. Шевчук В. О. Макроекономічні наслідки кредитного буму в Україні / В. Р. Шевчук // Соціально-економічні проблеми сучасного періоду розвитку України. Фінансовий ринок: глобалізація та євроінтеграція [зб. наук. праць] / НАН України. Ін-т регіон. дослід. – Львів, 2008. – Вип. 1 (69), с. 94–102.
5. Нідзельська І. А. Кредитні ризики та їх наслідки для банківської системи України в умовах поглиблення фінансової кризи // Фінанси України. – 2009. – № 8. – с. 102–109.
6. Вахненко Т. Кредитний бум в Україні в контексті світових координат // Економіст. – 2008. – № 5, с. 34–35.
7. Сивульський М. І. Національні особливості фінансової кризи // Фінанси України. – 2009. – № 7. – с. 3–19.
8. Буковинський С. А., Унковська Т. Є., Яременко О. Л. Шляхи подолання фінансової кризи в Україні // Економічна теорія. – 2009. – № 2. – с. 47–60.
9. Матвієнко П. В. Інвестиційна діяльність вітчизняних банків // Інвестиції: практика і досвід. – 2007. – № 9. – с. 3–6.
10. Кудряшов В. П. Державна підтримка економічного зростання в Україні // Фінанси України. – 2008. – № 9. – с. 42–53.
11. Ершов М. Как обеспечить стабильное развитие в условиях финансовой нестабильности // Вопросы экономики. – 2007. – № 12. – с. 4–26.
12. Григорьев Л. Инвестиционный процесс: накопленные проблемы и интересы // Вопросы экономики. – 2008. – № 4. – с. 44–49.
13. Микульский К. И. Взаимодействие экономической и социальной политики. – М.: Экономика, 1987. – 256 с.

ГУМАНІТАРНІ НАУКИ

УДК 811.111'25:33

Бондар О.В., Петренко Т.І.
кафедра іноземних мов
Харківського економіко-правового
університету

Особливості перекладу англомовних текстів економічного характеру

Тексти різних економічних документів перекладаються з іноземної мови найперше за певними притаманними для кожної національної мови кліше, з одного боку, а з другого боку – за спільним для всіх мов кліше. Ці кліше мають помітнішу національну, ніж інтернаціональну специфіку, коли йдеться про пакти чи угоди, контракти між фірмами та компаніями. У таких текстах наявна когнітивна інформація, повністю позбавлена будь-якої емотивності. Увага зосереджується на певній інформації про особу чи про зумовлені обов'язки громадян/сторін. Тому вони пишуться і перекладаються в теперішньому часі (іноді окремими умовними реченнями, якщо зумовлюються певні зобов'язання). Причому лексика таких матеріалів має також свою специфіку (спеціальне значення). Наприклад: *hereinafter* – нижче/далі, *to the effect* – такого змісту, *in conformity with* – згідно, *to furnish* – постачати, доставляти, *intermediate* – проміжний, *dispatch* – відправка/відвантаження, *shipment* – відвантаження/доставка, *postal receipt* – поштова квитанція, *to effect payment* – сплачувати, *subject of the Parties* – предмет угоди/контракту, *packing and marking* – упаковка і маркування, *the consignor* – відправник товару, *basis of delivery* – базисні умови, *terms of payment* – умови оплати, *sanctions and reclamations* – санкції та рекламации, *legal addresses and signatures* – юридичні адреси і підписи, *price and total cost of* – ціна і загальна вартість (товарів), *taking over the goods* – прийом товару, *letter of complaint* – лист-рекламация, *shipping documents* – супровідні/відвантажувальні документи, *arbitration* – арбітраж, *miscellaneous* – інші обставини, *the consignee* – отримувач товару.

У письмових текстах контрактів і торговельних угод багато усталених лексичних одиниць, технічних ідіом. Наприклад: *capital assets* – необігові активи, *current assets* – обігові активи, *current liabilities* – короткотермінова заборгованість, *long-term liabilities* – довготермінова заборгованість, *share-owners equity* – власний капітал, *gross income* – загальний прибуток, *net profits* – чисті прибутки, *operating profit* – прибуток від операції, *net income* – чистий прибуток, *income tax* – прибутковий податок, *other income* – інші прибуткові надходження, *interest paid* – оплачені відсотки тощо.

Наведена вище, як і велика кількість не наведеної тут лексики, постійно використовується у торговельних контрактах/угодах та подібних документах. Причому як в англійській, так і в українській та інших мовах. Із цими словами та виразами створюються кліше, представлені у наведених нижче двох уривках, відповідно контракту й угоди. Зокрема:

Firm Mykolaiv Shipbuilding, hereinafter referred to as the Seller on the one part and the FO (Mykolaiv) hereinafter referred to as the Buyer on the other part have concluded the present Contract to the effect that...

Фірма «Миколаївський суднобудівельний завод» (далі Продавець), з одного боку, та фірма ФОБ (Миколаїв), далі Покупець – з другого боку, підписали цей контракт нижчезазначеного/такого змісту (про те, що):

Або ще такий уривок широкої угоди:

The Consignee shall undertake:

-to condition in the order the quantity and quality of necessary goods;

-to comply strictly with instructions of the Consignor's stipulated herein, as well as those additional instructions given to him by the latter.

Отримувач товарів зобов'язується:

-у замовленні чітко зазначати кількість та якість потрібного товару;

-суворо дотримуватися розпоряджень власника товару, передбачених цим договором, а також додаткових розпоряджень, що додані до цього Договору.

Конструкції/кліше типу hereinafter referred to, to the effect that, the consignee shall undertake, to comply strictly та інші постійно

повторюються в контрактах та різних угодах у незмінному поєднанні (як кліше). Вони є характерною ознакою мови документів цього типу.

У другому наведеному прикладі необхідно звернути увагу на вживання модального дієслова *shall* для вираження обов'язковості дії підмета в теперішньому часі незалежно від його особи.

Тексти економічної тематики українською мовою більш наближені до стандартів ділового стилю. Вони характеризуються низьким ступенем емотивності, використанням відповідної професійної термінології, стереотипним характером образних виразів, котрі, як правило, є мовними метафорами або оновленими крилатими фразами та образними кліше, на кшталт амністія капіталів, корозія інвестиційної привабливості тощо.

Типовою для таких публікацій стає значна кількість термінологічних запозичень: лідер, ділер, пролонгація, дефолт, бренд, бонус, демпінг, аудит, маркетинг, консалтинг, лізинг, холдинг, ф'ючерс, реверс, ліквідність капіталу, офшорна зона.

Англо-американські тексти мають тенденцію до насичення матеріалів такої тематики досить яскравими елементами образного характеру, чому великою мірою сприяє метафоричність англомовної бізнесово-комерційної термінології. Достатньо згадати лише низку образних виразів, що виникли внаслідок поділу ділерів на товарному ринку на «биків» (*bulls*) та «ведмедів» (*bears*), тобто на тих, що очікують підвищення та відповідно зниження цін. Це *bull market* ринок, на якому ділер з більшою ймовірністю буде купувати товари, ніж продавати їх; *bear market* ринок, на якому ділер ймовірніше буде продавати, ніж купувати; *to bull the market* – підвищити ціни на ринку; *to bear* – грати на зниження цін; *bull position* – позиція, що спостерігається у разі продажу ділером товарів, яких у нього немає (так звані «короткі продажі»); *bear position* – позиція, яку ділер відкриває на ринку, купуючи за свій власний рахунок; *bear raid* «набіг ведмедів» - узгоджена спроба одного чи декількох «ведмедів» примусити ціни падати за рахунок підтримки продажів, *bear squeeze* «витиснення ведмедів» - спроба закрити «ведмежу позицію», примушуючи ціни підніматися; *bull note* – облігація, викуплена вартість якої зумовлює індекс цін або ціни товару.

Крім того, існує ще, без перебільшення, цілий арсенал термінів-метафор, що висвітлюють новини в сфері бізнесу: *black knight* – особа чи фірма, що роблять якійсь компанії небажану пропозицію про її

поглинання; grey knight – противник-претендент у битві за те, щоб взяти під свій контроль іншу компанію, чії остаточні наміри не оголошуються; white knight – особа чи фірма, яка рятує компанію від небажаної пропозиції про поглинання, роблячи кращу пропозицію; golden hello «золотий привіт» - грошове заохочення, що виплачується фірмою, яка звиконує операції з цінними паперами, прийнятому на роботу спеціалісту-ділеру або аналітику в галузі інвестицій, який переходить з іншої фірми; golden handshake «золоте рукостискання» - велика сума грошей, що виплачується робітникові, коли він залишає фірму (переважно при виході на пенсію); golden handcuffs «золоті наручники» - фінансовий стимул, який використовується для того, щоб умовити спеціаліста не залишати фірму; golden parachute «золотий парашут» - великі виплати керівникам, які втратили свою посаду внаслідок поглинання їхньої компанії іншою; air rocket «повітряна яма» - різке падіння курсів цінних паперів після того чи іншого повідомлення негативного характеру; ambulance stocks цінні папери «швидкої допомоги» - високоефективні цінні папери, рекомендовані брокером клієнтові, портфель якого не виправдовує зв'язаних з ним сподівань; junk bonds «макулатура»- облігації з високим ступенем ризику; grey wave «сіра хвиля» – потенційно прибуткова й у перспективі вигідна з погляду інвесторів компанія, котра навряд чи найближчим часом переходить у стадію прибутковості; shark repellent «засіб від акул» - стаття у статуті корпорації, що запобігає її поглинанню іншою компанією; lame duck – компанія, яка має національний престиж, але не може вистояти перед іноземною конкуренцією без допомоги уряду; shell company - так звана компанія «поштова скринька», що не веде ділових операцій, акції якої не котуються на біржі; umbrella fund - офшорний фонд, що містить фонд фондів, інвестованих в інші офшорні фонди; dead-cat bounce «стрибок дохлої кішки» - тимчасовий підйом на фондовій біржі, який не означає перелому тенденції до зниження; porcupine provisions «підкидання дикобразів» - заходи із захисту компанії від поглинання, які мають часткове поновлення директорату; teddy bear hug «обійми плюшевого ведмедика» - ситуація, коли компанія, яку намітили для поглинання, натякає, що вона не проти цього, але бажає отримати за свої акції більш високу ціну; bottom fisher - інвестор, котрий шукає цінні папери з цінами, що досягли «дна»; sleeping partner - особа, що вклала капітал у товариство, але не бере участі в

його господарській діяльності; bread and breakfast «ліжко і сніданок» - операція на фондовій біржі, мета якої в тому, що володар акцій продає їх увечері і домовляється з брокером про купівлю тих самих акцій наступного ранку одразу після відкриття біржі; dawn raid «рейд на світанку» - спроба закупити велику кількість акцій компанії у перші хвилини робочого дня на біржі, перед тим як ділери відреагують підвищенням цін; wildcat scheme – ризикований захід, авантюра; sidewalk price - неофіційна ціна; dogs - неходовий товар; red herring «копчений оселедець» - попередній проспект про емісію облігаційної позики; bulldog bond облігація «бульдог» - облігація з фіксованою процентною ставкою, випущена у Великій Британії іноземним позичальником; burn-out turnaround «вихід з вогню» - процес реорганізації компанії, яка опинилася у складному становищі, шляхом відшкодування нових коштів для врятування її від ліквідації із урахуванням акціонерного капіталу певних інвесторів.

Як правило, така термінологія має подвійну функцію: вона не тільки приваблює своєю експресивністю, але й додає неформальності тону тексту. Зниження стилістичного тону стає особливо відчутним, якщо використовуються метафоричні терміни, котрі належать до бізнесового сленгу, наприклад, greenmail, що має два значення: «зелена пошта» - перекупка акцій за ціною нижче ринкової; прийом, який застосовується при наступі на компанію з метою її поглинання, та «зелений шантаж» - купівля великого пакету акцій компанії з надбавкою до ринкової ціни в обмін на обіцянку не претендувати на контроль над цією компанією.

Стилістичні особливості тексту реклами в обох мовах залежать від виду рекламного засобу, в якому цей текст використовується, місця проведення рекламних заходів, розрахованості рекламного повідомлення на певну аудиторію. Оскільки англійська мова реклами має набагато давнішу традицію, ніж українська, вона, цілком закономірно, перевершує останню як за своєю видовою різноманітністю, так і за розробленістю системи психологічних, психолінгвістичних та лінгвістичних засобів. Це засвідчується наявністю цілої ієрархії більш та менш вигідних позицій розміщення реклами на сторінках журналу з відповідною низкою назв термінологічного характеру.

Проте українська мова реклами розвивається досить стрімкими темпами, швидко засвоюючи технічні прийоми створення реклам-

них ефектів. Можна сказати, що на сьогодні в Україні існують майже всі види рекламних засобів, які використовуються у Великій Британії та США. Це такі друковані засоби реклами, як безкоштовні місцеві газети і журнали (freshets), рекламні проспекти (booklets, pamphlets, prospectus), рекламні листівки та інформаційні листи (circulars), рекламні листки (dodgers, handbills), теле- та радіореклама (commercials), яка може бути тематично зв'язана або не зв'язана з передачею (відповідно: integrated and straight commercials). Це також різноманітні засоби реклами, що впливають на споживача поза домівкою (out-of-home advertising). Зрозуміло, що джерелом найбільш цікавих стилістичних знахідок комбінованого візуально-вербального характеру як в англо-американській, так і в українській рекламі виступають електронні засоби масової інформації. Майже безмежні можливості сучасної відеотехніки сприяють активній реалізації художнього аспекту рекламного повідомлення. Це відбувається завдяки використанню яскравих спецефектів, візуальних метафор, алюзій, каламбурів, порівнянь, контрастів, які подаються паралельно з рекламним слоганом або текстівкою. Гіперболізація, як родова риса реклами притаманна англomовним, так і україномовним рекламним текстам. У першому випадку ця властивість навіть набула зафіксованості у мові: пишні епітети, які стають невід'ємною частиною багатьох рекламних повідомлень, мають назву *overblown/empty adjectives*. Ці прикметники з девальвованим позитивним значенням, у котрих вербалізований зміст майже не має точок зіткнення з реальністю, використовуються в рекламі обох мов, часто роблячи споживача байдужим (*adjective-deaf, adjective-blind*) до штучних афектованих характеристик товарів чи послуг. Звернення до образних виразів, вербальних і візуальних метафор поширене як в україномовній, так і в англomовній рекламі. Різниця лише в тому, що на сьогодні українські друковані видання, масмедіа та засоби зовнішньої реклами набагато рідше користуються образними прийомами, використовуючи тільки незначну частину величезного образного потенціалу.

З огляду на проаналізовані особливості рекламних текстів, експорт реклами зв'язаний з помітними труднощами, адже переклад рекламного повідомлення досить часто тотожний за своїми завданнями художньому перекладу. Тому відтворення рекламного тексту в міжмовній комунікації здебільшого означає творчий пошук

у цільовій мові таких образних засобів, які б справляли на аудиторію враження, адекватне ефектові від оригіналу.

Крім того, важливою складовою впливу, який має рекламний текст на споживача, є ефективне використання культурного чинника. Скажімо, німецька реклама ювелірних виробів з діамантів привертає увагу споживачів до того, що діамант наче розкриває найяскравіші грані особистості свого власника, висвітлює його неповторну індивідуальність (*Er ist der Diamant von Format, der jede Facette Ihrer Persoehnlichkeit reflektiert*). Англomовна реклама тієї ж тематики акцентує романтичний мотив, - діамант розглядається як найкращий подарунок коханий, нареченій або дружині: “The first time I gave her a diamond ring her hug took my breath away”. I’ll always remember that face. The smile bordering on a tear. Eyes as lively as the diamond I nervously slipped on her finger. And now that we have come so far together, perhaps it’s time to celebrate that love again, with a diamond as exceptional as our love .Exceptional woman-exceptional diamond. An exceptional diamond of two carats, or more, is so rare that fewer than one percent of women will ever own one. If you are considering an important diamond gift for your wife, like this ring featuring a brilliantly cut 2.17-carat center stone, simply call for your guide to a diamond’s quality and value, as well as the name of your local expert diamond jeweler. A diamond is forever.

В українській рекламі ювелірних виробів актуалізується краса жінки; коштовності це чудовий засіб підкреслити жіночу вроду та чарівність, надати жінці можливість відчувати себе справжньою королевою. Прикладом може слугувати рекламне повідомлення про гру, на переможців якої чекають золоті ювелірні вироби: жінка, одягнена у шати княжни, приміряє призові коштовності у вигляді давньоруської тіари та пекторалі.

Необхідність урахування культурного чинника при перекладі призвела останнім часом до появи нового виду перекладних рекламних блоків, текст яких не стільки перекладають, скільки створюють заново, зважаючи на акценти іншого культурного простору. Адже, наприклад, образ сильної жінки, лідера в сім’ї та на роботі, яка жонглює численними ролями (матері, дружини, жінки, що успішно робить кар’єру, активної громадської діячки) є досить привабливим для американської культури з її орієнтацією на феміністичні ідеали, але має набагато менше захоплення в українських

жінок. Тому американські рекламні повідомлення, що експлуатують принадність образу жінки-лідера, навряд чи будуть мати особливий успіх в українських споживачок.

Відтак «експорт» реклами в іншу культуру відбувається сьогодні двома основними методами. При використанні вищезгаданого крос-культурного методу враховуються лінгвоетнічні та лінгвокультурні чинники, внаслідок чого компанія розробляє окрему рекламну стратегію для кожного з національних ринків, на які вона виходить зі своєю продукцією.

З огляду на свою виразність образні бізнесово-комерційні терміни нерідко стають складовою газетних та журнальних заголовків: *White knight is a must for troubled Polish steel sector*; *Blue chip shares go the way of the white rhino (Investors have exacerbated market volatility)* (Financial Times).

Крім того, експресивність мови текстів з бізнесової тематики взагалі й заголовків таких статей зокрема, досягається завдяки використанню метафоричних виразів: *The US dollar may be faltering, but it won't melt down* (The Globe and Mail); *China's Great Wall becomes Career Path* (International Herald Tribune); ідіом: *Allianz Receives a Rude Awakening from its Dream Deal (The insurer fails to make headway with a Deutsche Bank Link)* (Financial Times); перифразування прислів'їв: *When Discretion is the Better Part of Business* (Financial Times); алюзії: *Less Wrath, More Grapes (The techniques used in the Golan are turning Israel into a producer of world-class wines)* (Financial Times); алітерації: *How to Reap the Right Rewards* (Financial Times); *Market Movers*; *Money and Market* (The Globe and Mail).

Структура речень мови економічних документів позначена своїм канцеляризмом и громізdkістю та архаїчністю, а часом і буквالیстичністю (автор.) типу *hereinafter referred to as*; *marking shall be inscribed on three sides*, *gross weight* (вага брутто), *net weight* (вага нетто), *Handle with care* Не кантувати/Не перекидати, *Notification of Shipment* накладна на відвантажені/відправлені товари тощо.

Наведені приклади перекладу англійського тексту документа українською мовою засвідчують, що базова/визначальна лексика мови торгових текстів оригіналу та її відповідники в перекладі практично еквівалентна. Вона зберігає в перекладі ту ж оперативну інформацію, що зобов'язує договірні сторони дотримуватися відповідних норм поведінки. Стиль викладу інформації в оригіналі й пе-

рекладі характеризується наявністю архаїчних еквівалентних канцеляризмів. Завдяки цьому й переклад зберігає властиву оригіналові номінативність, семантичну та стильову однозначність.

Література

1. Алексеева И.С. Уведение в переводоведение. – СПб: Академия, 2004.
2. Англо-український фразеологічний словник. Уклад К. Т. Баранцев. – Київ: Знання, 2005.
3. Бархударов Л. С. Уровни языковой иерархии и перевод. Тетради переводчика. – М.: Международные отношения, 1969 г.
4. Белякова Е. И. Переводим с английского/ Материалы для семинарских и практических занятий по теории и практике перевода. – СПб: КАРО, 2003.
5. Єрмоленко С. Я. Нариси з української словесності: стилістика та культура мови. – К., 1999.
6. Кононенко В. І. Мова. Культура. Стиль. – К., 2002.
7. Коптілов В. В. Теорія і практика перекладу. – Київ: Юніверс, 2002.
8. Корунець І. В. Теорія і практика перекладу. – Вінниця: Нова Книга, 2003.
9. Мацько Л. І., Сидоренко О. М., Мацько О. М. Стилістика української мови. - К., 2003.
10. Пономарів О. Д. Стилістика сучасної української мови. – Тернопіль, 2000.
11. Стишов О. А. Українська лексика кінця 20 століття (на матеріалі мови засобів масової інформації) - К., 2003.
12. Топер П. М. Перевод в системе сравнительного литературоведения. – М.: Наследие, 2000.
13. Швейцер А. Д. Теория перевода: статус, проблема, аспекты. – М.: Наука, 1998.
14. A Handbook of Commercial Correspondence. A. Ashley. – Oxford Univ. Press, 2000.
15. Baker M. In Other Words: A Course Book on Translation. – London; Routledge, 1992.
16. House J. A. A Model of Translation. Quality Assessment. – Tübingen: Gunter Narr, 1997.
17. Jakobson R. On Linguistic Aspects of Translation/The Translation Studies Reader. – London – New York: Routledge, 2000.
18. Lefevere A. Translation/History/Culture. – New York and London: Routledge, 1992.

УДК [81'373:81'25]:371.3

Грбар Т.В.

викладач кафедри іноземних мов ХЕПУ

Технологічні особливості перекладу текстів у галузі методики навчання іноземних мов

Зараз існує дуже мало матеріалу з перекладу у галузі методики навчання іноземних мов. Саме тому під час розробки навчальних матеріалів для професійної підготовки перекладачів на спеціалізованих факультетах та відділеннях вищих навчальних закладів України виникають проблеми, які зумовлюють актуальність цього дослідження. Отже, приділяючи увагу цим труднощам, можливо визначити низку чинників, які впливають на цей процес. Чинниками, що визначають актуальність цього дослідження, є відсутність розгорнутого матеріалу, присвяченого аналізу термінологічних та стилістичних особливостей труднощів перекладу текстів у галузі методики викладання іноземних мов; незмінна зацікавленість вивченням англійської мови; зв'язки між народами, що розвиваються; постійна потреба людини спілкуватися й пізнавати нове; зростання потреби використання англійської мови у професійній діяльності; постійне удосконалення термінологічних систем у галузі наукового значення, а також необхідність приведення українських термінологічних систем до міжнародних стандартів.

Об'єктом дослідження виступають термінологічні та стилістичні особливості англійського тексту з галузі методики викладання іноземних мов.

Метою дослідження було виявити термінологічні та стилістичні труднощі перекладу текстів у галузі методики викладання іноземних мов та розширити уявлення про їх особливості, розглянути практичну реалізацію специфіки використання способів перекладу термінів на українську мову у цій галузі, а також їх співвідношення.

Матеріалом дослідження обраний оригінальний англійський текст із методики викладання іноземних мов: „Переклад, як методика викладання іноземної мови”. Під час перекладу було

виявлено низку труднощів, що можуть становити певний інтерес при перекладі літератури зазначеної спрямованості.

Мета та завдання зумовили методи дослідження, які, під час перекладу тексту з методики викладання іноземних мов полягають у критичному аналізі літератури за темою дослідження, виявленні перекладацьких прийомів, які використовувались у роботі над текстом, а також містять порівняльний аналіз текстів англійською та українською мовами.

Переклад текстів методичного характеру викликає в першу чергу певні лексичні, термінологічні та жанрово-стилістичні труднощі. Завдяки тому, що граматики залежить від лексики, а лексика залежить від граматичних моментів, які також тісно зв'язані з жанрово-стилістичними проблемами, оскільки до стилістичних характеристик тексту відносяться і частотність вживання певних слів, і застосування певних граматичних форм та структур. Та при розгляді проблем перекладу в навчальних, аналітичних та певною мірою евристичних цілях доцільним видається окремий розгляд різних аспектів і проблем перекладу, в даному випадку термінологічних труднощів [2:27].

Причинами існування термінологічних труднощів перекладу перш за все є розбіжності в картині світу англійської та української мов, особливості багатозначності англійських і українських слів, відсутність в мові перекладу відповідників нових термінів, особливості словотвору і термінотворення в англійській та українській мовах та ін. А серед причин, що зумовлюють існування жанрово-стилістичних проблем наукового перекладу, слід назвати певні розбіжності у стилістичних і жанрових нормах подання інформації в наукових текстах англійською і українською мовами, особливості вживання слів і сталих образних і необразних словосполучень та інші [3:73].

Від наявності певних лексичних, термінологічних та жанрово-стилістичних труднощів, кожен текст має свої особливості, що слід урахувати при перекладі різними мовами, у тому числі українською.

Характерними ознаками перекладу текстів з методики викладання іноземних мов, а також нашого тексту є його інформативність (змістовність), логічність (послідовність, зв'язок між основною думкою та дрібницями), точність та об'єктивність.

Терміни, які зспостережено в тексті, що було перекладено, належать, у першу чергу, до методики навчання іноземних мов. Тут ми знаходимо назви різних підходів до вивчення іноземної мови та методів і прийомів, що при цьому використовуються (наприклад: *the Natural Approach, problem-based methodology, communicative syllabus* тощо). Також широко використовуються терміни, які позначають базові поняття у цій галузі (наприклад: *skills, formal instruction, target language, acquisition* тощо).

Найчастіше у текстах з методики викладання зафіксовано такі способи перекладу термінів, як переклад префіксальних термінів.

Наприклад: *all-important* – усебічний; *all-important factor* – усебічний фактор; *cross-sectional studies* — перехресні заняття; *heterogeneous* – різнорідний; *overlapping* – дублювання, повторення; *puberty learners* – учні віком після полової зрілості; *self-flattery* – самозадоволення; *subconscious* – підсвідомий та інші.

Таким чином, правильність перекладу префіксальних термінів значною мірою залежить від правильного визначення значення префікса та знання узагальненого значення термінів з тим чи іншим префіксом.

В англійській мові таким же продуктивним способом творення термінів, як і префіксація є творення за допомогою суфіксів [1:105].

Наприклад: *factor-* фактор; *native-like pronunciation* — природна вимова; *effortless* – безсилий; *native-like accent* - природний акцент та інші.

Знання значень суфіксів та основних способів перекладу термінів з певним суфіксом стає важливою умовою правильного перекладу суфіксальних термінів.

Також використовуються складні терміни, - сталі словосполучення, за якими закріплене певне термінологічне значення [1:123].

Наприклад: *course materials* - навчальний матеріал; *study techniques* - навчальні методи; *phonetic transcription* - фонетична транскрипція; *learning effort* – зусилля у навчанні; *learning experiences* — досягнення учня у навчанні; *teaching materials* – матеріал, що вивчається; *learning situation* – навчальна ситуація, та інші.

Для перекладу складних термінів необхідно правильно визначити компоненти складного терміна та встановити, в яких

семантичних відносинах перебувають компоненти між собою та з головним компонентом терміна-словосполучення.

Серед стилістичних особливостей перекладу цього англійського тексту на українську мову використані такі сполучники та сполучні слова, як:

that, than, if, as, or, nor, and that.

Використані такі двійні сполучники, як:

But also, both ... and, as...as, not merely..., thereby, hereby.

Для посилення логічного зв'язку між реченнями вжито такі спеціальні висловлювання, як:

to sum up, so far we have been considering, as we have seen, а також прислівник finally, again, thus.

Запас спеціальних знань в цій галузі, звичайно, не можна замінити вмільм користуванням словником, хоча й воно є необхідним. Головною передумовою вірного перекладу стає знання предмета, про який йдеться.

При перекладі термінів можна застосовувати різні перекладацькі прийоми. Транскодування, один з прийомів, що був використаний нами. Розрізняють різні види транскодування:

1) транскрибування (коли літерами мови перекладу передається звукова форма слова мови оригіналу [1: 21]):

For this reason, linguists have rejected these claims that the notional-functional syllabus was an analytic construct.

З цієї причини, лінгвісти не погодилися з ствердженнями про те, що понятійно-функціональна робоча програма є аналітичною побудовою.

2) змішане транскодування (переважне застосування транскрибування з елементами транслітерування [1:21]) було нами застосоване при перекладі прізвищ, наприклад:

Mallikamas - Малікамас.

3) адаптивне транскодування (коли форма слова в мові оригіналу дещо адаптується до фонетичної або граматичної структури мови перекладу [1:22]):

First, it broke with previous practice in that it was based on a systematic behavioral analysis of learners' pragmatic language learning needs.

По-перше, він розірвав з практикою у минулому, що базувалася на системному біхевіористському аналізі прагматичних потреб людини, яка вивчає іноземну мову.

Ще одним прийомом, що ми застосували для перекладу термінів є калькування (або дослівний переклад [4:132]):

Assuming that banks of materials were in place, the originally of these materials could become a manageable issue.

Якщо припустити, що банки матеріалів є в наявності, проблема оригінальності цих матеріалів здається вирішальною задачею.

З використанням перекладацьких прийомів під час перекладу такого англомовного тексту було встановлено, що:

– найчастіше при перекладі термінів, що подаються в лапках, застосовувалося *калькування* (тобто дослівний переклад), значно менше *транскодування* та переклад терміна шляхом опису значення, і зовсім не застосовувалося використання конкретного українського відповідника;

– при перекладі найчастіше спостережено терміни з напівпрефіксом *all-*, *cross-*, з префіксом *heter(o)-*, *over-*, *post-*, *self-*, *sub-*, *un-*, *under-* та з суфіксом *—er/-or-*, *-less-*, *-like-*;

– при перекладі складних термінів-словосполучень найчастіше зафіксовано терміни, побудовані за моделлю *N+N* (сполучення іменника з іменником);

– у тексті існувала значна кількість багаточленних атрибутивних словосполучень (тобто таких, що складаються з більшої кількості слів);

– значно рідше при перекладі тексту можна було спостерігати терміни моделі *(N+Part.I)+N* (другий компонент - перекладається іменником, а перший складним прикметником), *(N+Part.II)+N* (другий компонент - перекладається іменником, а перший - підрядним означальним реченням);

– незначна кількість термінів утворювалася на основі особових імен (як правило, прізвищ), це або похідні терміни, або термінологічні словосполучення.

Щодо інших прийомів, які використовувалися в цьому перекладі, треба виділити транскодування, коли нам потрібно було створити однозначні терміни, а також при транскодуванні прізвищ. Найчастіше було адаптивне транскодування.

Вилучалися лише ті слова чи словосполучення, які повторювалися в тексті-оригіналі та могли призвести до порушення норм мови перекладу, бо довільно вилучати щось із змісту тексту перекладач не має права, тому що це порушило б цілісність та обсяг оригінальних текстів. Щодо додавання, то цей спосіб використовувався, враховуючи саме мовленнєві характеристики мови перекладу, не додаючи нічого від себе, щоб могло б порушити зміст оригіналу. Менш поширеним було використання такого прийому, як заміна слова однієї частини мови на слово іншої частини мови, тому що у більшості випадків англійою словом тієї ж частини мови.

Таким чином, ми бачимо, що для правильного перекладу терміна важливо знати його словотворчу і морфологічну структуру. Переклад складних термінів містить дві основні процедури – аналітичну та синтетичну. Велику роль при перекладі словосполучень відіграє саме аналітичний етап – переклад окремих його компонентів. А для цього необхідно правильно визначити компоненти складного терміна, оскільки ними можуть бути не лише слова, а й словосполучення, що входять до його складу. Також важливо встановити, в яких семантичних відносинах перебувають компоненти між собою та з головним компонентом терміна-словосполучення. Саме характер цих відносин й визначає порядок та сам зміст перекладу складного терміна. Синтетичний етап перекладу передбачає побудову компонентів у залежності від зазначених тематичних відносин і отримання остаточного варіанту перекладу складного терміна.

Для того, щоб забезпечити процес адекватного перекладу наукових матеріалів, окрім високого рівня володіння мовою оригіналу та глибоких знань мови перекладу, наявності високого рівня перекладацької майстерності, необхідно володіти певною інформацією щодо обраної тематики, мати певний обсяг фонових знань. Обізнаність у питаннях лінгвокраїнознавства, ступінь знань наданої тематики та знання усіх функціональних стилів відіграють вирішальну роль у процесі перекладу.

Література

1. Карабан В.І. Переклад англійської наукової і технічної літератури. Частина 2. – Вінниця: Нова книга, 2001. – 302 с.

2. Коптілов В.В. Теорія і практика перекладу. – К.: КДУ, 1982. – 256 с.
3. Федоров А.В. Основы общей теории перевода. – М.: Высшая школа, 1983. – 303 с.
4. Чередниченко О.І. Теорія і практика перекладу. – К.: Либідь, 1995. – 370 с.

УДК 81'373:811.111

Звєрева О.Г.

викладач кафедри іноземних мов ХЕПУ

Лексико-стилістичні особливості дискурсу сіблінгів

Сучасні лінгвістичні дослідження усе більшу увагу приділяють процесу комунікації між людьми. У рамках дискурсивного перевероту лінгвістика звертається до дискурс-аналізу як до комплексного дослідження семантичних, прагматичних та синтаксичних шарів комунікації певних груп людей.

Серед чисельних підходів до дискурсу [3] ми, разом з В.І. Карасиком, розуміємо дискурс як текст, що існує в ситуації спілкування [2: 386] і поєднує різні елементи, а саме текстолінгвістичний, соціолінгвістичний та прагмалінгвістичний.

Для дослідження дискурсу сіблінгів, що є складовою частиною сімейного дискурсу, найбільш релевантним убачаємо соціолінгвістичний аспект. Погоджуємося із В.І. Карасиком у тому, що з позицій учасників спілкування всі види дискурсу розділяються на особистісно- та статусно-орієнтований дискурс. У першому типі дискурсу комуніканти намагаються розкрити свій внутрішній світ адресату та зрозуміти адресата як особистість, а в другому – комуніканти спілкуються як представники певної соціальної групи та виконують роль, окреслену комунікативною ситуацією [2: 254].

Незважаючи на певні елементи інституційного типу, дискурс братів та сестер, як і всі типи сімейного дискурсу, відноситься до особистісно-орієнтованого, оскільки він відбувається в ситуації побутового спілкування, коли «всі комуніканти добре знають один одного, ведуть розмову про конкретні справи і не мають необхідності розмірковувати про складні матерії чи пояснювати близькій людині очевидні речі, тому розмова відбувається за допомогою скороченого коду, який має високу контекстну залежність» [2: 252].

У побутовому дискурсі відбувається розмиття знаків, експресивність та емоціональність стають більш важливими для комунікації, ніж передача інформації про об'єктивний стан справ. У побутовому дискурсі під час спілкування з близькими людьми ко-

муніканти розраховують на емпатію, тобто здатність зрозуміти внутрішній світ іншого.

На нашу думку, вищезгадане зумовлює важливість вико ритання стилістичних засобів експресивності в комунікації між сіблінгами, яка характеризується високим ступенем неформальності та емоційності. Під засобами експресивності мови ми, підтримуючи думку І.Р. Гальперіна, розуміємо такі морфологічні, синтаксичні та словотворчі форми мови, які служать для емоційного чи логічного посилення мовлення. При цьому ці форми мови опрацьовані суспільною практикою, усвідомлені з точки зору їхнього функціонального значення та зафіксовані у граматиках та словниках [1].

Лексико-фразеологічні стилістичні засоби експресивності сучасної англійської мови – це різноманітні виразні засоби мови та стилістичні прийоми, які ґрунтуються на використанні семантичних, стилістичних та інших особливостей окремого слова чи фразеологічної одиниці.

На сьогодні в лінгвістиці існує низка класифікацій лексичних засобів виразності. У нашій статті ми спираємося на класифікацію, запропоновану І.Р. Гальперіним.

1. Одним з типів засобів експресивності є стилістичні прийоми, які враховують взаємодію словарних та контекстуальних предметно-логічних значень.

Відносини між різними типами лексичних значень розділяються на наступні типи:

Відносини за схожістю ознак (метафора),

Відносини за схожістю понять (метонімія).

Відносини, засновані на прямому та непрямому значенні слова, (іронія).

Із вищезазначених прийомів для дискурсу сіблінгів найбільш уживаними є метафори (особливо символи) та іронія:

1) “What about you, Jack – are you a scaredy-cat too?”

“I’ll swim.” It was the first time Jack had spoken since we’d left the house. [3: 153]

На нашу думку, вживання символів (наприклад, scaredy-cat, що натякає на страх котів перед водою) зумовлене, з одного боку, бажанням посилити експресивність мовлення, і, з другого боку, наявністю у комунікантив готового набору символів та асоціацій з тими чи іншими істотами/явищами.

2) “So it was a good picture, huh?” I said.

“Swell, except Alice had a cold, and her mother kept asking her all the time if she felt grippy, right in the middle of the picture.” [4: 158]

Іронія, в свою чергу, надає гумористичного відтінку фактам та явищам. Так, Фібі характеризує похід у кіно як «чудовий», що не суперечить його подальшому опису.

2. Наступним типом засобів експресивності є стилістичні прийоми, які відбивають взаємодію предметно-логічних та називних значень, у тому числі, антономазію, тобто вживання особистих імен у якості називних та навпаки. Цей процес інколи заходить так далеко, що вихідне значення повністю зникає, віддаючи перевагу новому предметно-логічному значенню. Так, у прикладі (3) Кітті вживає прикметник *snobby*, не маючи на увазі героя Текерея.

3) “I still can’t see my friends, that’s why,” Kitty sulked. “These new girls will be all snobby and they’ll hate me”. [5: 55]

3. До третього типу відносяться стилістичні прийоми, які характеризують взаємодію предметно-логічних та емоційних значень: епітети, оксиморон і гіперболи.

У дискурсі сіблінгів найширше представлені епітети й гіперболи, що відображають емоційність їхньої комунікації.

Епітет – це засіб виразності, який виокремлює якості, ознаки явища, що описується, та оформлюється у вигляді атрибутивних слів чи словосполучень, що характеризують це явище з точки зору індивідуалізованого сприйняття.

4) Bianca “Can’t you forget for just one night that you’re completely wretched?”

Kat “At least I’m not a clouted fen- sucked hedge-pig.” [1]

Оскільки епітети є потужним засобом для створення необхідної емоційної атмосфери, вони широко вживаються в неформальному спілкуванні братів та сестер. Так, у наведеному прикладі у конфронтаційно-спрямованому діалозі молодша сестра Кітті ображає старшу, вживаючи негативно-обарвлені епітети.

Гіпербола – це художній прийом перебільшення, яке з точки зору реальних можливостей здійснення є сумнівним чи просто неімовірним. В особистісно-орієнтованому мовленні, зокрема в дитячому мовленні, що завжди емоційно забарвлене, подібні перебільшення є поширеними явищем:

5) “She’s awful big... Seven feet! Five hundred pounds!”

“Cathy, one thing you’ve got to learn – stop exaggerating!”
[2: 50]

Описуючи свою бабусю, Кеті перебільшує її ріст та вагу, що драгує її брата.

4. Стилiстичнi прийоми описування явищ i предметiв мiстять перифрази, евфемiзми й порiвняння.

Перифраз – це стилістичний прийом, який у формі вільного словосполучення чи речення заміщує назву відповідного предмета чи явища.

6) “Don’t eat like that, Chris. It sets a bad example for you-know-who.”

“They aren’t watching me,” he said with a mouthful, “and I’m starving.” [2: 166]

У цьому прикладі дівчина не бажає привертати увагу молодших брата та сестри й, звертаючись до брата, замінює їхні імена перифразом.

Евфемізи – це слова та словосполучення, що використовуються у мовленні для позначення понять, які вже мають назви, але входять до табуованої лексики, чи вважаються неприємними, грубими, непристойними тощо. Проте, для дискурсу сіблінгів таке явище не є характерним, а часто замінюється дісфемізмами чи какофемізмами. Стилiстична функція останнiх протилежна функції евфемiзмiв. Вони висловлюють поняття у більш рiзкій та грубiй формi, нiж слово, закрiплене за цим поняттям:

7) “How come you’re not home Wednesday?” she asked me. “You didn’t get kicked out or anything, did you?”

“I told you. They let us out early. They let the whole...”

“You did get kicked out? You did?” old Phoebe said. Then she hit me on the leg with her fist. [4: 170]

Фібі обурена поведінкою старшого брата, тому вживає емоційно-забарвлений синонім «виключити зі школи» – “kick out”.

До стилістичних прийомів, близьких до епітету за функцією, відноситься порівняння (simile). Два поняття, які зазвичай, розподіляють до різних класів явищ, порівнюються за однією з рис, при чому це порівняння має формальне вираження у вигляді таких слів як as, such as, as if, like, seem тощо.

8) Chris whispered my name. “What are you thinking?”

“About the wind. It sounds like a wolf.” [2: 109]

Порівняння, як і метафора, є потужним засобом характеристики явищ і предметів та значною мірою сприяє розкриттю світогляду адресанта, виявляючи його суб'єктивну оцінку фактів об'єктивної реальності, що є важливим для особистісно-орієнтованого дискурсу. Так, наприклад, вразлива дівчина чує в шумі вітру завивання вовків.

5. Змішування слів різного стилістичного забарвлення теж є продуктивним засобом експресивності. Особливого стилістичного ефекту можна досягти шляхом поєднання слів, які належать до різних прошарків словникового складу мови. Найчастіше цей прийом зустрічається в сполученні живих побутових розмовних елементів з книжковими літературними словами й виразами. Саме такі зіставлення дають найбільший стилістичний ефект. Такий засіб експресивності вживається в дискурсі братів та сестер для привертання уваги до слів, а також є результатом цитування персонажів літературних творів, фільмів та імітацією мовлення дорослих.

9) “Wake up, everybody! Cory, Carrie, you sleepyheads – open your eyes, get up, and behold! Look and see what Santa Claus brought!” [2: 181]

У цьому прикладі розмовна лексика (sleepyheads) використовується одночасно з книжковою (behold), яка вказує на урочистість моменту.

Як правило, вибір лексико-стилістичних засобів експресивності в дискурсі сиблінгів зумовлюється бажанням надати своєму висловлюванню більш емоційного характеру.

У цілому слід зазначити, що широке вживання різноманітних лексичних засобів виразності під час комунікації між братами та сестрами пояснюється, з одного боку, недбалістю й емоційністю побутового спілкування, а з другого боку, високим ступенем емпатії й довіри в родині.

Література

1. Гальперин И.Р. Очерки по стилистике английского языка. М.: Изд-во литературы на иностранных языках, 1958. – 459 с.
2. Карасик В.И. Языковой круг: личность, концепты, дискурс. – Волгоград: Перемена, 2002. – 477 с.
3. Макаров М. Л. Основы теории дискурса. – М.: ИТДГК «Гнозис», 2003.– 280 с.

Список иллюстративного материала

1. 10 Things I Hate about You. – Screenplay by Karen McCullah Lutz, Kirsten Smith & William Shakespeare // <http://www.dailyscript.com/scripts/10Things.html>.
2. Andrews V.C. Flowers in the Attic. – New York: Pocket Books, – 1979. – 411 p.
3. McLeay A. The Summer House. – London: Pan Books. – 1997. – 362 p.
4. Salinger J.D. The Catcher in the Rye. – Moscow: Progress Publishers. – 1979. – 248 p.
5. Saunders J. All in the April Morning. – London: Pan Books. – 1997. – 459 p.

НАУКОВІ РЕЦЕНЗІЇ

РЕЦЕНЗІЯ

на монографію В.М. Стратонова
«Криміналістична теорія пізнавальної діяльності»

У монографії розглянуто комплексне коло питань, присвячене теорії та практиці пізнавальної діяльності суб'єктів кримінального процесу. Проведення такого усебічного та глибокого дослідження проблем пізнавальної діяльності, що призвело до появи окремої теорії пізнавальної діяльності у криміналістиці, є надзвичайно актуальним та необхідним на даному етапі розвитку криміналістичної науки.

Не дивлячись на те, що криміналістика виникла і сформувалася як наука шляхом концентрації інформації, необхідної для розкриття та розслідування злочинів, з різноманітних галузей наукових знань, питанням пізнавальної сутності криміналістики, розробленню теоретичних засад пізнавальної діяльності для виконання завдань і функцій криміналістичної науки належної уваги приділено не було. Засновник криміналістики як окремої науки, автор самого терміна «криміналістика» австрійський судовий слідчий, а в подальшому професор Празького університету Ганс Гросс у своїй праці «Керівництво для судових слідчих як система криміналістики» неодноразово акцентував увагу саме на пізнавальній складовій криміналістики. На думку засновника криміналістики, основним її завданням є запозичення знань з інших наук та їх пристосування до потреб розслідування злочинів. А судовий слідчий – це усебічно розвинена і допитлива особистість, яка повинна знати багато різноманітних речей з різних галузей знань та суспільного життя і мати бажання та спроможність навчатися уподальшому: «...якщо у особи, яка готується обійняти посаду судового слідчого, немає таких усебічних знань, і вона не відчуває бажання придбати їх, то вона вчинить краще, коли присвятить свої сили іншій галузі судової справи»¹. Таким чином, з моменту виникнення криміналістика як наука містить декілька пізнавальних складників: пізнання досягнень інших наук та особливостей окремих сфер суспільного життя, пізнання події та обставин злочину та

пізнання накопичених у результаті криміналістичних досліджень знань і досвіду потенційними та чинними суб'єктами кримінально-процесуальної діяльності. Цієї ж думки притримується і автор монографії, який вважає, що пізнавальна діяльність слідчого має будуватися на трьох «китах» - наукових знаннях, спеціальних засобах і методах та слідчій практиці¹.

Криміналістична діяльність здійснюється за допомогою різноманітних методів, які безпосередньо передбачено кримінально-процесуальним законом, так і спеціально розробленими методами у межах криміналістики та судових експертиз. Вона у першу чергу є діяльністю з пізнання подій минулого через фактичні дані, що були одержані під час розслідування злочинів. Цей принцип закладено у криміналістичному версіюванні, тобто діяльності з висунення і перевірки версій, як одного з основоположних методів криміналістики. З іншого боку, пізнавальна діяльність у криміналістиці спрямовується і на майбутнє, що розглядається вченими-криміналістами у межах криміналістичного прогнозування. У цьому є сутність практичної сторона пізнавальної діяльності криміналістики, змістом якої пропонується вважати виявлення криміналістично-значущої інформації у процесі встановлення об'єктивної істини по справі². Автором комплексно і достатньо детально досліджуються форми, методи, принципи та завдання пізнавальної діяльності при розслідуванні злочинів щодо суб'єктів кримінального процесу. Проаналізовано також рівні пізнання – чуттєвий, раціонально-логічний та синтезований, який поєднує перші два³. Позиція автора щодо необхідності поєднання чуттєвого та раціонально-логічного рівнів пізнання у третій – синтезований саме для потреб пізнавальної діяльності під час розкриття та розслідування злочинів заслуговує на увагу та підтримку.

У монографії наведено структуру окремої криміналістичної теорії пізнавальної діяльності та визначено її місце у загальній структурі криміналістики. На нашу думку, доцільніше було б віднести окрему криміналістичну теорію пізнавальної діяльності до

---

¹ Стратонов В.М. Криміналістична теорія пізнавальної діяльності: Монографія. – Х.: Видавництво Херсонського державного університету, 2009. – С. 116 - 117

² Там же. – С. 181

³ Там же. – С. 216 - 218

загальної частини науки криміналістики, а не до розділу «Криміналістична тактика», як пропонується автором. Наша пропозиція ґрунтується на визначенні об'єкту криміналістичної теорії пізнавальної діяльності, під якою автор розуміє «подію злочину з похідними наслідками та діяльність органу розслідування зі установлення об'єктивної істини в процесі розкриття та розслідування злочинів і установлення обставин, що сприяли його скоєнню¹». Наведене визначення стосується не лише пізнавальної діяльності у межах проведення окремих слідчих дій, а й діяльності, що є об'єктом інших розділів криміналістики, зокрема, криміналістичної техніки. Про це свідчить і підхід автора до засобів криміналістичної пізнавальної діяльності, які визначені в монографії як засоби кримінально-процесуальної пізнавальної діяльності, що є досить широким підходом і яке включає в себе і технічні засоби криміналістики та методи і прийоми їх використання².

Перевагою цього дослідження є те, що окремі слідчі дії, які фактично стають інструментарієм слідчого і за певних умов особи, що проводить дізнання, розглядаються комплексно як методи пізнавальної діяльності. Це створює наукові підвалини для подальшого розвитку теорії та окремих моделей тактичних операцій і тактичних операцій взагалі і щодо розслідування окремих злочинів чи груп (видів) злочинів. У той же час дискусійною є пропозиція автора щодо запровадження нових для Кримінально-процесуального кодексу України слідчих дій – перевірки показань на місці та слідчого експерименту. Адже існування єдиної слідчої дії – відтворення обстановки та обставин події довело свою практичну доцільність і зручність для слідчого. Разом з цим заслуговує на підтримку пропозиція щодо запровадження нових видових рядів слідчого експерименту – технічного, тактичного, психологічного, що може бути зроблене в межах відтворення обстановки та обставин події³.

Не менш важливим є висновок автора щодо необхідності поглиблення слідчими знань щодо змісту та можливостей використання криміналістичних обліків при розслідуванні злочинів. Заслуговує на увагу класифікація видів та способів протидії розслі-

---

¹ Там же. – С. 247

² Там же. – С. 258

³ Там же. – С. 227, 278 – 279

дуванні іншими особами, які не зацікавлені у всебічному, повному та об'єктивному розслідуванні злочинів, а також виявлення недоліків у такій надзвичайно важливій сфері як захист свідків, потерпілих та інших учасників кримінального процесу. З цим зв'язані проблеми так званого «конфліктного слідства», теорію якого підтримує автор і зауважує, що основним завданням слідчого є не ефективне вирішення конфліктів під час розслідування злочинів, а їх своєчасне виявлення і недопущення конфліктних ситуацій¹. З цим, безумовно, не можна не погодитися.

У монографії також пропонується визначення розшукової діяльності слідчого з визначенням відмінностей від оперативно-розшукової діяльності. Поняттю та змісту розшукової діяльності як виду пізнавальної діяльності слідчого в науковій літературі приділялася незначна увага, хоча на практиці слідчий щодня займається такою діяльністю. Цьому підтвердженням є запропоноване автором визначення розшукової діяльності слідчого: «процесуальні та непроцесуальні дії, що спрямовані на досягнення мети розшуку та не є слідчими, процесуальними, організаційними діями чи оперативно-розшуковими заходами»².

Досить ретельно досліджуються суб'єкти пізнавальної діяльності у кримінальному процесі, перелік яких фактично співпадає з переліком суб'єктів кримінального процесу. Такий підхід, безумовно, забезпечує усебічність дослідження проблематики і дозволяє усебічно торкатися проблем розслідування злочинів з позиції – потерпілого, адвоката, свідка тощо. Однак, у той же час, як на нашу думку, більшої уваги доцільно було б приділити ключовим суб'єктам саме криміналістичної діяльності – слідчому, співробітнику органу дізнання, прокуророві та судді, роль останніх, до речі, не достатньо ретельно вивчена у сучасній криміналістиці, хоча вони мають неабиякий вплив на прийняття процесуальних та тактичних рішень, організації та спрямування розслідування і доведення злочинів.

Автором неодноразово наголошується на тому, що пізнавальна діяльність слідчого та працівника органу дізнання суворо врегульована і обмежена кримінально-процесуальним законодавством. Крім цього відстоюється думка, що мова закону суттєво

---

¹ Там же. – С. 212

² Там же. – С. 222

впливає на пізнання слідчим під час здійснення його професійної діяльності. У роботі здійснюється ретельний аналіз не лише букви закону, але й практики його застосування. У монографії не лише описуються та аналізуються існуючі недоліки чинного кримінально-процесуального та інших законодавств, які регулюють діяльність суб'єктів криміналістичної пізнавальної діяльності, але й запропоновано конкретні влучні пропозиції щодо його удосконалення, які заслуговують на увагу та підтримку.

Крім практичної криміналістичної діяльності автор торкається і теоретичних аспектів криміналістичного пізнання, яке спрямоване на розвиток та удосконалення пізнавальних методів під час навчання майбутніх слідчих, оперуповноважених та інших потенційних і реальних суб'єктів криміналістичної діяльності, а також при здійсненні досліджень у криміналістиці. Зокрема, автор підкреслює необхідності не лише надання слідчому необхідних знань та навичок з пошуку доказів, а й навичок з логічного мислення, розвитку його як особистості, вмінню добре орієнтуватися у постійно змінюваних слідчих ситуаціях та швидко аналізувати дані і миттєво приймати відповідні рішення. Як зазначається в монографії: «дії слідчого у складних ситуаціях пізнання переважно зв'язані з його розумовою діяльністю – здатністю до творчого мислення, уявою, судженням та евристикою»¹.

Проаналізовано автором і якість сучасних криміналістичних досліджень, які у багатьох випадках, на жаль, не відповідають потребам практики, причиною чого на думку автора є «затеоретизованість, вихід науки в саморозвиток». У зв'язку з цим заслуговує на підтримку пропозиція автора монографії про те, щоб теми науково-дослідних робіт у першу чергу погоджувалися із «замовником», тобто відповідним правоохоронним або іншим органом, а впровадження наукових розробок підтверджувалися б результатами практики².

Загалом монографія є фундаментальною працею, яка, на нашу думку, започаткувала новий напрямок наукових досліджень у криміналістиці, а саме подальший розвиток та удосконалення теорії криміналістичної пізнавальної діяльності.

---

¹ Там же. – С. 181

² Там же. – С. 212 - 213

Осика І.М., к.ю.н., доцент кафедри кримінально-правових дисциплін та адміністративного права Харківського економіко-правового університету

Венедіктов В.С., д.ю.н., професор, проректор з наукової роботи Харківського економіко-правового університету

РЕЦЕНЗІЯ

на монографію

«Кадрове забезпечення державного управління в Україні»,
підготовлену кандидатом юридичних наук, доцентом Кагановською Т.Є.

Ефективне виконання державних завдань, які необхідно розв'язати органами державного управління, безумовно, залежить від їх належного кадрового забезпечення. У зв'язку з цим проблема, якої торкається автор - наукове осмислення кадрових процесів, що відбуваються у державному управлінні, зважаючи на докорінні зміни, які відбуваються в економічному та політичному житті України - актуальна і своєчасна. Аналізуючи наукові дослідження, присвячені проблемам формування і функціонування державної служби в Україні, можна дійти висновку, що особливості кадрового забезпечення державно-службових процесів предметом наукових досліджень на монографічному рівні ще не були. Хоча на сьогодні у вітчизняній і зарубіжній літературі проблемам удосконалення державної служби, формуванню високопрофесійного і соціально захищеного державного службовця надається велике значення. Цим і зумовлюється актуальність та наукова новизна монографічного дослідження.

Теоретичне і практичне значення монографії виявляється у завданнях, поставлених і успішно вирішених автором, серед яких: визначення сутності, принципів та завдань кадрового забезпечення у державі; уточнення функцій та методів реалізації кадрового забезпечення у державі з метою екстраполяції отриманих висновків для виявлення можливих шляхів вдосконалення цього виду управлінської діяльності; конкретизація поняття та змісту вимог до персоналу органів державного управління; визначення місця та призначення кадрової роботи в системі кадрового забезпечення державного управління; удосконалення кадрового забезпечення державного управління в Україні шляхом упровадження системи управління його якістю; удосконалення основних форм кадрового забезпечення державного управління в контексті підвищення ефективності діяльності кадрових апаратів. Ефективність управління, безумовно, залежить від низки факторів, ключовим з яких є фахова компетентність персоналу, його здатність до самовдосконалення. Це вимагає від державних службовців не лише постійного під-

вищення рівня знань, а й усебічного урахування індивідуальних особливостей і закономірностей стосунків, взаємодії у колективах, уміння працювати з різними політичними силами, а також з громадянами.

Новизна запропонованої праці у тому, що системно проблемні питання кадрового забезпечення державного управління у вітчизняній адміністративно-правовій науці не досліджувалися, хоча в цьому існує нагальна потреба. Монографія саме і є однією з перших спроб комплексно, з використанням сучасних методів пізнання, урахуванням новітніх досягнень правової науки дослідити проблеми кадрового забезпечення державного управління в Україні та сформулювати авторське бачення шляхів їх вирішення. Зазначена праця є одним із перших наукових узагальнень щодо висвітлення теоретичних засад, правових норм та практики реалізації кадрового забезпечення державного управління в Україні, в якій запропоновано нові підходи до його подальшого розвитку та вдосконалення.

Результатом проведеного дослідження стала розробка нових концептуальних положень, які відрізняються науковою новизною та мають теоретичне і практичне значення. Зокрема, вони можуть підґрунтям для подальшої розробки адміністративно-правової теорії, їх можна використати у сфері правотворчості та правозастосовної діяльності, а також у навчальному процесі.

Обраний автором підхід дозволив сформулювати важливі рекомендації, спрямовані на підвищення ефективності кадрового забезпечення державного управління, бо розбудова правової, демократичної та соціальної держави потребує забезпечення змістовного взаємозв'язку правових і економічних реформ, конкретних управлінських інновацій, інституційної спроможності для виконання нових функцій і завдань, урахування здобутків світової спільноти у цьому напрямку.

Монографію можна використати як у навчальному процесі, так і в практичній діяльності державних службовців. Вона стане у пригоді для системи підготовки, перепідготовки і підвищення кваліфікації державних службовців та буде цікавою для тих, хто цікавиться проблемами державної служби сфери службово-трудова відносин і сфери адміністративної діяльності.

Доктор юридичних наук, професор

В.С. Венедіктов

Шановні колеги!

"Наукові записки" – це збірник, орієнтований на усвідомлення актуальних і фундаментальних проблем вітчизняної та зарубіжної юридичної, економічної, гуманітарної науки. У збірнику традиційно презентовано матеріали як концептуального, так і прикладного характеру, присвячені проблемам взаємодії теорії та практики.

Редакція запрошує до співробітництва авторів, авторські колективи, наукові центри, спеціалізацією котрих є галузеві, історико-теоретичні, юридичні, економічні, гуманітарні науки. У збірнику можуть бути надруковані статті, матеріали, які відповідають вимогам наукової новизни, актуальності матеріалу, фундаментальності, аргументації та висновкам.

Вимоги до матеріалів для друку:

– текст друкується у текстовому редакторі Windows Word шрифтом Times New Roman 14 кегля (розміру) через 1,5 інтервали, з полями 20 мм, нумерація сторінок у правому верхньому куті. Разом з друкованим текстом надається дискета 3,5 з файлом у форматі doc або ttf, ім'я якого є прізвище автора;

– обсяг матеріалів не повинен перевищувати:

- а) стаття – 12 сторінок тексту;
- б) наукове повідомлення – 6 сторінок тексту;
- в) рецензія – 4 сторінки тексту;

– текст має містити таку інформацію: прізвище автора; науковий ступінь; вчене звання; посада, місце основної роботи; назва, текст українською мовою; список літератури; власноручний підпис автора (співавтора);

– назву тексту треба писати прописними літерами посередині рядка, нижче через два інтервали – текст. Список використаних джерел (без повторів) оформлюється в кінці тексту під назвою "Література", друкувати його слід у порядку згадування в тексті, нумеруючи арабськими цифрами кожне джерело. Усі цитати автор зобов'язаний звірити з першоджерелом та зробити посилання в тексті у квадратних дужках з порядковим номером джерела за списком, через кому вказати номери сторінок.

До рукопису обов'язково додаються:

– відомості про автора (співавтора): ім'я, по батькові, прізвище автора; науковий ступінь; наукове звання; посада, місце основної роботи, службова адреса, телефон, адреса електронної пошти;

– витяг з протоколу засідання кафедри (сектора) для аспірантів (здобувачів)

– відгук наукового керівника про рекомендацію статті до друку;

– одночасно з рукописом до редакції подається електронна версія статті на дискеті.

Рукописи та рецензії авторам не повертаються.

ДЛЯ НОТАТОК

Збірник наукових статей

Наукові записки **Харківського економіко-правового** **університету** **№ 2 (9), листопад 2010 р.**

Відповідальний за випуск *д.ю.н., професор В.С. Венедіктов*
Комп'ютерне верстання *О.П. Козловська*

Підписано до друку 29.10.2010. Папір офсетний.
Формат 60x84/16.
Друк офсет. Умовн. друк. арк. 6,4. Обл. - вид. арк. 6,1.
Наклад 100 прим. Зам. № 15 - 1/2010
Надруковано у ТОВ "ПРОМЕТЕЙ-ПРЕС"
61080, м. Харків, пр-т Гагаріна, 187
Свідоцтво про реєстрацію: серія ДК № 1529 від 16.10.2003 р.